

PANDEMI & YAŞLANMA

karantina

kapatılma

kriz

Editör
Özgür Arun

YAŞLANMA ÇALIŞMALARI DERNEĞİ YAYINLARI

PANDEMİ & YAŞLANMA

karantina

kapatılma

kriz

senex

Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi Yıllığı
2021

Editör
Özgür Arun

YAŞLANMA ÇALIŞMALARİ DERNEĞİ YAYINLARI

senex

Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi Yıllığı 2021

Editör

Özgür Arun

Yayına Hazırlayan

Gül Şahinkaya

Tasarım

senex/PUB

Redaksiyon

Işıl Demir Çarkacı

Gül Şahinkaya

Birinci Baskı • Haziran 2022

ISBN • 978-605-71650-1-5

Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları

Yayıncı Sertifika No: 52077

www.senex.org.tr

Tel: 0 (530) 2017 242

E-posta: SenexDernek@gmail.com

"Bu yayın, Yaşlanma Çalışmaları Derneği desteğiyle hazırlanmıştır. İçeriğinden yazar(lar)ı sorumlu olup herhangi bir şekilde destekçi kurumun görüşlerini yansıtmayabilir."

Kaynak göstermek için

Arun, Ö. (Ed.) (2022). *Pandemi ve Yaşlanma: Karantina, Kapatılma, Kriz. 2021 Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi Yıllığı*. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları.

Kaynak göstermek koşuluyla bilimsel çalışmalarda kullanılabilir. Yayıncının yazılı izni olmadan hiçbir şekilde ticari amaçla kullanılamaz, basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz. Tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

1

2021 YILI SENEX KONGRE ÇAĞRISI

Pandemi ve Yaşlanma: Karantina, Kapatılma, Kriz

2

BÜYÜK KAPATILMA

Özgür Arun

Büyük Kapatılma Sürecinde Yaşlılık Çalışmaları

3

COVID-19 PANDEMİ DÖNEMİNDE YAŞLANMA

Ayşenur Şener

Giresun'da Yaşayan Gürcistanlı Yaşlı Göçmenlerin Pandemi Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma

Bahar Özkan

Dijital Gözetim, İktidar ve Yaş Ayrımcılığı

Cansu Taşcı, Melike Özlem Uygun

Covid-19 Pandemisinin Çalışan Yaşlılar Üzerindeki Etkileri

Fatmanur Barlık

Sağlık Sektöründeki Kadın Emeğine Toplumsal Cinsiyet ve Rollerin Yansıması

Melek Yılmaz, Selver Özözen Kahraman

Pandemi Sürecinde Çanakkale'de Yaşlılara Yönelik Hizmetler

Yaser Erdoğan

Pandemi Süreciyle Birlikte Yaşlılarda Sosyal İzolasyonun Toplumsal Tezahürü

Mutlu Binark

Şiir Nasıl Yazılır? Poetry Filmi Üzerinden Güney Kore'de Bir Kadının Yaşam Döngüsü

1

KONGRE
ÇAĞRISI

Pandemi ve Yaşlanma

Karantina, Kapatılma, Kriz

Senex: V. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi Çağrısı

Senex: V. Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi 29-30 Ekim 2021 tarihlerinde çevrimiçi olarak gerçekleştirilecektir. Senex Kongre'nin 2021 yılı teması Pandemi ve Yaşlanma: Karantina, Kapatılma ve Kriz olarak belirlenmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2020 yılının Şubat ayına gelindiğinde Covid-19 virüsünün yayılımını değerlendirerek onu küresel bir salgın olarak tanımladı. Önce Asya'dan ardından Avrupa'dan gelen bilgilerde yaş gruplarına göre Covid-19 kaynaklı can kayıpları sunuluyordu. Virüsten etkilenenlerin ve yaşamını yitirenlerin çoğunlukla yaşlılar olduğu vurgulanıyor; yaşlı insanların korunması gerektiği konusunda çağrılar yapılıyordu. Nitekim İtalya'da kayıpların bir hayli yüksek olmasının nedeni, İtalya'nın Avrupa'nın en yaşlı ülkesi olmasına bağlanmıştı. Birçok ülke tedbirler almaya başladı. Bunlar virüsün yayılmasını engellemek üzere insanların hareketliliğini kısıtlamaya yönelik tedbirlerdi. Zira mesele sadece bir sağlık sorunuyla sınırlı değildi, yaşananlar aynı zamanda toplumsal bir krizdi. Türkiye'de ise yaşlıları koruma motivasyonu ile 21 Mart 2020 tarihinden başlayarak 65 yaş üzeri insanların hakları kısıtlandı. Bu karardan yaklaşık bir ay sonra 20 yaş altındaki insanlara yönelik hak kısıtlamaları getirildi.

Küresel düzeyde son bir yıl içinde yaşananları düşündüğümüzde Covid-19 pandemisi dünyayı birçok açıdan değiştirdi. Öncelikle pandemi sırasında ageizm (yaş ayrımcılığı) tutumlardan davranışlara dönüştü. Süresiz, sınırsız ve denetimsiz biçimde uygulanan kapatılma, yaşlı insanların haklarını ihlal etmekle kalmadı, aynı zamanda yaşlıların, yaşlılığın ve yaşlanmanın toplumsal görünümünü de dönüştürdü. Oysa yaşlılar birbirinden farklı insanlar; yaşlılık dönemi ve yaşlanma deneyimi bir hayli özgün. Toplumsal köken yaşlanma sürecini derinden etkiliyor, farklılaştırıyor, çeşitlendiriyor.

Covid-19 pandemisi küresel düzeyde yaş ayrımcılığını artırdı, yaşa iliştirilen negatif tutumları ve yaşlılara karşı sergilenen davranışları dönüştürdü. Böylesi bir dönüşüm kuşaklararası dayanışmayı derinden sarsıyor. Çocuklar, gençler, yetişkinler ve yaşlılar arasında derinleşen ayırım, yaşa dayalı olarak parçalanmış bir toplumun göstergesi. Oysa küresel demografik trendler içinde bulunduğumuz yüzyılda, çocukların, gençlerin ve yetişkinlerin ömürlerini daha fazla yaşlı olarak geçireceğini ortaya koyuyor.

Karantina, kapatılma, krizlerle geçen pandemi dönemi düşünüldüğünde, acaba böylesi bir türbülans çağında yolumuzu nasıl bulacağız? Kuşaklararası dayanışmayı tesis etmek için mekanı ve hizmetleri nasıl dönüştürebiliriz? Kuşakların bir arada katılımını nasıl sağlayabiliriz? Ayrımcılıkla etkin biçimde nasıl mücadele edeceğiz? Krizlerde, karantina ve kapatılma dönemlerinde edindiğimiz birikim yaratıcı ve kapsayıcı tasarım için bir davet olabilir mi? Pandemide farklı kuşakların bakım ihtiyacını karşılamak için hak temelli hizmetleri üretmek mümkün mü? Hayatın her alanında hızla etkinleşen bilgi ve iletişim teknolojileri eşitsizliklerle mücadelede etkin bir araç olabilir mi? Yerel yönetimlerin pandemi döneminde edindikleri deneyim yaş dostu çevreleri ve hizmetleri üretmelerini sağlar mı? Bilim insanları ve araştırmacılar pandemi döneminde ne yaptılar? Pandemi araştırma deneyimlerini nasıl etkiledi? Karantina, kapatılma ve krizler, araştırma deneyimine ne tür bir dönüştürücü etki yaptı?

Tüm bu sorular ve daha fazlası bulguya dayalı olarak yanıt bekliyorlar. Hızla yaşlanma sürecindeki bir toplumun çocukları, gençleri, yetişkinleri ve yaşlıları, kısacası günümüz kuşakları ve geleceği için, pandemi ve yaşlanma Senex Kongresi'nde tartışmaya açılıyor. Sosyal, idari ve beşeri bilimler, sosyoloji, psikoloji, gerontoloji, sosyal hizmetler, iletişim, iktisat, kamu yönetimi, tarih, felsefe, coğrafya, arkeoloji, sanat, hukuk ve mimari gibi disiplinlerin, pandemi ve yaşlanma başlığında söyleyecekleri tüm sözleri için Senex Kongre sizleri 29-30 Ekim 2021 tarihlerinde buluşmaya davet ediyor.

2

Büyük
Kapatılma

Büyük Kapatılma Sürecinde Yaşlılık Çalışmaları

Özgür Arun

Senex: Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi Eşbaşkanı

Bugün, Senex: Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi'nin hep birlikte beşincisini gerçekleştiriyoruz. Dönüp geriye baktığımda, beş yıl önce, 2016 yılında başlamaya karar verdiğimiz kongrenin bugün ne kadar büyüdüğünü görüyorum. Sizlerin desteğiyle, katkılarıyla, ilgisiyle ne kadar geliştiğini heyecanla izliyorum. Heyecanlı ve çok mutluyum. İlk günün heyecanıyla, hevesiyle hepimize sevgiler selamlar sunuyorum.

2016 yılında Akdeniz Üniversitesi Gerontoloji Bölümü'nde Bölüm Başkanlığım tamamlanmıştı. Bölüm başkanlığını sürdürdüğüm üç yıl boyunca Türkiye'de yaşlanma çalışmalarının oldukça geriden geldiğini, dar bir alana sıkıştığını gözlemledim. Tek bir disiplinin yaşlanma çalışmalarında alanı derleyip toplayacak yeterliliğe sahip olmadığını fark ettim. Bu nedenle ve gerontolojinin bakım sektörüne doğru hapsedilmesine de bir itiraz olarak yaşlanma çalışmaları alanında bir buluşmayı organize etmeye karar verdim. Zira hem gerontolojinin hem de gerontologların daha anlamlı katkılar sunacağına inandığım için "yaşlanma çalışmaları" başlığında buluşmak zorunluluktaki. Özgür, düzeyli ve çok sesli bir buluşmaya ihtiyacımız vardı. Bunun bakıma hapsedilmiş olan alanı açıcı, genç araştırmacıları birbiriyle kucaklaştıran aynı zamanda nitelikli bir deneyim paylaşımını sağlayacak bir girişim olduğunu düşünmüştüm.

Bu fikrimi paylaştığım çok değerli meslektaşlarımla birlikte 2017 yılında ilk Senex Kongresi'ni gerçekleştirdik. Sosyal, beşerî, idari bilimlerin farklı disiplinlerinden; mimarlık, hukuk, tıp bilimleri ve mühendislik gibi aslında çoğu zaman yaşlılık, yaşlanma çalışmalarının dışındaymış gibi düşünülen alanlardan gelen genç araştırmacılar, meslektaşlar, deneyimli bilim insanları Senex Kongresi'ne hep birlikte

katkı sundular. İlk kongreye başlarken çok zorluk çekmiştik. Aslında birçok araştırmacı bu girişime çok büyük çekinceyle yaklaşmıştı. "Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi ne demek? Lisansüstü çalışmalar ne demek?" gibi sorularla karşılaşılırdık. Şimdi geriye baktığımda heyecanımızın, hevesimizin nitelikli bir işi hep birlikte ortaya koyma çabamızın ne denli öngörülü olduğunu görüyorum.

Senex Kongresi'ni başlatırken hedeflerimizden biri genç araştırmacıları buluşturmaktı. Genç araştırmacıları özgür, nitelikli, rafine tartışmaların gerçekleştiği dinamik bir platformda bir araya getirmekti. Zira Türkiye'de nitelikli bir yaşlılık çalışmaları kongresinin eksikliğini hissediyorduk. Yaşlılık çalışmaları başlığında ve daha kapsayıcı olarak yaşlanma çalışmaları alanında araştırmalarını sürdürenlerin kendilerini ifade edecekleri bir platforma ihtiyaçları vardı. Böylesi bir platform hem genç araştırmacılarla alandaki deneyimli bilim insanlarını, araştırmacıları buluşturacak hem de genç araştırmacıların sürdürdükleri çalışmaları daha da teşvik edici olacaktı. Kongreye başlarken en büyük tereddüt şuydu; bu kongre bir defa mı gerçekleşecek yoksa gerçekten sürdürülebilir bir hale dönüşebilecek miydi? Nitekim işte bugün Senex Kongre'nin beşincisini düzenliyoruz. Türkiye'de yaşlanma alanında çalışan birçok araştırmacı ister alana yeni girmiş olsun isterse alanda çalışıyor olsun, Senex Kongreleri'nin devamlı bir şekilde gerçekleştiğini biliyor. Her yıl takvimlerinde ekim ayı sonu ile kasım ayı başında Senex Kogresi'nin gerçekleşeceğini biliyor. Bu takvim genç araştırmacıların ilgisini buraya, yaşlılık çalışmalarına çekiyor. Senex Kongresi'nde meslektaşlarıyla, akranlarıyla ilgisini, heyecanını, hevesini paylaşıyor, araştırmalarının sıcak bulgularını paylaşıyor. Böyle paylaşımcı bir ortamın olması, özgür bir şekilde araştırma bulgularının tartışılıyor olması, Türkiye'deki yaşlanma çalışmaları alanını daha da güçlendiriyor. Kapsayıcı bir deneyime dönüşüyor. Nitekim bizler farklılıklarımızla daha da güçleniyoruz.

Bizlerin, yaşlanma çalışmaları alanında araştırmalarını sürdüren bilim insanlarının, bir sorumluluğu var. Gelecek kuşak bilim insanlarını ve araştırmacılarını yetiştirmek, birlikte çalışmak, kolektif biçimde öğrenmek... Öğrenmenin de iki yönlü bir yol olduğunu biliyoruz. Saha çalışmalarını, araştırmaları paylaşmak katılımcı bir ortamda kapsayıcı bir şekilde bir araya gelmek, iki yönlü bir öğrenmeyi de beraberinde getiriyor.

Sadece deneyimli, kıdemli araştırmacılar, genç araştırmacılara, öğrencilere bir Şey öğretmekle kalmıyorlar. Aralarındaki etkileŐim, bu eŐsiz birliktelik hoca ve öğrenci arasındaki hiyerarşik engelleri kaldırarak, hoca ile öğrencinin rollerini deęiŐtirme fırsatı sunuyor. Öğretenler öğrenciye, öğrenciler öğretere dönüşüyor. Öğrenmenin daha da çeŐitlenmesine birlikte gerçekleŐmesine, daha kapsayıcı olmasına yol açıyor. Kuşaklar arasında köprü kuran bu deneyim o nedenle eŐsiz bir hale dönüşüyor.

Umuyorum köprü kuran bu deneyim, beşincisini hep birlikte gerçekleŐtirdiđimiz Senex Kongre'de de ortaya çıkacak. Sizler için bu yıl yedi oturum planladık. Özellikle pandeminin yaşandığı bu dönemde Senex: Lisansüstü Yaşlılık Çalışmaları Kongresi için çok fazla sayıda nitelikli bildiri önerisi elimize ulaŐtı. Genç araştırmacıların alana ilgisinin de büyüyerek katlanarak arttığını görüyoruz. Araştırmalarını sunmak isteyen genç araştırmacıların önerilerini gerçeekten birbirinden ayırt etmekte, seğmekte çok zorlandık. Elimize ulaşan çalışmalar, sıcak bir gündem içinde gerçekeŐtirilmiŐti. Covid-19 salgınında yaşanan "Büyük Kapatılma" ve yarattığı etkiler farklı disiplinlerden gelen araştırmacıların ilgisini çekiyordu.

Covid-19 küresel salgının etkilerini Türkiye'de 2020 yılının Mart ayından itibaren izlemeye baŐladık. Hatırlayacaksınız, 13 Mart'ta resmi olarak Türkiye'deki ilk Covid-19 vakası ağıklandı. O dönemde elimize ulaşan rakamlara, bilgilere baktığımızda Covid-19 virüsünden daha çok yaşlıların etkilendiği, zarar gördüğü paylaŐılıyordu. Bir müddet sonra yaşlıları korumaya dönük olarak yapılan uyarılar yaşlı insanlar üzerinde bir baskı oluŐturmaya başladı. Sokakta, iş yerinde, alışverişte, hastanede, çarŐıda, pazarda yaşlı insanları gördüklerinde tepki gösterilmeye başlandı. Bu kadar uyarıya rağmen neden yaşlılar sokağa çıkmaya çalışıyorlardı? Toplumun çok farklı kesimlerinden insanlar kendilerine medyanın sunduğu verileri yorumladıklarında yaşlıların tehlike altında olduğunu düşünmüŐlerdi. O nedenle yaşlıların tüm uyarılara rağmen neden hala sokakta olduklarını, görünür olduklarını bir türlü anlayamıyorlardı. Oysa kamusal alanda var olmak temel bir haktır. Sokakta olmak, kenti kullanmak, kentin imkanlarından faydalanmak, bir kentin bir toplumun parçası olmak, temel bir haktır.

Ne var ki Covid-19 virüsünün yaygınlaşması ile kamuoyuna yapılan açıklamalarda tehlike altında olduğu düşünülen yaşlı insanlar "tehlikeli insanlar" olarak görülmeye başlandı. Covid-19 virüsünü yaşlıların daha fazla yaydıklarına ilişkin toplumda katı bir kanaat oluşmuştu. Bu kanaat ayrımcı uygulamaların başlangıç noktasını oluşturuyordu. Nitekim 21 Mart 2020 tarihinde İçişleri Bakanlığı sınırsız, süresiz ve denetimsiz bir şekilde 65 yaşın üzerindeki insanların sokağa çıkmasını yasakladı. Hemen bir ay sonra 20 yaşın altındaki gençlerin ve çocukların da sokağa çıkması yasaklandı. Bunun adı **Büyük Kapatılma**'ydı. Bu denli sınırsız, ölçsüz, süresiz ve denetimsiz biçimde kronolojik yaş temel alan başka bir yasak tarihte görülmemişti. Ne Türkiye'de ne de küresel düzeyde daha önce kronolojik yaşa indirgenerek özgürlükler sınırlandırılmamıştı. O nedenle buna **Büyük Kapatılma** diyoruz.

Büyük Kapatılma sürecinde 65 yaşın üzerindeki insanlara karşı sergilenen ayrımcı uygulama ne yazık ki Türkiye'de oldukça sistematikti. Ayrımcı uygulamaların kronolojik yaşa dayalı olarak, kurumsal düzeyde, Türkiye dışında başka bir toplumda yaygınlaştırılmadığını, bu denli pekiştirilmediğini gördük. 21 Mart'ta ilan edilen **Büyük Kapatılma**'nın hemen arkasından, iki gün sonra, Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği kamuoyuna bir çağrı yaptı. Bu çağrıda şöyle deniliyordu; yaşlılara yönelik ve kronolojik yaşa bağlı olarak ortaya konulan bu yasaklar, sınırlı, süreli ve denetimli olmak zorunda. Aksi takdirde ayrımcı tutumlar ayrımcı davranışlara dönüşebilir. Sistematik bir şekilde yaşlılara yönelik olarak geliştirilecek ayrımcı uygulamalar hak kayıplarına yol açabilir. Telifisi mümkün olmayan sağlık sorunlarına yol açabilir. Lütfen kronolojik yaşa dayalı olarak yaşlılara yöneltilecek her türlü ayrımcılığa karşı dikkatli olun. Senex Dernek Hak Savunucuları yaşlı insanlara karşı sergilenecek her türlü ayrımcı uygulamayla mücadele edecektir.

Kamuoyu çağrısıyla, Senex Dernek tüm kamuoyunu bu konuda sorumluluk almaya, yetkilileri de çözüm üretmeye davet ediyordu. Kamuoyu çağrısı yapıldıktan sonra ne yazık ki çok uzun bir süre Türkiye'de sivil alanda çalışan dernekler, vakıflar, kooperatifler, özetle hak temelli çalışan sivil toplum örgütleri Senex'in çağrısına yanıt vermedi.

Uzunca bir süre toplumdaki birçok kesim, hem yerel yönetimler hem merkezi yönetimler, kurumlar, sivil toplum alanı, akademi, toplumun farklı kesimlerine mensup kanaat önderleri, sürekli olarak yaşlı insanlara "ne yapmaları" ve "ne yapmamaları" gerektiğini söylediler. Yapmaları gerekenlerin başında da ellerini yıkayıp, hijyen kurallarına dikkat ederek evlerinde oturmaları gerektiği geliyordu. Yapmamaları gerekenlerin başında da sokağa çıkmamak geliyordu! Oysa Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği o dönemde yaşanan hak kayıplarının ne denli derin etkiler bıraktığını çalışmalarında ortaya koydu. Büyük Kapatılma'nın sonucunda, toplumumuzda kuşaklararası çatışmanın büyüdüğünü, kuşaklararası mesafenin açıldığını dile getirdi. Büyük Kapatılma aynı zamanda yaşlı insanlar üzerinde olumsuz sağlık etkileri de bırakmıştı. İşte bugün Senex Kongresi'nde iki gün boyunca Covid-19 salgınında yaşlı insanların yaşadığı, toplumumuzun yaşadığı tüm etkileri hep birlikte değerlendireceğiz.

Bizler, bilim insanları, araştırmacılar olarak etkin biçimde sorumluluk almanın özellikle sivil toplum alanında sorumluluk almanın, hak savunuculuğu yapmanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha görüyoruz. Umuyorum önümüzdeki dönemde buradan aldığımız derslerle, yerel yönetimler başta olmak üzere kamusal alanda sorumluluğu ve yetkisi olan tüm kesimler üzerine düşeni yaparlar. Aynı zamanda sivil toplum ve akademi de üzerine düşen sorumlulukları yerine getirebilir. Özellikle acil durumlarda, salgın veya kriz dönemlerinde, afet anlarında, daha etkin bir şekilde birlikte çalışabilmenin yollarını bulmalıyız. Umuyorum iki gün boyunca yapacağımız tartışmalar, çalışmalar, paylaşımlar bu konuda bir katkı sunabilir. Senex Kongresi'nde, hem sivil toplum alanının hem yerel hükümetlerin, merkezi hükümetin eşitsizliklerle daha da etkin mücadele etmesini sağlayacak sosyal politikaların, uygulamaların ve anlayışın temelini atabiliriz. Umuyorum burada gerçekleştireceğimiz tartışmalar ihtiyaç duyulan kavrayışı ve donanımı üretebilir. Hak temelli hizmetleri sunmak üzere etkin çözümler bulunması dileğiyle...

3

Covid-19
Pandemi
Döneminde
Yaşlanma

Giresun'da Yaşayan Gürcistanlı Yaşlı Göçmenlerin Pandemi Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma

Ayşenur Şener

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Özet

1980 ekonomik krizi sonrası küresel ekonominin rekabetçi bir ortam yaratması ve teknolojinin hızlı gelişimi gelir düzeyi düşük üçüncü dünya ülkeleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması, birliğe bağlı ülkelerin yaşam şartlarını zorlaştırmıştır. Sosyalist bir düzenden liberal sisteme geçiş, serbest piyasa ekonomisinin yarattığı kuralsız ortam bu ülkelerin ekonomilerini etkilemiştir. Fabrikalar kapanmış ve birçok sektörden insan işsiz kalmıştır. Sovyet ülkelerindeki bu ekonomik çöküşün ardından birçok insan coğrafi yakınlık, esnek vize kuralları gibi sebeplerle Türkiye'ye ve diğer komşu ülkelere göç etmişlerdir ve bu göç halen devam etmektedir. Bu çalışmada konu edilen Gürcistan'dan Türkiye'ye göç etmiş yaşlı göçmenler; yaşlı ve hasta bakımı, bekçilik gibi işlerde çalışan bireylerdir. Yaşlıların toplumda işlevsiz ve işgücü piyasasının dışında görüldüğü genel kanının aksine yaşlı göçmenler, birçoğu enformel sektör işlerinde olmak üzere çalışmaya devam etmektedirler. Bu çalışmada, çalışma hayatlarına devam eden göçmenlerin pandemiyle birlikte değişen gündelik hayatlarına, yaşlı göçmenlerin anlam dünyalarından bakarak bütünsel bir anlatı oluşturulmuştur. Bu çerçevede araştırma, göçle birlikte yaşlılığın değişen anlamını analiz ederken pandeminin yaşlı göçmenlerin hayatlarında yarattığı değişime odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Göç, Yaşlı Göçmenler, Pandemi, Yaşlılık

Giriş

2020 yılının Mart ayında ülkemizde görülmeye başlanan Covid-19 salgını hızla yayılmış salgının başında birçok insanın tahmin edemediği bir noktaya gelmiştir. Sınırlar kapatılmış, şehirlerarası geçişler kısıtlanmış ve çeşitli karantina önlemleri alınmıştır. Salgın insanların hayatlarında olumlu olumsuz birçok değişikliğe sebep olmuştur. Önce salgından en çok etkilenen bireylerin 65 yaş üstü vatandaşlar olduğu gerekçesiyle bu yaş grubuna yönelik süresiz sokağa çıkma kısıtlamaları yayınlanmış, ardından 18 yaş altı çocuk ve gençler de belirli süre aralıklarında sokağa çıkma kısıtlamalarına tabi tutulmuştur. Salgının değişen seyriyle kimi zaman bu kısıtlamalar herkesi kapsayacak şekilde sıkılaştırılmış kimi zaman da seyreltilmiştir. Uygulanan kurallar ve kısıtlamalar, karar vericiler için toplum sağlığını korumak adına gerçekleştirilirken, hane içinde bireylerin deneyimleri bunun ötesinde olmuştur. Pandemi, sağlığın yanında sosyal ve psikolojik yaşamı etkilemiş, kültürel, ekonomik ve politik alanlarda kriz yaratmıştır (Aydoğan, 2020: 124)

Salgının etkilediği insanlardan bazıları da göçmenlerdir. Sınır kapılarında alınan önlemler insan hareketliliğini sınırlamıştır. Salgın sürecinde yaşanan ekonomik sıkıntıların sebepleri arasında görülen göçmenler, nefret ve ayrımcılıkla bir kez daha karşılaşmıştır. Kayıt dışı çalışan göçmenler pandemi sürecinde işten çıkarılmalarla, kötü muamelelerle karşı karşıya kalmıştır. Sağlık hizmetlerine erişimde zorlanan, özellikle kayıt dışı çalışan göçmenler hasta olduklarında hastaneye gidemeyerek, hastalığı yalnız hiçbir tıbbi destek almadan atlatarak bu süreçten ağır bir şekilde etkilenmişlerdir. Sunulan sağlık hizmetlerinden yararlanamayan göçmenler yaşanan küresel kriz ortamında hassas ve kırılgan bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır.

Salgın buldukları koşullara göre göçmenleri farklı etkilemiştir. Geri gönderme merkezlerinde bulunanlar, sınırlarda, kamplarda yaşayanlar ve kayıt dışı çalışan göçmenler süreçten belirli hususlarda farklı şekilde etkilenmişlerdir. Örneğin, kent mültecileri zaten kırılgan olan sektör ve işlerdeki pozisyonlarını kaybetme ya da salgına rağmen çalışmaya devam etmek zorunda kalma tehdidini yaşarken farklı

coğrafyalardaki yoğun nüfuslu kamplarda yaşayan mülteciler için sosyal mesafe "önlemi" neredeyse imkânsız bir çözüm niteliği taşıyor (Sirkeci, Özerim ve Bilecen, 2020:3).

Türkiye’de yaşlı göçüne ilişkin çalışmalar daha çok emeklilik sonrası dönemlerini geçirmek üzere Türkiye’nin sahil kesimlerine yerleşen yabancı yaşlılara odaklanmaktadır (Koç ve Saraç, 2018: 33). Bunun yanı sıra Almanya’dan Türkiye’ye göç etmiş yaşlılar, yaşlılık dönemini Almanya’da ve diğer Avrupa ülkelerinde geçiren yaşlılara odaklanan araştırmalar mevcuttur. Uluslararası literatürde yaşlı göçünün göç mü yoksa ülke içindeki farklı coğrafyalarda ya da başka ülkelerde sahip olunan ikinci evlere yapılan turizm hareketi mi olduğuna ilişkin tartışmaların yapıldığı çalışmalar da bulunmaktadır (Breuer, 2005; Tosun ve diğerleri, 2009, aktaran, Koç ve Saraç, 2018: 33). Bu çalışmaya konu edilen göçmen grubu düzenli yollarla Türkiye’ye gelip düzensiz bir şekilde Türkiye’de yaşamaya ve çalışmaya devam eden yaşlı göçmenlere odaklanır. Göçmenlerin kayıt dışı konumda oluşu, yaşlı olmaları ve göçmen olmalarının yarattığı ikincil konum pandemi sürecinde kırılganlıklarını artırmıştır. Bu çalışma ile yaşlı ve göçmen olma konuları göz önünde bulundurularak, göçmenin pandemi sürecinde yaşadıklarına, değişen gündelik hayat deneyimlerine dair sosyolojik bir analiz yapmak amaçlanmıştır. Bu araştırmada göçmenin yaşlı oluşu onu kategorize ederek yaşamının bir dönemini ele almak amacıyla vurgulanmamıştır. Yaşam seyri perspektifiyle göçmenin hem geçmiş yaşantısını hem de şu an sürdürdüğü hayat üzerinden bir okuma yapmak planlanmıştır.

Yaşlanma, kompleks meseleleri yaşlanma sürecinin bir parçası olarak değerlendirerek, keşfedici bir kavrama sürecine angaje olmayı gerektirir (Arun, 2018b: 16). Yaşlıların 60 yaşından sonra emekli oldukları, farklı ülkelerdeki evlerine göç ettikleri veya göç ettikleri ülkede emeklilik yaşamını sürdüren göçmenleri inceleyen genel yaşlılık ve göç literatürünün aksine bu çalışmada hala çalışan yaşlı göçmenlerin pandemi döneminde evde kalmaktan da öte yaşadıkları deneyimleri ilgili literatüre kazandırmak amaçlanmaktadır. 60 yaş üstü bireylerin riske açık, hasta, yalnız, mutsuz, bakıma muhtaç olduğunun düşünüldüğü genel toplumsal kanının aksine bu araştırmaya konu edilen yaşlı göçmenler; hasta olacakları yaşta hasta bakmakta, kendi torunlarıyla vakit geçirecekleri yaşta

memleketinden çok uzakta çocuk bakımından para kazanarak ailelerinin geçimini sağlayan bir anlamda garantör kişidir.

Yöntem

Araştırma verilerini toplamak için nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Derinlemesine görüşme, "görünür" olanın görünümünden ziyade özüne inmeyi, ayrıntıları kavramayı ve bütüncül bir şekilde anlamayı mümkün kılar (Kümbetoğlu, 2015: 71-72). Araştırmanın örneklemini Gürcistan'dan göç etmiş, Giresun'da enformal sektör işlerinde çalışan 5 yaşlı göçmen oluşturmaktadır.

Katılımcılara ulaşmak için kartopu örneklem tekniği kullanılmıştır. Kartopu örneklem ile araştırmacı, katılımcının yönlendirmesiyle yeni katılımcılara ulaşmıştır. Göçmenlerin düzensiz yollarla Türkiye'de bulunması sebebiyle göçmenler başta görüşmekten çekinmiş ancak kendilerine yeterli bilgi verilerek ve araştırmacı ile görüşmecisi arasında güven ortamı sağlanarak bu durum aşılmıştır. Sahaya çıkmadan önce yarı yapılandırılmış formlar hazırlanmış, görüşme esnasında katılımcının anlatımlarına, konuşmanın seyrine göre sorular bazen değiştirilmiş ve yeni sorular sorulmuştur. Bu da derinlemesine mülakatın araştırmacıya sunduğu avantajlardan biridir.

Araştırma esnasında katılımcıların duygularını incitecek, sorunlarına dem vurup üzülmeye sebep olacak meselelerin üzerinde durulmamaya gayret edilmiştir. Görüşmeler esnasında ağlayan katılımcılar olmuştur. Böyle bir durumda görüşme sonlandırılmıştır.

Araştırma verileri betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulgular düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239).

Kavramsal ve Kuramsal Arka Plan

Bu araştırmanın kuramsal arka planının temelini "yaşam seyri perspektifi" oluşturmaktadır. Yaşam seyri perspektifi yaşamın bir dönemine değil tüm yaşantıya odaklanıp bugün gelinen durum hakkında yorum yapmamızı sağlar. Yaşam seyri perspektifi, yaşlanma deneyiminin sadece genetik yapı gibi fizyolojik sebeplere indirgenemeyeceğini, kişinin sosyo-demografik nitelikleri ile içinde büyüdüğü ve yaşamını sürdürdüğü sosyal ortamın yaşlanma deneyimini ciddi anlamda belirlediğini ortaya koymaktadır (Wright, 2020'den aktaran Ersözlü ve Aydemir, 2021: 22).

Yaşam seyri perspektifi, yaşlıları 65 üstü bireyler olarak kategorize edip bu döneme özgü niteliklerin olduğu yönündeki algının yanlış olduğuna vurgu yapar. Bu noktada yaşlıları içinde buldukları o an (yaş) ile sınırlamak, anlamaya ve açıklamaya çalışmak ayrımcı (ageist) algıların üretilmesine katkı sunmaya devam edecektir (Arun, 2018'den akt. Ersözlü ve Aydemir, 2021: 22).

Araştırmada yaşlı göçmenlerin geçmiş yaşantıları hakkında bilgi edinmek, bugün neler yaşadıkları, göçmen olarak yaşlılığı nasıl deneyimledikleri yönündeki çıkarımları etkilemiştir. Yaşlılık ve yaşlanma deneyimi zaman ve mekna, bireysel deneyimlere, yapısal koşullara göre farklılık gösterir. Bu doğrultuda göçmen yaşlı olma deneyimi de yerleşik yaşlı deneyimlerinden farklıdır.

Araştırmanın diğer kuramsal temellerinden biri kümülatif avantaj/dezavantajlar teorisidir. Teori hem kuşak hem de yaşla ilgili bireysel ve sosyal-yapısal süreçleri analiz edebilmek için bireylerin yaşamı boyunca elde ettiği avantaj ve dezavantajların birikimden yola çıkan bir bakış açısı sunar (Ersözlü ve Aydemir, 2021: 23). Bu alışma özelinde, küreselleşmenin yarattığı eēitsizlik ortamı, gelir dağılımındaki dengesizlikler göç etme sebepleri arasındadır. Dünyanın az gelişmiş bölgelerinde yaşayan yaşlılar bu eēitsizlikten olumsuz yönde etkilenir. Bu olumsuz etkiler yaşlılık döneminde çeşitli dezavantajlara sahip olmasına sebep olur. Yaşlılar için bu dezavantajlardan bazıları; köken ülkede yaşanan yoksulluk, sosyo-ekonomik koşullar, yaşam koşullarını düzeltmek üzere g etmek, köken ülkeden uzakta yaşlanmak ve çalışmak zorunda kalmaktır. Kümülatif avantaj ve dezavantaj (KAD) kuramı bu yönüyle bu çalışma için önemlidir.

Neden Gürcistanlı Göçmenler?

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından birliğe bağlı ülkelerde yaşanan ekonomik dönüşümler ve kriz birçok insanın ülkesinden göç etme kararı vermesine sebep olmuştur. Gürcistan'da bu ülkelerden biridir. Eski Sovyet ülkelerinden Türkiye'ye göç ilk olarak Ukrayna, Moldova gibi ülkelerden olurken Gürcistan'dan Türkiye'ye göçün yoğunlaşması daha geç bir döneme denk gelir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Gürcistan'da göçler Rusya veya diğer birlik ülkeleri yönündeydi çünkü Rusya vizesiz seyahat olanağı sağlıyordu. Ancak 2000 yılında vizesiz seyahatin kaldırılması, 2003 yılında "Gül Devrimi" ve Mikheil Saakashvili iktidarının birçok reforma imza atmasıyla Gürcistan yönünü Batı'ya dönmeye başlamıştır. Ardından Rusya ve Gürcistan arasında yaşanan Güney Osetya Savaşı ile bu Batı'ya yönelik hız kazanmış ve Gürcistan bir anlamda Sovyet konseptinden ve Rusya bağımlılığından kopmaya başlamıştır.

Gürcistan'ın yaşadığı ekonomik, siyasi ve sosyal dönüşümler ülke vatandaşlarının birçok zorlukla karşı karşıya kalmasına sebep olmuştur. Örneğin, Sovyet dönemindeki Gürcistan'ın tüm aktif nüfusunun %53'ü kendi yetiştirdiği sebze ve meyve ile geçinebiliyordu. Bu oran tüm Sovyet'in iki katından fazla bir orandır (Öksüz, 2019: 99). Ancak nüfusunun çoğunun köylü ve küçük toprak sahiplerinden oluşması serbest piyasa ekonomisinin rekabetçi ortamıyla çiftçilerin baş edememesi ile sonuçlanmıştır. Kırsal alanda yaşanan yoksulluk da göçü artıran önemli bir faktör olmuştur. Bunun yanı sıra Gürcistan doğum oranları düşük olan bir ülkedir. Yaşlı nüfus oranı yüksek olması ve Sovyet dönemindeki sosyal devlet uygulamalarının yetersizliği gençlerin yanında yaşlıları da göçe yöneltmiştir. Orta ve yaşlı nüfus gençlere oranla uzun göç yollarına çıkmak yerine belirli bir süre çalışıp birikim edip, istediklerinde ülkelerine kolayca dönebilecekleri ülkeleri tercih etmektedirler. Bu ülkelerin başında Türkiye ve Yunanistan gelmektedir.

Bu araştırmanın konusu olan Gürcistanlı göçmenlerin Giresun'u tercih etmesinin birkaç sebebi vardır. Bunlar:

1- Giresun'un Gürcistan sınırına 334 km olması ve bu sebeple yolculuk maliyetinin de düşük olması.

2- Giresun'da yaşayan, kökenleri 150 yıl öncesinden Gürcistan'a dayanan ve Gürcüce konuşan insanların varlığı.

3- Türkiye - Gürcistan arasındaki 90 gün süreli vize muafiyeti.

Yukarıda belirtilen belirli sorunlar sebebiyle Gürcistan'da doğum oranları düşmüş ve nüfus gittikçe yaşlanmaya başlamıştır. 2021 yılı verilerine göre Gürcistan'da 65 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranı %15'in üzerindedir. Bu nüfusun büyük bir çoğunluğu kırsal alanlarda yaşamakta ve tarım ile geçimini sürdürmektedir. Gürcistan'da bireysel sigortanın azlığı ve vatandaşların güvencesiz yaşamı yaşlı insanları yoksulluk sorunuyla yüzleşmeye itmiştir. Sovyet döneminde Gosstrakh USSR sigorta şirketinin tarımla uğraşan vatandaşlara gerekli güvenceyi sağlaması sosyal devlet olanaklarının geniş olmasına kıyasla Gürcistan bugün belirtilen yönlerden oldukça zayıf bir ülkedir. Yukarıda belirtilen tüm koşullar yaşlı nüfusu uluslararası hareketliliğe katılmaya zorlamış ve Türkiye'ye yöneltmiştir.

Bulgular

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Tablo 1: Katılımcıların Profili

Katılımcılar	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	İş
K1 KADIN	63	İlkokul	Evli	Yaşlı Bakımı
K2 KADIN	68	İlkokul	Evli	Yaşlı Bakımı
K3 KADIN	65	Üniversite	Evli	Yaşlı Bakımı
K4 KADIN	61	Üniversite	Evli	Yaşlı Bakımı
E1 ERKEK	68	İlkokul	Evli	Bekçilik

Katılımcılar yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere 5 yaşlı göçmenden oluşmaktadır. Katılımcıların hepsi düzensiz yollarla Türkiye’de bulunmaktadır. Hiçbiri oturma iznine sahip değildir. K1 numaralı katılımcı 5 yıldır, eşi E1 ise 12 yıldır Türkiye’de yaşamaktadır. K2 8, K3 5, K4 numaralı katılımcı da 5 yıldır Türkiye’de yaşamaktadır. Hepsi şu anki işlerini yapmadan önce aynı sektörde fakat farklı iş yerlerinde çalışmışlardır. K1, E1, K3 numaraları katılımcılar 3 çocuk, K2 ve K4 ise 4 çocuk sahibidir. Katılımcılardan K1, E1 ve K2 Gürcistan’dan emeklidir. Katılımcıların çalıştıkları işlerden aldıkları maaş 3 bin-3 bin 500 TL arası değişkenlik göstermektedir.

Kaynak Ülkedeki Aileye Bakma Sorumluluğu

Araştırmanın çoğunlukta kadın katılımcıları, aile içinde göç etme kararı veren kişilerden ilkidir. Eşleri ya Türkiye’de farklı illerde ya da Avrupa’da Polonya’da veya Rusya’da çalışmaktadır. Çocukları ise Gürcistan’da hayatına devam etmektedir.

Çocuklarına bakmak zorunda olduğunu belirten 63 yaşındaki K1 numaraları katılımcı düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

"Çocuklarımı çok özleyorum. Çocuklarıma para gönderiyorum, eşya gönderiyorum. Çocuklarıma bakmak zorundayım."

"Gürcistan’da iş yok. Mecbur geldi ben buraya. Çocukların işi yoktu. Eşimin işi yoktu. Önce ben geldi Türkiye. Önce Ordu’ya geldi 1 sene çocuk baktı sonra hasta baktı. Eşim Polonya’da çalışıyor, bir sürü insan gitti Polonya’da çalışıyor Gürcistan’dan. Çocukları çok özleyorum. Torun oldu hiç göremedim, telefonda görüyorum. Çok özleyorum ama ben burada kaçak çalışıyorum, gidersem çok ceza var." (K3,65, hasta bakıcı).

"Burada maaş alıyorum ayın 15’inde hemen gönderiyorum Gürcistan’a, çocuklar para lazım, torun var okula gidiyor ona kitap lazım. Bana para lazım değil. Bana patron yemek getiriyor, mutfak var orda pişiririm. Bazen olur para biriktiriyorum o zaman torunuma hediye alıyorum." (K2 ,68, hasta bakıcı).

Çalışma Koşulları

Katılımcıların 4'ü ev içi alanda, hasta bakıcı olarak çalışmaktadır. 1 erkek katılımcı ise bir mandırada bekçilik ve hayvanların bakımından sorumludur. Ev içi alanda çalışan, hasta bakan göçmenler çalışma koşullarının çok zor olduğunu belirtmişlerdir.

"Hasta ağır hasta. Zorlanıyorum. Gece gündüz çalışıyorum. Mecbur çalışıyorum. Eskiden baktığım kişi çok iyiydi. Sürekli bağıyor (Şu an baktığı kişiden bahsediyor). Gündüz gece Allahım. 86 yaşında. Hepsi yaşlı, çok seviyorum mecbur çalışıyorum." (K1, 63, hasta bakıcı).

"Sabah 6'da işe başlıyorum 8'de bitiriyorum. Ama mecbur napalım. Benim patronlar çok iyi her şeyi getirirler bize buraya. Patronlar iyi olmasa dayanmam belki ama.. Dayanıyorum çok borç var Gürcistan'da." (E1, 68, bekçi).

"Benim iş çok zor ben önce psikolojik hasta baktım. Beni dövüyordu. Ama şimdi daha iyi, yaşlı teyze bakıyorum. O bana bir şey yapmıyor. Ama iş zor. Kaldırman lazım, bezlemen lazım. Zor benim iş ama borçlar var." (K3, 68, hasta bakıcı).

"Gece gündüz yok benim işte. Hep çalışmam lazım çünkü hasta yatalak. Gece bağıırır kalkmam lazım. Sabah erken yemeğini vermen lazım." (K4, 61, hasta bakıcı).

Yaşlılık Algısı

Katılımcıların yaşlılığa yönelik algıları hakkında bilgi edinmek için çeşitli sorular yöneltilmiştir. Alınan cevaplar yaşlılıkta avantajlar ve dezavantajlar kuramının belirttiği üzere yaşam seyri içinde karşılaşılan avantajların/dezavantajların yaşamın ilerleyen dönemlerinde yaratacağı etkinin bireyin yaşamına olumlu/olumsuz yönde etkileri olabilir. Bu doğrultuda katılımcılar sorulara geçmiş yaşamlarında deneyimledikleri yapısal ve bireysel faktörlerin yaşlılık dönemlerinde yaşamlarını olumsuz etkilediklerinden bahsetmişlerdir.

"Sovyet dağıldı bizim hayat çok kötü oldu. Siyaset çok kötü oldu Gürcistan'da. Bazen olurdu elektrik yakamazdık. Patates satardım sebze satardım pazarda. Çok zorluk çektim. Dizlerim rahatsız. Çok çalıştım gençlikte. Şimdi buradayım. Burada da iş zor. Benim sağlık çok kötü. Çok yaşlıyım. Bazen olur hiç dayanmam oturur ağlarım... Yaşlılar görüyorum Gürcistan'dan gelmişler 65 yaşında çalışıyorlar, şaşırıyorum." (K2, 68, hasta bakıcı).

"Gürcistan'da ilkokulu bitirdim ceviz topluyordum para kazanıyordum. Sonra dondurma fabrikasında çalıştım fabrika kapandı. Bir sürü iş yaptım. Bankadan kredi aldım ödeyemedim Türkiye geldim. O kadar çalıştım, şimdi akşam olunca yatağa yatamam her yerim ağrır." (E1, 68, Bekçi)

"Ben çok küçük yaştaydım evlendim. 15 yaştaydım. 3 çocuk var. Rustavi'de okulda temizlik yapardım. Haftada bir gün pazara sebze satmaya çıkardım. Çok yaşlandım ama şimdi iş daha zor benim. Şimdi olsa gelmezdim buraya." (K4, 61, hasta bakımı)

Pandemi Öncesi ve Sonrası

Pandemi döneminde göçmenleri bazılarının hayatı daha zorlaşmış bazılarınınnsa hayatında bir değişiklik olmamıştır.

'Coronada sıkıntı yaşamadım burdan çıkmıyorum. Çarşıya hiç gitmiyorum. Yatak var tv var. Benim oturma iznim yok, dışarı çıkarsam korkuyorum yakalarlar beni." (E1, 68, Bekçi).

"Ben zaten coronadan önce de çok az dışarı çıkıyordum. Benim hasta ağır hasta. Onu bırakıp gidemem. Benim bir gün izin var. Onda da buraya gelirim (Eşi E1'in yaşadığı yer) burada temizlik yap yemek ya, akşam gidiyorum. Benim oturma müsaade olmadığı için bir tane taksici var tanıyorum onu. O getirir beni buraya...Benim patron izin vermedi dışardan birisi gelsin eve, ben de korkuyordum zaten birisi gelir ben hasta olurum oturma müsaade yok ne yaparım diye. Eskiden bazen markete gidip gelirdim. Corona çıktı markete bile gitmedim. Benim patron izin vermiyordu kızılıyordu." (K1,63, hasta bakıcı).

"Ben izin günlerde arkadaşlar var burada onlarla görüşürdüm. Corona çıktı yasak çıktı. Kaç ay belki görüşemedik. Onlarla görüşüyordum rahatlıyordum. Benim aile yok burada. Onları görünce mutlu olurdum. Benim patron çok titiz bana her şeyi söyledi, dezenfektan getirdi, maske getirdi. Wİ-Fİ şifresi verdi. Çocuklarla konuşuyordum günde kaç saat. Arkadaşlarla konuşuyordum." (K4, 68, hasta bakıcı).

"Coronadan önce iyiydi. Corona çıktı çok sıkıldım. Hiçbir yer gidemedim. İzin gününde bile evdeydim. Teyzenin yemeğini verdim sabah akşam. Yürüyüş giderdim hepsi geri kaldı. Bunaldım, ağladım çok. Yalnız kaldım. Bunca yıldır yabancı ülkedeyim böyle olmadım." (K3, 65, hasta bakıcı)

Sonuç

Katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlardan anlaşılacağı üzere katılımcılar farklı bir ülkede yabancı ve yaşlı olmaları sebebiyle göç sürecinden ve pandeminin gündelik hayata etkilerinden olumsuz etkilenmişlerdir. Kendi kendilerine karar alamamaları, kısıtlamalardan etkilenmeleri, yalnız olmaları nedeniyle pandemi deneyimleri yerleşik yaşlılardan farklılaşır. Çalışma ve oturma izinlerinin olmaması onları hastalığa karşı çaresiz bırakmıştır. Katılımcıların hiçbiri düzensiz statüleri sebebiyle aşı olamamıştır. Aşı olmamaları onları yaşlı göçmenler olarak hastalığa karşı daha savunmasız duruma getirmiştir. Yaşlı ve yasa dışı göçmen olma durumları göz önünde bulundurulduğunda yaşam seyri içinde edinilen deneyimler, göç yolculukları, güvencesizlik, her türlü hak ihlaline açık olma gibi olumsuz koşullar sebebiyle yaşlı göçmen olma durumu, göçmen deneyimleri içinde dikkat edilmesi gereken ve ayırt edilmesi gereken bir konudur. Bu çalışmada da bu durum tartışılarak literatürde bu konuya az da olsa görünürlük kazandırmak amaçlanmıştır.

Kaynakça

- Arun, Ö. (2018b.). "Arayışlar: Türkiye'nin Yaşlanma Serüveni. Ö. Arun (Ed.) Yaşlanmayı Aşmak. Phoenix Yayınları, Ankara. ss.7-20.
- Aydoğın, O. (2021). Maskeli, Mesafeli ve Kırılgan: Modernitenin Pandemik Halleri. Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD), 7(14), 124-130. DOI: 10.25306/skad.936576.
- Ersözlü, M. ve Aydemir, M. A. (2021). Kalıcı, Sürekli ve İlgili: Yaşsız Yaşlılar (Perennialler). Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 5(1), 19-46.
- Koç, İ. & Saraç, M., (2018). Türkiye'de Yaşlı Göçünün Büyüklüğünün ve Yönünün Değişimi. Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 2, s. 19- 37.
- Öksüz, M. (2019). Gürcistan'dan Türkiye'ye döngüsel emek hareketliliği: Süreçler, paternler ve sonuçlar, Yüksek Lisans Tezi.
- Sirkeci, I., Özerim, M. G., & Bilecen, T. (2020). Editörden: KOVİD-19'un Uluslararası Hareketlilik ve Göçmenliğe İlişkin Etkisi Üzerine. Göç Dergisi, 7(1), 1-8. <https://doi.org/10.33182/gd.v7i1.688>.

Dijital Gözetim, İktidar ve Yaş Ayrımcılığı

Bahar Özkan
Akdeniz Üniversitesi

Özet

Bu çalışma, dijital gözetimin salgın döneminde yaşlılar için iktidar ve yaş ayrımcılığı boyutunu tartışmayı amaçlamaktadır. Geç-modern olarak tanımlanan günümüz toplumlarında önemli unsurlardan olan dijitalleşme; gündelik hayatı, bireysel ilişkileri ve sosyal karşılaşmaları da biçimlendirmektedir. Dijital dönüşümler ile gözetim de günlük rutinlerin içinde yer almaya başlamıştır. Post-panoptikon olarak tanımlanan bu yeni gözetim biçimi, dijital kaynaklar aracılığıyla her yerde uygulanan ve herkesin uygulayabileceği bir hale gelmiştir. Bu perspektiften Covid-19 pandemisi başladığından beri temel tartışmalardan olan dijital gözetim, çeşitli sosyal sorunlara neden olmuştur. Yaşlılara yönelik ayrımcılığın hız kazanmasında dijital gözetimin temel nedenlerden biri olduğu söylenebilir. Dijital kaynaklara erişebilen bireylerin, gözetleme yoluyla yaşlılar üzerinde iktidar ve baskı unsuru olduğu düşünülmektedir. Covid-19 sürecinde yaşlıların kamusal alanda deşifre edilmesi veya ifşalanması dijital gözetim bağlamında yaşanan sorunlara verilebilecek örneklerdendir. Pandemide yaşanan yaş ayrımcılığını dijital gözetim ve iktidar bağlamında tartışmayı amaçlayan bu çalışma, medya paylaşımlarında sıklıkla görülen video, haber ve çeşitli sosyal medya sitelerinden elde edilen verileri eleştirel söylem analizi ile incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Gözetim, Yaş Ayrımcılığı, İktidar, Covid-19

Dijital Gözetim ve İktidar

Gündelik hayatın denetimi tartışılırken gözetim olgusu ve gözetim toplumu kuramı temel başlıklardandır. Günümüzde gözetimin kontrol ve güvenlik işlevi, dijitalleşmeyle yan yana gelen konu olmaya başlamıştır. Dolayısıyla dijitalleşmenin gündelik hayatta nasıl bir görünüm kazandığı sorusu ortaya çıkmaktadır. Bauman ve Lyon'a göre (2013: 98-99), yeni ve yüksek teknolojilerle birlikte gözetim, toplumda insanları normatif ve ahlaki biçimde şekillendirmeyi, zor ve baskı yokmuş gibi yaparak disipline etmenin çağdaş boyutunu yansıtmaktadır. Yani yeni gözetim ve iktidar ilişkilerinin uygulayıcısı olan uzmanlar-iktisatçılar, ziraatçiler, politika yapıcılar gibi- gündelik hayatı ve toplumsal alanı "mükemmel" biçime getirebilmek için "kusurlu" olanları sınıflandırarak dışarıda bırakmaktadır.

Gözetim tarihçelerinde geleneksel yöntemlerin aksine dijital gözetim, bireyin bedenine dokunmadan ancak gündelik hayatın her anında hissedilen bir akışın içindedir. "Yönetilme ve kontrol işlevleri için, iletişim ve bilgilendirme teknolojilerine bağımlı olan bütün toplumlar, gözetlenen toplumlardır. Bu gözetlemenin etkileri, daha önce tarihte hiç görülmemiş bir biçimde, günlük hayatta olabildiğince hissedilmektedir" (Lyon, 2006: 101). Gözetimdeki bu kökten değişimi "akışkan gözetim" kavramıyla açıklayan Bauman (2013: 115), toplumsal güvenlik aracı olarak gözetim, teknolojik gelişmeler ve yeni tekniklerin karşılığı olarak ifade etmektedir. Geleneksel gözetim tekniklerinin aksine akışkan gözetim insanları somut risklerden çok modern, belirsiz ve *müphem* risklerin ihtimallerine yönelik sınıflandırarak kontrol etmektedir. Başka bir ifadeyle geç-modernitenin yarattığı akışkan riskler, bireylerin daimî gözetimine neden olarak tanımsız şüphelerin somut denetimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gündelik hayatın denetimi de bu noktada bireyleri modern kurallar çerçevesinde dahil etme ve hariç tutma politikalarıyla yönetmektedir. Çeşitli gözetim tanımlamalarından olan ban-optikon, toplumsal kategori ve ayrıştırmayı açıklayan önemli bir kavramdır.

“Ban-optikonun varoluş nedeni olan toplumsal dışlanma, davaların birçoğunda cezanın infazı ertelense bile özünde toplumsal hükmüne benzerdir” (Bauman, 2013: 107). Dolayısıyla yeni gözetim tekniklerinin kaynağı olan dijitalleşme, toplumsal ilişkilerin de akışkanlaşmasına neden olabilmektedir. Hariç tutma ve dahil etme normlarına bir kere yerleşen anlamlar bireyin tüm sosyal alanlardaki hareketliliğini biçimlendirmektedir. Bu biçimlendirme dijital gözetim teknikleri ile gizli ama bir o kadar da sürekli olan denetim pratiklerine tabii olmakla sonuçlanmaktadır. Sosyal damga, dışlama ve ayrımcılığın yeni bir boyutunu gündelik hayatın odağına yerleştirir. Burada gündelik hayatın ayrıştırıcı unsurları da yeni teknolojilerin biçimlendirdiği kentlerde -kentsel gözetimde- görünür olmaktadır.

Gündelik hayatın görünür yüzü olan kentsel alanda, insanların attığı her adım gözetim deneyiminin bir parçası olmaktadır. Bireyin günlük akışında gerçekleştirdiği her eylem, belirsiz gözler tarafından denetlenmektedir. Sosyal kategorilerin parçası olarak veya tekil olarak gözetimin unsurları ile incelenmekte ve zaman zaman biçimlendirilmektedir (Lyon, 2006: 101). Dolayısıyla kentsel gözetimle beraber toplumsal alanın farklı bir boyutu ve farklı toplumsal ilişkiler söz konusu olmaktadır;

Gözetleme uygulamaları kentsel alanlarda gittikçe artan küresel ve yerel ayrımı mümkün kılan akışlar arasındadır. Ancak sadece ayırım değildir. Akışlar eş zamanlı olarak birleştirir ve bölerler. Bunlar, dağılmış ve diasporik kişileri birleştirir, farklı grupları paylaşan kimlikler ve ortak hedefler doğrultusunda bir araya getirir (Lyon, 2006: 117).

Gündelik hayatın başka bir boyutu olan sosyal paylaşım siteleri ve internet ortamı da dijital gözetimin ve dolayısıyla toplumsal denetimin unsurlarını oluşturmaktadır. Sosyal paylaşım platformlarının yaygınlaşması, iktidarın güvenlik politikası doğrultusunda uygulanan denetim faaliyetlerini oluşturmaktadır. Bu noktada bedenin gözetimi aracılığıyla veri takibi olağanlaşır ve ekonomik, toplumsal kontrol sağlanır (Ünal ve Binark, 2020: 33). Benzer bir biçimde internet dünyası, kamusal bir alan olarak birbirinden farklı içerikleri bir arada bulundurabilmesi bakımından özgür bir atmosfer olduğuna dair profil çizmektedir. Bu atmosfer faydalı olabildiği kadar olumsuz durumlara neden olarak etik sorunların oluşmasına da açıktır. Bu denli sınırsız ve filtresiz bir ortam,

şiddeti ve ayrımcılığı yeniden üretebilmekte veya internet ortamını denetim aracı olarak işlev kazanmasına neden olabilmektedir (Bayram, 2019: 67).

İktidarın Gözü: Dijital Gözetimde Yaş Ayrımcılığı

İnsan ömrünün yaşa bağlı olarak kategorileştirilmesinin toplumsal boyutları bulunmaktadır. Çocuk, genç, yaşlı vb. kategoriler, belirli ön kabulleri ve ön yargıları beraberinde getirmektedir. Oluşturulan bu profillere dayalı algı ve anlamlandırmalar, ayrımcılıkla sonuçlanabilmektedir (Çayır,2012: 165). Yaş ayrımcılığının sosyal bir problem olması, toplumsal değişim ve modernitenin sonuçları ile tartışılabilmektedir. Toplum hayatına görece yeni sayılabilen olgu ve değişimler sosyal ilişkileri ve karşılaşmaları da etkilemektedir. Bilimsel bilgi ve tıbbi uzmanlaşma, bahsedilen algıların ve anlamlandırmaların dönüşümünde etken bir dinamik olarak görev almaktadır. Moda, spor, sağlık, kültür, eğitim, çalışma hayatı ve modernizm ile insan hayatına dahil olan konular yaşçılık, yaş ayrımcılığı ve toplumsal değişimin odak noktalarındandır:

Modern dönemle birlikte bedene, sağlığa ve hastalığa bakış açısının değişmesi; normalleştirme süreçlerine ve aynı zamanda ölüme dair durumlara olan bakışı da değiştirmiştir. Ölüm, gizemini korumaya devam ettikçe ona müdahale alanı da genişlemiştir. Modern zamanı tanımlayan ve anlamlandıran zamansal ve mekânsal etkinliklerin dışına itilmekte gerek bireysel yaşamları gerekse toplumsal yaşamdan ayrı, gözlerden uzak bir yere, hiçliğe sürüklenen bir olgu olarak görülmekte ve ötekileştirilmektedir. Ölümsüzlüğü yakalayamayan yani ölümden kaçmayı başaramayan toplum, mezarlıklardan kaçma ya da onu gözden uzak bir yerde kurarak dışlaştırma yolunu seçmiştir (Timurturkan ve Demez, 2018: 447).

Yaş ayrımcılığının varoluşsal ve sosyolojik nedenlerinin ötesinde toplumsal dönüşümlerin etkisiyle modern bir riske dönüşebileceği söylenebilir. Dönüşümün faktörleri arasında teknolojik değişimlerin yattığı düşünülmekte ve hem kamusal hem özel alanın bu dönüşümlerle biçimlendirildiği iddia edilebilir. Örneğin yaşlı bireyler için dijital teknolojilere erişim ve onlara yönelik yaratıcı projeler oldukça kısıtlıdır. Dijital ortam ticari bir bakış açısıyla reklam endüstrisinin hedef kitlesi olan bireylere yönelik yeniliklere ağırlık vermektedir (Turan, 2020: 345). Dijital dünyanın öznesi olarak görülmeyen yaşlıların, dijital gözetimin ve denetimin en başta gelen öznelere haline geldikleri de iddia edilebilir.

Modern risklerin, toplumsal bozulmaya neden olabileceği gibi post-panoptik biçimde bireylerin tüm alanını gözetlemeye ve kontrol altında tutmaya da neden olabileceği görülmektedir. Covid-19 salgını ile daha da derinleşen bu problemin çok katmanlı boyutları bulunmaktadır. Çalışmanın da temel sorunsalı olan yaş ayrımcılığı, Covid-19 pandemisi ile farklı bir boyut kazanmaktadır. Toplum ve birey sağlığı amacıyla başlatılan uygulamalar, yaşlı bireylerin damgalanmasıyla sonuçlanmaktadır. Yaşlıları hastalıktan korumak için başlatılan söylemler, yaşlıların hastalığı yayan bireyler olarak anlaşılmasına yol açabilecek söylemlere dönüşmektedir (Arun, 2021: 1). Pandemi döneminde yaşanan yaş ayrımcılığının dijital gözetim ve iktidar ilişkisini Timurturkan şu şekilde açıklamaktadır:

Covid-19 salgınının önemli özelliklerinden biri de yaşa dayalı ayrımcılığı belirgin bir şekilde gün yüzüne çıkarması ve "zayıf", "önemsiz" ve "toplum" üzerinde bir yük olarak görülebilecek yaşlı insanlar hakkında olumsuz kalıp yargıları daha da artırmasıdır. [...] Bu durum yaşa dayalı ayrımcılığın belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına zemin hazırlayarak, sokağa çıkan yaşlıların yasal gözetime tabii tutulmasının yanı sıra toplumsalın gözetleyici bakışın etkisi ile ötekileştirilmesi söz konusu olmuştur. Sokağa çıkan yaşlılara yönelik kurulan ihbar hatları, sosyal medyada yayınlanan ve yaşlıları hedef alan videolar, belediyelerin kamusal mekanlarda yaşlıların oturdukları bankları kaldırması gibi pek çok durum bu süreçte gündeme gelmiş ve yaşlılara yönelik ayrımcı tutumları pekiştirmiştir (Timurturkan, 2020: 144).

Sonuç olarak özellikle pandemi döneminde yoğun biçimde baskı ve iktidar unsuru olarak hissedilen dijital gözetim olgusunun, salgın politikaları ile yaş ayrımcılığını daha da görünür hale getirdiği söylenebilir. Benzer biçimde günümüz post-panoptik gözetimi olarak tanımlanan bu biçimden kaynaklı gündelik hayatın akışında insanların da birbirlerini gözetlemesi söz konusudur. Yukarıda tartışılan örnekler ile gündelik hayatın akışkan gözetiminde yaş ayrımcılığının toplumsal boyutunu yansıttığı iddia edilebilir. Çalışmanın analiz bölümünde bu konu veriler aracılığıyla daha detaylı tartışılacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Sorunsalı

Bu çalışmada yaşlılara yönelik ayrımcılığın geç-modern riskler arasında sayılabilecek salgın dönemlerinde görülen boyutlarını tartışmak amaçlanmaktadır. İlk olarak çalışmada dijital toplumda yaşlıların durumu merak edilirken; dijital dönüşüm ile gözetim pratiklerinin yaşlılar üzerindeki etkisi, sosyal aidiyet, dışlanma ve damgalanma gibi olgular merak edilmektedir. Dijital gözetimin ve iktidar ilişkilerinin toplumda işlev kazandığı mekanizmaların paralel olduğu kabul edilirse gündelik hayatın denetiminde özellikle yaşlı bireylerin bu iktidar ilişkileri açısından nereye konulduğu sorunsallaştırılmaktadır. Covid-19 pandemisi ile sıkça tartışılan bu gözetim aygıtları, özellikle yaşlı bireyleri denetlenen veya gözetlenen konumuna sokarak, ban-optik yani sosyal alandan hariç tutmayı hedef alan yaklaşımlara maruz bırakmasıyla dikkat çekmektedir. Dolayısıyla çalışmanın bu sorunsallarından hareketle, dijital gözetimin somut örneklerinin yansıtıldığı internet mecraları ve sosyal paylaşım siteleri ile bir araştırma alanı belirlenmiştir. Haber siteleri, Twitter paylaşımları, Youtube vb. sitelerde yer alan videolarda sıkça görülen yaşlı bireylere yönelik ifşa ve beraberinde gelen zor kullanmalar çalışmanın amaçladığı verileri toplamak için uygun alanlar olarak görülmektedir.

Çalışmanın Çerçevesi ve Sınırlılıkları

Covid-19 salgın döneminde yaş ayrımcılığı ve dijital gözetim ilişkisini sorgulamayı amaçlayan bu çalışmada, araştırma verileri medya içerikleri aracılığıyla oluşturulmaktadır. Bu içerikler çoğunlukla haber sitelerinden elde edilmiştir. Ancak salgın döneminde yaşlı bireylere yönelik ayrımcılığın dijital gözetimini yansıtan içeriklerden oluşmaktadır. Başka bir ifadeyle bu içerikler kamusal alanda bulunan yaşlıların ifşalanması, sözel tacize ve zorbalığa maruz bırakılması hakkındadır. Dijital gözetimi yansıtan bu verilerin, genellikle video ve fotoğraflar ile sunulduğu görülmektedir.

Dolayısıyla çalışmanın amacı doğrultusunda araştırma verileri, yaş ayrımcılığında dijital gözetimin sebep olduğu iktidar ve baskı unsurlarını yansıtmaktadır.

Yöntem

Çalışma araştırma yöntemlerinden nitel paradigmayı benimsemektedir. Dijital gözetim ve iktidar konusunun gündelik hayatta somut bir biçimde ifade edilebilmesinin olanakları düşünüldüğünde en iyi yöntemin medya paylaşımları olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmada medya içerikleri analiz edilmiştir. Medya içerikleri ise eleştirel söylem analizi ile tartışılacaktır. Söylemlerin makro ve mikro ilişkiselliğini açıklayan van Dijk'a göre; "söylem, ideolojilerin yeniden üretiminde ve günlük ifadelerde vazgeçilmez bir rol oynar" (van Dijk, 2020: 15). Söylem araştırması ile bu çalışmada hem haber dilleri hem de dijital gözetimin temsili olan içeriklerin sosyal ve politik boyutunu görmek amaçlanmaktadır. Bu hedef doğrultusunda Covid-19 salgınında yaşlıların dijital gözetim ile nasıl ve neden gözetleyici gözler tarafından baskılandığı, kontrol edildiği anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Söylem metinleri, kodlama ve kategori oluşturma tekniği ile sorunun toplumsal, sosyal, kültürel boyutları açıklanmaya çalışılarak yaş ayrımcılığının yeniden üretimindeki yeni boyutlar gün yüzüne çıkarılacaktır.

Araştırmanın Analizi

Covid-19 pandemisi döneminde dijital gözetim ve yaş ayrımcılığını tartışmayı amaçlayan bu çalışmada, eleştirel söylem analizi yöntemiyle yaşlıların dijital gözetim ile nasıl gözetlenerek denetim altında tutulduğu ve bunun ayrımcılık temelli dinamikleri incelenmiştir. Bu doğrultuda 9 haber metni ve 3 Twitter paylaşımı üzerinden gerçekleştirilen söylem analizinde, ilk olarak metinlerden elde edilen veriler kodlanarak genel çerçeve çıkarılmıştır;

“Yasak tanımayan yaşlı”	“Yaşlılar neden böyle davranıyor”	“Tüm uyarılara rağmen”
“Bankta oturan yaşlılar”	“Niçin umursamıyorlar”	“Farkında değiller”
“Toplu taşımada genç görmek imkânsız, ama yaşlılar?”	“Sokaklar, parklar, yaşlılarla dolup taşıyor”	“Bana bir şey olmaz”
“Cep telefonuyla görüntülendi”	“Israrla dışarıya çıkmak”	“Tüm uyarılara rağmen”

Günah Keçisi Bedenler: Salgında Yaşlılara Yönelik Bilinçsizlik Damgası

65 yaş ve üstü bireylerin koronavirüsünden daha çok hasar görme riski taşıması sebebiyle çeşitli önlemler alınmaya başlanmıştı. Bu tarihten itibaren kamusal alanda yaşlı bireylerin bulunup bulunmaması da hem hukuki temelde hem de toplumsal anlamda yeni sorunları beraberinde getirdi. Özellikle kamusal alanda yasal sorumluluğu olmayan bireylerin, yaşlılara yönelik saldırıda bulunmaları, özel hayatın ihlal edilmesi kapsamında dijital mecralarda yaşlıları ifşalanması hem yaş ayrımcılığı hem de hak ihlali gibi sorunları karşımıza çıkarmaya başladı. Toplumsal bir sorun haline gelen bu durum, sosyal medya ve haber paylaşımları ile ayrımcı dilin yeniden üretilmesi de gündeme getirmeye başladı. Çalışma kapsamında oluşturulan kodlardan ilk olarak yaşlıların salgına karşı “bilinçsiz” davrandığı yönünde söylemler öne çıkmaktadır:

Zonguldak'ta koronavirüsü salgını tedbirleri kapsamında 65 yaş üstü vatandaşlara getirilen sokağa çıkma kısıtlamasına uymayan yaşlı teyze kendisini almayan otobüsün önüne yattı. Olayın görüntüleri sosyal medyada da ilgi çekti. Görüntülerde; koronavirüsü yasağına uymayan yaşlı teyzenin önce kendisini almayan otobüsün önüne yattığı, ardından sonuç alamayınca bir dükkâna girmek istediği ve içeriye alınmadığı görülüyor.¹

"İsparta'da tüm uyarılara rağmen sokağa çıkan orta yaş üstü vatandaşlar dün banklarda oturmaya devam edince bazı vatandaşlar tepki gösterdi. Kentin Kaymakkapı ve Hükümet Meydanı'nda yoğunluk çoğalınca 65 yaş üzeri vatandaşlara zaman zaman halktan tepkiler geldi.²"

Doç. Dr. Karadayı'ya göre yaşlı, kimsesiz, okuyarak veya çalışarak vakit geçirme olanağından yoksun kimselerin dışarıya çıkmakta ısrar etmelerinin en önemli sebebi; yalnızlıkları... Özellikle eğitim düzeyi düşük yaşlıların toplulukçu bir kültürün bireyleri olarak daha çok birbirleri ile konuşarak ve dışarıda dolaşarak vakit geçirme alışkanlıklarının olması ve evde başka oyalanacak etkinliklerinin bulunmamasının en önemli neden olduğunu söyleyen Karadayı, "Eğitim düzeyi yüksek olanlar evde internet ortamında ve sosyal medya ile oyalanıp güzel vakit geçirebilirken bu grup böyle olanaklara sahip değil", dedi.³

"Koronavirüs salgını özellikle yaşlı nüfus için hayati tehlike yarattığı için 65 yaş üzerinin sokağa çıkması sınırlandırıldı. Ancak yasaklar ve para cezaları bile bazı yaşlıları evde tutmaya yetmedi. Yaşlılar neden böyle davranıyor? Salgının ölümcül etkilerini niçin umursamıyorlar?⁴"

"İstanbul'un en kalabalık ilçelerinden Esenyurt'ta meydanlar boş kalırken, yaşlıların Coronavirüs nedeniyle uygulanan yasağı delip banklarda oturması şaşkınlığa neden oldu. Yasak tanımayan yaşlı bir vatandaş, "Gidecek yer yok ne yapalım. Evde de sıkılıyorum dışarıya çıktım. Virüsten korkuyorum ancak yapacak bir şey yok" dedi. Esenyurt meydanının sakin görüntüsü ise havadan görüntülendi. Büyükçekmece sahilinde de yaşlılar yoğun bir şekilde görüldü.⁵"

Yukarıda verilen haber metnindeki söylemlerden görüldüğü üzere yaşlıların pandemi döneminde sosyal alanlarda dikkat odağı olduğu söylenebilir. Gerek gazetecilerin gerek sivil halkın bu yüksek ilgisi, yaşlı bireylerin pandemi döneminde gerçekleştirdiği davranışların altında anlam arama dürtüsünü ortaya çıkardığı görülmektedir. Haber metnlerinde sıklıkla görüldüğü üzere sokağa çıkmak gibi temel bir davranış, pandemiye umursamamak, bilgisizlik, bireysel bir hayata adapte olamamak çeşitli biçimlerde tasvir edilmektedir.

¹ <https://www.sabah.com.tr/video/haber/son-dakika-turkiye-corona-virusu-yasagina-uymayan-yasli-teyzenin-bu-goruntulerini-konusuyor-video>

² <https://tr.sputniknews.com/koronavirus-salgini/202003221041657689-ispirtada-bankta-oturan-yasli-lara-su-atildi/>

³ <https://www.gmdergi.com/guncel/doc-dr-karadayi-yasli-lar-yasak-tanimiyor/>

⁴ <https://www.yenimesaj.com.tr/yasli-lar-neden-yasak-tanimiyor-H1339145.htm>

⁵ <https://www.hurriyet.com.tr/video/yasli-lar-sokaga-cikma-yasagina-uymiyor-41474905>

Bu tasvirlerin ise dijital dönüşümün yeni görünümü olan dijital gözetim ile gerçekleştiği iddia edilebilir. Dolayısıyla yukarıda bulunan dijital gözetimi yansıtan söylemler, yaşlıların özellikle Covid-19 salgınında yanlış davranışlar sergilediği anlamları beraberinde getirmektedir. Ancak bu söylemler yalnızca dijital ortamda dolaşan cümlelerden ibaret değildir. Birçok haber metninde görüldüğü üzere yaşlıların “evde kalmama” durumlarına dair ifadelerin yaygınlaşması, gündelik hayatta çeşitli fiziksel ve sözel şiddete dönüşmektedir.

Çalışmanın odağında bulunan ve uzun dönem konuşulan parkta oturan yaşlılara su topu atıldığı vaka ve bu görüntülerin kaydedilerek yaşlıların suçlandığı haberler, yukarıdaki tartışmalara örnek olarak gösterilebilir.

Kamusal alanda bulunma kısıtlamalarının, sadece belirli yaş aralıklarına uygulanması hak ihlali olarak (Arun, 2021) pandeminin başından beri tartışılmaktadır. Bu çalışmada da görüldüğü gibi çok boyutlu bir hak ihlali olduğu görülmektedir. Haber metinlerinden anlaşıldığı gibi yaşlıların izinsiz bir şekilde gözetilmesi bunlardan biridir. Resmi olmayan bu gözetleme pratiği, yaşlıların gündelik hayatlarını kontrol etmeye çalıştığı gibi aynı zamanda onları disipline etme eğilimini de yansıtmaktadır. Dolayısıyla yeni gözetim davranışı iddia edildiği gibi yaşlıları hastalıktan korumaktan ötesini ifade etmekte, yaşlıların ifşası ile onların sözel ve fiziksel tacize hatta ayrımcılığa maruz kalmalarına neden olmaktadır. Sonuç olarak gündelik hayatta çeşitli ayrımcılık ve zor kullanmaya neden olan bu dijital gözetim unsurları, yaşlıların hem denetlenmesinde hem de disipline edilmesinde ilişkisel bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır. İlişkisel bu tablo sonucunda da Covid-19 pandemisinin ülkemizde yayılmasında sorumlu olarak yaşlıların atanmasına neden olduğu görülmektedir.

Yaş Ayrımcılığına Karşı Eleştirel Söylemler

Eleştirel söylem analizi yapılırken haber metinlerinde iki başlık öne çıkmıştır. İlki yukarıda tartışıldığı gibi suçlu olarak damgalanan yaşlılar; ikincisi ise, dijital gözetimde yaşlılar üzerinde kurulan baskı unsurları olmaktadır. Pandemide görülen bu ayrımcı söylemler, hak ihlali olarak eleştirilirken aynı zamanda yaşa dayalı bazı kalıp yargıları da içinde barındırdığı görülmektedir. Dolayısıyla dijital gözetimle beraber yaş ayrımcılığının yalnızca denetim ve disipline etme yöntemiyle değil, çeşitli algılarla ve anlamlandırmalarla da yeniden üretildiğini göstermiştir.

"Sizleri seviyoruz ve önemsiyoruz lütfen sokağa çıkmayın!"⁶

"Yalnız ve tek bir birey olarak yaşamın hâkim olduğu batı toplumlarında evde tek başına oturup oyalanmanın daha kolay olduğunu dile getiren Karadayı, Türkiye gibi toplu yaşamayı seven kültürlerde bunun daha zor olduğuna dikkat çekti ve evlerdeki yaşamın onlar için nasıl daha eğlenceli hale getirilebileceği üzerine düşünmek gerektiğini söyledi."⁷

"#EvdeKalYetmez Çıkacaksın Bu video ve videoları çekenlerin ağzının elinin üstüne kürekle vuracaksın. ☹️ #Covid19 nedeniyle Yaşlılara bağırıp Onları azarlayıp Bunları maharet gibi videoya çekenler Şunu iyi bilin ki Yaşlılar Sahipsiz Değildir. Devletim Milletim buna izin vermez."⁸

"Ürdün'de sivil toplum kuruluşu Solidarity is Global Institute, karantina önlemlerinin ilk iki ayında 812 acil yardım talebi aldıklarını söylüyor. Bu sayı, normalde bir yılda aldıklarından fazla. Yardım taleplerinin beşte biri aile içi şiddetten kaynaklanıyordu ve bunların birçoğu da yaşlı insanlardı. Kuruluşun Yönetim Kurulu Başkanı Asma Khader, yaşlılara yapılan kötü muamelenin çoğunlukla bildirilmediğini, çünkü kurbanların telefona erişimleri olmadığını ya da konuşmaya korktuklarını söylüyor."⁹

Yaş ayrımcılığına yönelik eleştirel paylaşımlar analiz edilirken ilk göze çarpan konu yaşlı bireyleri korumaya yönelik içerikler olmuştur. Bu ifadeler ile yaşlı bireylerin korunmaya muhtaç, desteğe ve risklere karşı bilinçlendirilmeye ihtiyaç duyan bireyler oldukları algısı yaratılmaktadır.

⁶ https://twitter.com/cnn_706/status/1242742170991259648?s=19

⁷ <https://www.yenimesaj.com.tr/yasli-lar-neden-yasak-tanimiyor-H1339145.htm>

⁸ https://twitter.com/cnn_706/status/1242742170991259648?s=19

⁹ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53236204>

Bu sebeple toplumsal alanda Covid-19 pandemisi ile yaşlılara yönelik pasif veya aciz birey algısı olduğu iddia edilebilir ve bu söylemlerin ise yaşa dayalı ayrımcılığın yeniden üretilmesinde bir etken olduğu düşünülebilir. Diğer yandan yaşlılara yönelik ayrımcılığı ele alan bir haber metninde, yaşlıların yalnız kalamadığı ve toplu yaşama daha yatkın olduğuna dair ifadeler görülmüştür. Bu ifadelerden hareketle, yaşlıların "modern" gündelik hayata uyum sağlayamadığı, kentsel alanda yalnız kalmayı sevmedikleri, yalnız yaşamanın sıkıcı olduğuna dair ön yargı içeren anlamların altta yattığı söylenebilir. Son haber metninde ise pandemi döneminde yaşlıların özel alanda maruz bırakıldığı şiddet ve baskı konusu ele alınmıştır. Dijital kaynaklara erişimi olmadıklarından dolayı sessiz ve çaresiz kaldıkları vurgulanarak aile içi şiddet eleştirilmiştir. Bu noktada özellikle yaşlıların bağımsız bireyler olduğu ve çeşitli kaynakları kullanamadığına dair söylemlerin azalması, yaşlıların aile içinde yaşadığı şiddet, taciz ve baskı unsurlarının hafiflemesinde etkili olabilir. Ayrıca dijital dönüşüm ile gözetim pratiklerinin odak noktasında yer alan yaşlıların, dijital kaynaklara erişme ve onları kullanma becerilerine sahip olabileceği, bu özelliklerin sadece gençlere ait olmadığı yönünde söylemlerin artırılması hem yaşlılara olan şiddetin hem de yaş ayrımcılığının engellemesini sağlayabilir. Dolayısıyla bu tarz söylemlerin üretilmesi, sorunların azalmasında faydalı olabilir.

Sonuç

Bu çalışmada Covid-19 salgını döneminde dijital dönüşümlerle beraber gözetimin, denetim ve baskı unsuru olduğu bununla birlikte yaş ayrımcılığı ile ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Gözetimi oluşturan dijital olanaklar ile yaşlıların pandemide sivil toplum aracılığıyla disipline edildiği görülmüştür. Baskı unsuru haline gelen gündelik pratikler ile yaşlıların, ban-optik gözetimi ifade eden; hariç tutma, toplumdaki dışlama ve izole etme gibi davranışlara maruz kaldığı ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dijital gözetim pandemide iktidar aracı olarak işlev yaş ayrımcılığını derinleştirmiştir.

Çalışmada haber metinleri üzerinden yapılan eleştirel söylemler analizinde iki ana konu öne çıkmıştır. Bunlardan ilki, yaşlıların pandemi döneminde bilinçsiz

davranışlara sahip olduklarını ima eden ve salgının yayılmasında olumsuz katkılarının olduğunu belirten söylemlerdir. Bu haber metinlerinde yaşlıların bilinçsiz, bencil, umursamaz veya cahil olduklarına dair ön yargı içeren damgalamalar yapıldığı görülmektedir. Haber metinlerinde öne çıkan diğer konu ise yaş ayrımcılığını eleştiren ve yaşlıları korumayı amaçladığını ifade eden söylemlerden oluşmaktadır. Ancak çalışmanın analiz kısmında görüldüğü üzere pandemide yaş ayrımcılığını eleştirmeyi amaçlayan bu metinlerin, çeşitli ön yargıları barındırarak yaşlıların pasif bireyler olarak anlamlandırılmasına neden olduğu söylenebilir. Sonuç olarak yaş ayrımcılığının sorunsallaştırıldığı bu çalışmada, gündelik hayatın aktif özneleri tarafından dijital gözetimin uygulanmasının hali hazırda var olan yaş ayrımcılığının yaygınlaşmasına ve yeniden üretilmesine neden olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Arun, Ö. (2021). "Kriz Dönemlerinde Yaşlanmak: Covid19 Salgınında Türkiye'de Yaşlılar ve Yaş Ayrımcılığı". *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 4: 1-2.
- Bauman, Z., Lyon, D. (2013). *Akışkan Gözetim*. (çev. E. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bayram, T. (2019). *İktidar ve İnternet: Dijital Denetim ve Gözetim Mekanizmalarına Siberetik Yaklaşım*. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çayır, K. (2012). "Yaşçılık/Yaşa Dayalı Ayrımcılık". *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, 163-174.
- Dijk, T, V. (2020). "Söylem ve İdeoloji: Çok Alanlı Bir Yaklaşım". (çev. N. Ateş). *SÖYLEM VE İDEOLOJİ*. B. Çoban, Z. Özarslan (hızl.). Su Yayınları, İstanbul.
- Lyon, D. (2006). *Gözetlenen Toplum: Günlük Hayatı Kontrol Etmek*. (çev. G. Soykan). Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Timurturkan, M. (2020). "'Salgın' ve Metaforlarının Ürettiği Beden Politikaları ve Yeni Toplumsallıklar". *Beden ve Gündelik Hayat: Bir Cezalandırma Yöntemi Olarak Elektronik İzleme*. G. Demez, M. Timurtürkan ve C. Ertan (Ed), *Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim*. Bağlam Yayınları, İstanbul, 54-73
- Timurturkan, M., Demez, G. (2018). "Bir Toplumsal İktidar Alanı Olarak Beden ve 'Yaşlanan Bedenin' Yeniden İnşası". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2): 441-456.
- Turan, E, A. (2020). "Dijital Reklam Endüstrisi Gözünden 65 Yaş Üstü Kullanıcıların Konumu: Google ve Facebook Örnekleri". *Dijital Kültür, Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlanma*, 343-358.
- Ünal, S., Binark, M. (2020). "Çin'de Çevrimiçi Yönetim ve Mobil Platformlar Üzerinden Kurulan Bioiktidar". *Beden ve Gündelik Hayat: Bir Cezalandırma Yöntemi Olarak Elektronik İzleme*. G. Demez, M. Timurtürkan ve C. Ertan (Ed), *Bedenin Sosyolojisi: Gündelik Hayatın Cisimleşme Deneyimleri, Tıbbileştirme ve Dijital Gözetim*. Bağlam Yayınları, İstanbul, 33-53

İnternet Kaynakları

<https://www.sabah.com.tr/video/haber/son-dakika-turkiye-corona-virusu-yasagina-uymayan-yasli-teyzenin-bu-goruntulerini-konusuyor-video>

<https://tr.sputniknews.com/koronavirus-salgini/202003221041657689-ispirtada-bankta-oturan-yaslilara-su-atildi/>

<https://www.gmdergi.com/guncel/doc-dr-karadayi-yaslilar-yasak-tanimiyor/>

<https://www.yenimesaj.com.tr/yaslilar-neden-yasak-tanimiyor-H1339145.htm>

<https://www.hurriyet.com.tr/video/yaslilar-sokaga-cikma-yasagina-uymuyor-41474905>

https://twitter.com/cnn_706/status/1242742170991259648?s=19

<https://www.yenimesaj.com.tr/yaslilar-neden-yasak-tanimiyor-H1339145.htm>

https://twitter.com/cnn_706/status/1242742170991259648?s=19

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53236204>

Covid-19 Pandemisinin Çalışan Yaşlılar Üzerindeki Etkileri

Cansu Taşcı

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Melike Özlem Uygun

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Özet

Çin'in Wuhan kentinde 2019 yılının sonlarında ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından "pandemi" olarak ilan edilen Covid-19, hızlı bir şekilde yayılarak tüm dünyayı etkisi altına alan küresel bir salgına dönüşmüştür. Her geçen gün öngörülemez vaka artışlarıyla kamu sağlığını tehdit eden koronavirüs, özellikle ölüm oranları nispeten daha yüksek olan yaşlı nüfus için yüksek risk oluşturmuştur. Bu durum 65 yaş üstü nüfusa yönelik sokağa çıkma yasağı ile sokağa çıkış ve seyahat kısıtlamaları gibi birtakım tedbirlerin yürürlüğe konulmasına sebebiyet vermiştir. Salgın süresince geçimini sağlamak için çalışmak zorunda olan yaşlılar ise sokağa çıkma yasağı ve kısıtlamalardan en çok etkilenen kesimlerden biri olmuştur. Bu çalışmada Covid-19 sürecinde yüksek risk grubunda bulunan 65 yaş üstü yaşlı çalışanların diğer bireylerden farklı olarak ne tür ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığına ve bu salgın dönemini nasıl deneyimlediklerine odaklanılmıştır. Çalışma kapsamında kartopu örnekleme tekniği kullanılarak Çorum ve İzmir illerinde ikamet eden 12 katılımcıya ulaşılmıştır. Ulaşılan katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze ve telefon aracılığıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucunda elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Kapatılma, Yaşlı Çalışanlar, Pandemi

Giriş

2019 yılının aralık ayında Çin'in Hubey eyaletinin başkenti Wuhan'da ortaya çıkan koronavirüs (Covid-19), kısa sürede yayılarak önce Tayland, Güney Kore ve İran'a sıçramış, ardından başta İtalya olmak üzere bütün Avrupa'yı, ABD'yi ve neredeyse tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Ciddi akut solunum yolu enfeksiyonlarına sebep olduğu bilinen Covid-19 virüsü (UNFPA Küresel Teknik Bilgi Notu, 2020: 5), ilk çıktığı andan itibaren hızla yayılarak 11 Mart 2020 tarihinde itibariyle 114 ülkede 118 vakanın görülmesine ve 4 bin 291 kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu denli hızlı yayılması ve ölümcül etkisi nedeniyle de Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020'de pandemi yani küresel salgın olarak ilan edilmiştir (WHO, 2020). Türkiye'de ise ilk koronavirüs vakası 11 Mart 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı tarafından resmi olarak açıklanmıştır. Türkiye'de ilk vakanın görülmesinin ardından salgının yayılımının azaltılarak kontrol altına alınması ve olası ölümlerin engellenmesi için birçok önemli tedbir hayata geçirilmiştir. Bu tedbirler ile spor, eğitim, kültür, sanat, eğlence, ulaşım/seyahat, serbest dolaşım ve bilimsel etkinlik alanları sınırlandırılmış, ertelenmiş ya da geçici olarak durdurulmuştur.¹

Küresel çapta dağılım gösteren Covid-19 kaynaklı can kayıpları artmaya devam ederken, çeşitli ülkelerde vaka/ölüm oranları arasındaki ilişki yaşlı nüfusla açıklanmıştır. Çin'den elde edilen veriler, ülkedeki ölümlerin yaklaşık %80'inin 60 yaş üstü yetişkinler arasında meydana geldiğini gösterirken, benzer şekilde, 16 Mart itibariyle ABD'de Covid-19 ile ilişkili ölümlerin %80'inin 65 yaş ve üstü yetişkinler arasında ve en yüksek ölümün 85 yaş ve üstü bireyler arasında olduğunu göstermiştir. İtalya'da ise Mart ayı ortası itibariyle Covid-19 vakalarının %38'inin 70 yaş ve üzerindeki kişileri etkilediği belirtilirken, Avrupa'da Covid-19 kaynaklı gerçekleşen ölümlerin %95'inden çoğunun 60 yaş üzerinde görüldüğü bildirilmiştir (UN, 2020).

¹(<https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyenin-1-yillik-kovid-19la-mucadele-surecinin-tedbir-karnesi/2171001>).

Yapılan çalışmaların ortak sonuçlarına göre yaş ile Covid-19 ölüm oranı arasında güçlü bir ilişkinin olduğu, yaşla beraber ölüm oranlarının artış gösterdiği tespit edilmiştir. Özellikle belirli bir yaş grubunda yoğunlaşan ölümlerle salgının belirli bir kitleyi hedef aldığı gösterilmiş ve bu durum kısa zamanda yaşlı kitleye odaklanmayı gerektirmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'nün sonuçlarına göre, Covid-19 her yaştan insana bulaşmasına rağmen görülen vakaların büyük bir kısmı 60 yaş üstü yaşlıların hastalığına yakalanma riskinin daha yüksek olduğunu göstermiştir (WHO, 2020). Covid-19'un özellikle kalp damar hastalığı, kronik solunum sistemi hastalığı, diyabet ve kanser gibi başka bir sağlık sorunu olan yaşlı kişilerde daha yüksek ölüm oranlarına neden olduğu ortaya konmuştur (UNFPA Küresel Teknik Bilgi Notu, 2020: 5).

Vaka sayılarının belirli bir yaş grubunda hızla artmasıyla tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de odak noktası yaşlı kişiler olmuştur. Yaşlıların önemli ölçüde risk grubunda bulunması nedeniyle ülkemizde kronolojik yaşa bağlı olarak birtakım Covid-19 tedbirleri uygulanmıştır. Bu tedbirlerden ilki, İçişleri Bakanlığı tarafından 21 Mart 2020 tarihinde yayınlanan genelgeyle 65 yaş üstü ve kronik rahatsızlığı bulunan kişilere sokağa çıkma yasağı getirilmesi; park ve bahçe gibi açık alanlarda dolaşmaları ve toplu ulaşım araçları ile seyahat etmelerinin sınırlandırılması olmuştur. Bu tedbirlerin ardındaki amacın, risk altında olduğu düşünülen bu grupların toplumsal hareketliliğini engellemek, toplum sağlığı açısından ciddi risk oluşturan salgının yayılımını azaltmak ve toplum sağlığı ile kamu düzeninin bozulmasını önlemek olduğu belirtilmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020a). Sokağa çıkma yasağının getirilmesiyle birlikte yaklaşık 50 gün evinde kalan 65 yaş üstü bireylere 10 Mayıs Pazar günü 11:00-15:00 saatleri arasında koronavirüs kurallarına uyacak ve yürüme mesafesiyle sınırlı olacak şekilde dört saat dışarı çıkma izni verilmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020b). Ardından 81 il valiliğine gönderilen "18 Yaş Altı ile 65 Yaş ve Üzeri Kişilerin Sokağa Çıkma Kısıtlaması Genelgesi" ile 65 yaş ve üzerindeki kişilere 31 Mayıs Pazar günü 14.00-20.00 saatleri arasında yine yürüme mesafesiyle sınırlı olmak, mesafe kuralına riayet etmek ve maske takmak kaydıyla dışarı çıkabilecekleri belirtilmiştir. Yine aynı genelgede yapılan değerlendirmeler neticesinde daha önce genelge ile sokağa çıkma kısıtlaması getirilen 65 yaş ve üzerindeki bireyler arasında işletme

sahibi, esnaf, tüccar, sanayici, serbest meslek sahipleri ile çalışanlardan durumlarını aktif sigortalılıklarını gösteren SGK hizmet belgesi, vergi kaydı, şirket yetki belgesi, oda ve birlik kimliğinden biriyle belgeleyenlerin sokağa çıkma kısıtlamasından muaf tutulacağı belirtilmiştir (T.C. İşçileri Bakanlığı, 2020c). Böylece “kayıtlı” çalışan yaşlı nüfus bu kısıtlamalardan muaf tutulurken, “kayıt dışı” çalışan yaşlı nüfus için sokağa çıkma yasağı ve kısıtlamaları devam etmiştir. Bu durum hem kayıtlı hem de kayıt dışı çalışmak zorunda olan yaşlı nüfusun ekonomik güçlüklerle uğramalarına ve ekonomik problemleri belirgin olarak yaşamalarına sebebiyet vermiştir. Türkiye’de yaşlıların sosyal izolasyonunu sağlayarak virüsün onlara bulaşmasını engellemek amacıyla yürürlüğe konan bu uygulamalarla aslında 65 yaşın üzerinde olmasına karşın çalışmak zorunda olan kayıtlı çalışan yaşlı nüfusun ve kısıtlamalardan muaf tutulmayan kayıt dışı çalışan yaşlı nüfusun varlığı göz ardı edilmiştir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) “COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Etkiler ve Yanıtlar” adlı raporunda, küresel salgının ekonomik etkilerinin herkes için eşit olmadığını söyleyerek salgının olumsuz etkilerinin, emek piyasalarında nispi olarak daha savunmasız, dezavantajlı ve kırılabilir kesimlerden biri olan yaşlı çalışanlar üzerinde daha belirgin olacağını altını çizmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından ciddi sağlık problemleriyle karşılaşma riskleri daha yüksek olan ve ekonomik olarak da yeterli imkânı olmayan yaşlı çalışanların; ücretler, çalışma şartları ve sosyal koruma bakımlarından esas çalışma yaşında olanlara göre daha fazla etkileneceği ve söz konusu salgının dezavantajlı olan bu kesimlerin durumunu daha da olumsuz hâle getireceği belirtilmektedir (ILO, 2020).

Türkiye’de her ne kadar 65 yaş ve üstü bireylerin toplam nüfusa oranı %9,5 olsa da çalışan nüfus içerisinde yaşlı nüfusun oranı %12’dir. Türkiye’de 65 yaş ve üstü çalışanların istihdamdaki oranının fazlalığı göz önünde bulundurulduğunda, uygulanan sokağa çıkma yasağı ve kısıtlamaların çalışmak zorunda olan %12’lik yaşlı nüfusun çalışma yaşamını derinden etkilediği söylenebilmektedir. Bu bağlamda Covid-19 döneminde yaşlı çalışanlar araştırmamızın konusunu oluşturmuştur. Bu araştırmada Covid-19 pandemisinin yüksek risk grubunda yer alan yaşlı çalışanların çalışma yaşamlarını nasıl etkilediği, bu bireylerin salgın

dönemini nasıl deneyimledikleri, ne tür ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldıkları ve bu zorlukların üstesinden nasıl geldiklerine dair sorulara yanıt aranmıştır.

Türkiye'de Yaşlı İstihdamı ve Covid-19 Pandemisi

2020 yılı itibariyle Türkiye'deki 65 yaş ve üzeri kişilerin sayısı 7 milyon 953 bin 555'tir. Bu oran Türkiye nüfusunun %9,5'una karşılık gelmektedir (TÜİK, 2020). Türkiye'deki yaşlı nüfusun 2019 yılındaki işgücüne katılım ve istihdam oranları incelendiğinde ise sırasıyla %12 ve %11,6 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2020). Toplam nüfus içindeki oranı %9,5 olan Türkiye'de yaşlı nüfusun işgücüne katılım oranının (%12) oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye'deki çalışan yaşlı nüfusun sektörel dağılımına bakıldığında ise yaşlı nüfusun en çok %64,7 istihdam oranıyla tarım sektöründe ve %28,1 oranıyla hizmet sektöründe yer aldığı görülmektedir. %5,3 istihdam oranıyla sanayi sektörü ve %1,9 inşaat sektörü ise yaşlı nüfusun en az oranda istihdam edildiği sektörlerdir (TÜİK, 2020). 65 yaş üstü çalışanların işteki durumlarına bakıldığında ise %56,9'unun kendi hesabına çalıştığı görülürken, %20,2'sinin ücretsiz aile işçisi oldukları, %16,6'sının ücretli, maaşlı ve yevmiyeli çalıştıkları, %5,9'unun ise işveren oldukları görülmektedir (DİSK-AR, 2020).

Yaşlı nüfusun işgücüne katılma nedenleri arasında emekli maaşı azlığı ve gelir yetersizliği, emeklilik sistemine kayıtlı olmayışı, sosyal yardım alamaması ya da bu hakkını kullanamaması, belirli bir birikim ve/veya gayrimenkule sahip olmaması gibi nedenler vardır (Telek, Özgüzel ve Korkmaz, 2021). Tüm bu etmenler her yıl artan sayıda yaşlının yaşamlarını daha iyi koşullarda idame ettirebilmek amacıyla çalışmak zorunda olmasına sebebiyet vermektedir. Türkiye'de yaşlıların işgücüne katılımının en önemli sebeplerinden birisi de yaşlı yoksulluğudur. Türkiye'deki yaşlı nüfusun yoksulluk oranı %14,2'dir (TÜİK, 2019). Gelişmiş ülkelere kıyasla daha az sayıda yaşlı nüfus oranına sahip olmasına rağmen Türkiye'deki yaşlı yoksulluk oranlarının diğer gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum Türkiye'deki yaşlı nüfusun kayıtlı ya da kayıt dışı sektörlerde çalışmaya zorlamaktadır. Fransa'da 2018 yılında %4,1 olan

yaşlı yoksulluğu oranı, Almanya'da %9,1, İtalya'da %11,3'tür (OECD, 2020). 65 yaş üzeri nüfusun işgücüne katılma oranları incelendiğinde Türkiye'de %12 olan işgücüne katılım oranınının, Fransa'da 3.4, İtalya'da 5.1, Almanya'da 7.8 olduğu görülmektedir (OECD, 2020). Bu durum çalışan yaşlı nüfus oranınının yüksek olmasınının yaşlı yoksulluğu oranı ile ilişkili olabileceğini ortaya koymaktadır. Öte yandan 65 yaş üstü çalışan nüfus çalışma yaşamına büyük oranda kayıt dışı olarak katılmaktadır. 65 yaş üstü çalışanların sadece 64 bini yani yüzde 8'i kayıtlı iken 787 bin kişi ile yüzde 92'si kayıt dışıdır (DİSK-AR, 2020). 2017 yılında %84 olan bu oran 2020 yılında %92'ye yükselmiştir (DİSK, 2017; DİSK-AR, 2020).

Yaşlı yoksulluk oranınının yüksek olduğu ve çalışma yaşamına katılan yaşlı sayısının her geçen gün arttığı ülkemizde yaşlı çalışan nüfusun kayıt dışı çalışma oranınının da yıldan yıla arttığı görülmektedir. Özetle 65 yaş ve üstü çalışanların yaşadıkları maddi sıkıntılar neticesinde büyük oranda düşük maaşlı ve kayıt dışı olarak, güvencesiz şartlarda çalıştıklarını söylemek mümkündür (Telek, Özgüzel ve Korkmaz,2021: 5). Bu durum Covid-19 pandemisi süresince uygulanan sokağa çıkma kısıtlamalarından özellikle kayıt dışı çalışan yaşlı nüfusun daha fazla etkilenmesine sebebiyet vermiştir. Bu durum Covid-19 pandemisinin yaşlı bireylerin istihdam ve gelirleri üzerindeki etkilerinin kalıcı olabileceğine işaret etmektedir.

Araştırmanın Metodolojisi

Covid-19 pandemisinin 65 yaş üstü yaşlı çalışanlar üzerindeki etkilerini anlamak ve görünür kılmak hedefinde olan bu araştırma nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evrenini Çorum ve İzmir ilinde ikamet etmekte olan 65 yaş ve üzeri yaştaki çalışan bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın evreni olarak Çorum ve İzmir illerinin tercih edilmesinin bir takım özel sebepleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki bu iki ilin yaşlı nüfus oranınının yüksek olduğu kentler olmasıdır. Çorum ilinin yaşlı nüfus oranı %14'ün üzerindeyken, İzmir ilinin yaşlı nüfus oranı %11-%13,9 arasındadır (TÜİK, 2020). Bu durumun çalışan yaşlı nüfusa erişilmesinde kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir. Çorum ve İzmir ilinin seçilmesindeki bir diğer sebep ise bu iki

kentin araştırmacıların ikamet ettikleri kentler olması anlamında sahaya erişebilme açısından sağladığı kolaylıktır. Araştırmanın pandemi koşullarında yürütülmesi ve uygulanan sokağa çıkma kısıtlamaları nedeniyle sahanın erişilebilirliği önemlidir. Araştırmanın rneklem grubunun seğiminde ise kartopu örnekleme tekniği kullanılmıştır. Böylece ulaşılan kaynak kişilerden hareketle diğer katılımcılara ulaşılmıştır.

Nitel desen kullanılarak tasarlanan bu çalışmada niteliksel araştırma tekniklerinden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak veri toplama yoluna gidilmiştir. Bu amaçla çalışmada kartopu örnekleme tekniği kullanılarak orum'un Merkez ilçesinde ulaşılan 6 katılımcı ve İzmir'in Karşıyaka, Konak ve Bornova ilçelerinde ulaşılan 6 katılımcı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında araştırmanın amacına uygun olarak önceden hazırlanmış açık uğlu soruların yer aldığı bir soru formu kullanılmıştır. Veri toplama süreci toplamda bir hafta sürmüştür. Görüşmelerin büyük çoğunluğu yüz yüze gerçekleştirilmiş, yalnızca bir görüşmeci ile telefon aracılığıyla görüşülmüştür. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmeler sırasında pandemi koşulları gözetilmiş, sosyal mesafe ve hijyen kurallarına uyulmasına dikkat edilmiştir. Görüşmelerden önce görüşülen kişiler görüşmenin amacı ve konusu hakkında bilgilendirilerek, görüşmelerin yalnızca akademik çalışma amacıyla kullanılacağı ve görüşülen bilgilerinin gizli tutulacağı konusunda aydınlatılmıştır. Görüşülenlerin mahremiyetini korumak adına isim, soy isim, telefon, adres vb. kişisel bilgiler talep edilmemiştir. Mülakatlar sırasında ses kaydı alınmış, eş zamanlı olarak görüşülenlerin yanıtları görüşme sırasında not edilmiştir. Ardından görüşmeler bilgisayara geçirilerek G1, G2, G3... şeklinde kodlanmıştır. Metin içerisinde yer verilen görüşülen anlatılarında G1, G2, G3 gibi kodların yanında görüşülenlerin yaş, cinsiyet ve şehir bilgilerine yer verilmiştir (rnek; G1, E, 66, Emlakçı). Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ise betimsel analiz tekniği kullanılarak analiz edilmiştir.

Sosyo-Demografik Özellikler

Araştırmanın çalışma grubunu İzmir ve Çorum'da ikamet etmekte olan kartopu örnekleme tekniğiyle ulaşılan 12 yaşlı birey oluşturmaktadır. Görüşülen kişilerin tümü erkektir. Belirli bir yaş grubu üzerine odaklanan bu çalışmada görüşülenlerin yaşları 65 ila 75 aralığında olup, yaş ortalaması 66'dır. Görüşülenlerin 6'sı 65, 3'ü 66, 1'i 67, 1'i 73 ve 1'i 75 yaşındadır. Medeni durumları açısından değerlendirildiğinde görüşülenlerin 8'inin evli, 3'nün boşanmış ve 1'inin dul olduğu tespit edilmiştir. Görüşülenlerin eğitim durumlarına bakıldığında ise 1'i ilkokul terk, 5'i ilkokul, 1'i ortaokul, 2'si lise ve 2'si üniversite mezunu olduğunu dile getirmiştir. Görüşülen kişilerin 11'i emekli iken 1'inin emekli olmadığını görülmüştür. Görüşülen bireylerin meslek durumları incelendiğinde ise 1'inin inşaat işçisi, 1'inin gayrimenkul danışmanı, 1'inin müteahhit, 1'inin emlakçı, 1'inin ayakkabı boyacısı, 7'sinin seyyar satıcısı olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu kişilerin 4'ü kayıtlı olarak çalışırken, 8'i kayıt dışı çalışmaktadır. Gayrimenkul danışmanı, emlakçı, müteahhit, seyyar milli piyango satıcısı meslek sahiplerinin işgücüne kayıtlı olarak katıldığı görülürken; mesleği seyyar satıcılık ve ayakkabı boyacılığı olanların kayıt dışı olarak işgününe katıldığı görülmektedir.

Araştırmanın Bulguları

Pandeminin Çalışma Hayatına Etkileri

Görüşülen kişilerin büyük çoğunluğu emekli olduğu halde çalışma yaşamına devam eden bireylerdir. Emekli maaşı yetersizliği yaşlı çalışanları emeklilik sonrasında çalışmaya iten en önemli etmendir. Covid-19 pandemisi geçimlerini sağlamak ve daha iyi koşullarda yaşayabilmek adına çalışmak zorunda olan bu yaşlıların çalışma hayatlarını olumsuz yönde etkileyerek kimi yaşlıların işini tamamen kaybetmesine kimilerinin ise işlerinin uzun süreli sekteye uğramasına sebebiyet vermiştir. Bu duruma neden olan faktörler arasında kısıtlamalar nedeniyle sokağa çıkamama, pandeminin işleri olumsuz etkilemesi, pandemiyle birlikte çalışma yaşamında artan teknoloji kullanımına uyum sağlamada güçlük çekme ve artan yaşlı ayrımcılığı bulunmaktadır.

Görüşülenlerden 2'si Covid-19 pandemisi nedeniyle işlerini kaybettiğini ifade etmişlerdir. Covid-19 pandemisi nedeniyle işsiz kalan yaşlılar bu durumu şöyle dile getirmiştir;

"Çalışmadım Covidde. Covidin başında kapattım dükkânı. Emlakçıydım. Covid işlerimizi etkiledi. Kapatmasaydım zaten dışarı çıkamıyodum, Ev gösteremiyodun. Ev satışına gidemiyon, tapuya gidemiyon, bankaya gidemiyon o yönden etkiledi yani. Tam kapanmada yasaktı dışarı çıkmak, diğer şekilde de 65 yaş üsleri 10'dan 2'ye kadar 3'e kadarı ya öyle yasaktı. Yani kısıtlamalarda açtım, tam kapanmalarda iş olmadı., 65 yaş üsleri de ev bakmaya gelemeyince ev almaya gelemeyince o yönden etkiledi yarı yarıya düştü işler. (...) Bir de internet üzerinden ev alımı-satımı oluyo en fazla o da etkiledi yani. Covid döneminde daha fazla oldu. Onun için etkiledi yani." (G1, E, 66, Emlakçı)
"Hem iş yok hem de gücümüz yetmiyor. İnşaat işi ağır çalışmıyorum. Bu dönemde iş gelmedi. Covidten dolayı da iş gelmedi. Bi de yaşlısın deyip bakan yok işte, böyle bir durum var (...) Devamlı yatmadı inşaat şeyi çok da çalışmadı. İş olmadı bütün bu hastalıktan dolayı kapanma oldu ya kızım çalışamadık işte." (G2, E, 65, İnşaat İşçisi).

Tüm yaşlıları etkileyen Covid-19 pandemisi özellikle kayıt dışı çalışan yaşlıları derinden etkilemiştir. Görüşülen yaşlıların yalnızca 3'te 1'i kayıtlı olarak işgücüne katılırken, 3'te 2'si kayıt dışı olarak çalışmaktadır. Öte yandan pandeminin etkilerinin büyük çoğunluğunun kayıt dışı sektörlerde çalışan yaşlılar için daha sert olduğu görülmüştür. Çünkü 29 Mayıs 2020'de çıkarılan genelgeyle kayıtlı çalışanlar, 65 yaş ve üzeri nüfus için uygulanan ve 2 aydan fazla süreyi kapsayan sokağa çıkma yasaklarından ve kısıtlamalarından muaf tutulmuştur. Bu kapsamda görüşülenlerden yalnızca 3'ü "kayıtlı" çalışan olması nedeniyle aldıkları "izin sayesinde" iki aydan fazla süre evde kaldıktan sonra çalışmaya devam ettiğini dile getirmiştir.

"Biz Covid-19 ile ilgili hükümetin aldığı, sağlık bakanlığının aldığı kararlara uymak şartıyla çalışıyoruz. İnşaat sektörü devamlı çalıştı zaten durmadı sektör olarak. Onlara izin verildi muafiyet kapsamı dahilindeydi" (G3, E, 65, Müteahhit).

"Çalıştım. Çünkü izin aldım piyango idaresinden. Artı şöyle bi şey var. Sağlıkla ilgili problemim yok. Aşılarımı falan vuruldum" (G10, E, 73, Milli Piyango seyyar satıcısı).

Geriye kalan 8 kayıt dışı çalışan ise kayıtlı çalışanlara kıyasla daha uzun süre kısıtlamalara tabi kalmış ve çalışma yaşamına uzun süre katılamamıştır. 2 Mart 2021 itibarıyla orta risk grubundaki illerden biri olan Çorum'da; 17 Mayıs 2021 itibarıyla kademeli normalleşme kapsamında İzmir'de -iki doz aşısını olan- 65 yaş üstü kişilerin sokağa çıkma kısıtlamalarının kalkmasıyla birlikte bu kişiler çalışmaya başlamıştır.

"Yok. Arabalara almıyolardı ki. Buraya nasıl gelcem. (...) Çalışamadım. Arabayla gelemiyodum. Arabaya bindirmiyolar. O yüzden. Sora burularda burularda görünürsen 3150 lira cezası var. Bi de o var. Durduğumuz yerde. Üç kuruşluk mal satıcaksın. Üç liraya çakmak satıcaksın. Üç milyar ceza ödiceksin. Saçmalık dimi bu?" (G11, E, 66, Seyyar satıcı)

Pandeminin Ekonomik Duruma Etkileri

Covid-19 pandemisi nedeniyle işlerini kaybeden ve büyük çoğunluğu kayıt dışı sektörlerde istihdam edildikleri için kısıtlamalar nedeniyle uzun süre çalışamayan yaşlılar bu süreçte ekonomik zorluklar yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Emekli maaşı yetersizliği nedeniyle geçinmek için çalışmak zorunda olduklarını ifade eden yaşlılar bu süreçte çalışarak kazandıkları ek gelirlerini de kaybetmiştir. Bu durum yaşlıların hali hazırda kötü olan ekonomik durumlarını olumsuz etkileyerek kırılganlıklarını arttırmıştır.

"Sıkıştırdı yani bizi, kazancımız az olduğundan sıkma yaptı. Elektriğimiz geldi geç ödedik, doğalgazımız geldi geç ödedik, alacağımızı ne yaptık tam alamadık. Bunlar hep etki. Çalışamadık, aylığımız az geliyor. Emekliyiz ama az geliyor. Gelir kaybına uğradık tabi. Azalma oluyor tabi haliyle. Çalışırsan üç kuruş cebinde oluyor. Çalışmayınca ne olacak." (Görüşmeci 5, E,67, Seyyar satıcı).

Memur emeklisi olup emekli maaşı yetersizliği nedeniyle kayıt dışı seyyar satıcılık yapan G1, çalışmadığı süre zarfında "aç kaldığını" hayatında ilk defa belediyeden yardım talebinde bulunduğunu şöyle ifade etmiştir:

"Bi de ekonomik olarak çok etkiledi. Ben şimdi emekli aylığımla elime geçen bişey yok. Bunu da doğru dürüst şey edemedik. Alışverişe çıkamadık. Bittik tükendik yani. Bittik tükendik. (...) Aç kaldık ya. Aç kaldık aç. Belediyeye ben. Bu yaşıma geldim. İlk defa belediyeye müracaat ettim ya. Emekli maaşımın olmasına karşılık. Emekli olmama karşılık belediyeden yardım istedim ya." (G12, E,66, Seyyar satıcı)

Emekli maaşı gibi herhangi bir sabit gelire sahip olmayan yaşlılar içinse durum daha vahim bir görünüm arz etmektedir. Yalnızca 864 lira yaşlılık aylığına sahip olan G3, buna ek olarak ayakkabı boyacılığı yaparak geçimini sağlamaktadır. Evinin kira olduğunu dile getiren G3, çalışmadığı süre zarfında pandeminin ekonomik durumu üzerinde yarattığı etkiyi şu sözlerle ifade etmiştir:

“Çok etkiledi. Haddinden fazla etkiledi. Emeklilik yok. Keşke olsa. Sadece bunla idare ediyom.” (G9, E, 75, Ayakkabı boyacısı).

Öte yandan yaşlıların çoğu bu süreçte herhangi bir kurum, kuruluş ve kişiden destek almadıklarını dile getirmiştir. Görüşülen yaşlıların yalnızca 1'i çocuklarından ekonomik destek aldığını söylerken, 1'i belediyeden 1 defaya mahsus erzak yardımı aldığını, 1'i bir hayırsever tarafından kendisine 1 defaya mahsus alışveriş fişi verildiğini ifade etmiştir. Devletin sunduğu pandemi yardımlarından faydalananların sayısı ise yalnızca 1'dir. Yaşlıların büyük çoğunluğu emekli oldukları için devletin sunduğu pandemi yardımlarından da faydalanamamışlardır. Görüşülen 12 kişiden yalnızca yaşlılık aylığı alan G3 pandemi yardımlarından 1 kez faydalandığını dile getirmiştir.

“İlk bi sefer aldık. İşte o 3 ay çıkmadığımız zaman bir sefer aldık. Bi dağa da alamadık. 50 defa müracaat ettik hep ret geldi. Ben yaşlılık parası aldığım için. O çıkıyo. E senin verdiğin yaşlılık parası 760 lira. Benim sadece kiram 760 lira. Hani su elektrik boğaz. Vermediler yani. Bi dağa alamadım yani.” (G9, E, 75, Ayakkabı boyacısı)

Yaşadıkları ekonomik zorlukların üstesinden gelemediklerini dile getiren yaşlılar, eş dosttan aldığı borç ve çektiği kredi nedeniyle borçlandıklarını; ekonomik durumlarının daha da kötüye gittiğini söylemiştir. 12 görüşülenden 8'i kredi çekerek zorlukların üstesinden gelmeye çalıştıklarını ancak zorlukların üstesinden gelemediklerini dile getirmiştir.

“Şimdi işte borçları ödemeye çalışıyorum. Kredi de çektim, tanıdığım bildiğim dosttan borçta aldım. Yahutta bakkalıma çakkalıma borç yazdırdım. Adam başka bir şey yapamaz ki. Şimdi gıdım gıdım onları ödemeye çalışıyorum. Zaten emekli olup da kredi çekmedim diyen yalan konuşur. Herkesin %99'u çekmiştir.” (G6, E,65, Seyyar satıcı)

Pandemide Çalışma, Risk, Korku

Ekonomik sorunların yaşanması yaşlı çalışanların sokağa çıkma yasağının olmadığı zamanlarda çalışmaya devam etmelerine sebep olmuştur. Yaşlı çalışanların bu dönemde gelirlerinin ve emekli maaşlarının yetersiz ve düşük oluşu nedeniyle çalışmak zorunda kaldıkları görülmüştür.

“Hastalık korkusundan dolayı” çalışmak istemediklerini belirtseler de belirli bir birikime sahip olmayan yaşlı bireylerin alternatif gelir yokluğunda çalışmayı zorunlu olarak seçtikleri görülmektedir.

“Hastalık korkusundan çalışmak istemiyodum ama şu anda emekli maaşımın yetersizliğinden çalışıyorum. Şartların yetersiz gelmesinden. Emekli maaşım ne aldığım 2.500 lira para. E ben burda kira da oturuyorum. 550 lira kira veriyorum. E bakmakla yükümlü olduğum ailem var iki tane torunum var, kocasından ayrılmış kızım var. Ne yapacan başka çaren mi var.” (G6, E,65, Seyyar satıcı)

“Yetersizlik, az geliyor aylıklar. Aylıklar az geliyor, masraflar çok geliyor, doğalgaz çok geliyor, elektrik çok geliyor. Ne oluyor bu sefer çalışmak zorunda kalıyorum.” (G5)

“Açlıktan. Emekli maaşım var ama elime geçen emekli parası yok. Borç gırtlığa kadar. Buna çıkmasam satış yapmasam açım yani anladın mı?” (G12, E,66, Seyyar satıcı)

Böylece Covid-19 çalışan yaşlılar için sadece bir hastalık ya da sağlık sorunu değil, aynı zamanda gelir kaybı yaşamalarına sebep olan ekonomik bir kriz olmuştur. Covid-19 pandemisi ile azalan gelir, yaşlı çalışanları yoksullukla karşı karşıya bırakmıştır. Bu nedenle yaşlı çalışanlar hem virüsten hem de yoksulluktan etkilenen önemli bir risk grubunu oluşturmuştur. Bu durum çalışan yaşlıları “çifte dezavantajlı” duruma düşürmüştür. Çalışan yaşlıların büyük sağlık riskleri ile karşı karşıya kalmaları ve yoksulluğu derinden yaşamaları hayatlarını idame ettirme konusunda daha fazla zorluk yaşamalarına neden olmuştur. Özellikle bu süreci gelir kaybından dolayı “yokluk” ve “sefillik” olarak tanımlayan G2, bu süreçte hem yoksulluğu hem de korkuyu aynı anda yaşadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Kızım nasıl hissedecen işte yokluk... Yokluğun hepsi bu, tek kelimeyken yokluk başka bir şey yok. Sefillik, yokluk başka bir şey yok ne bulduysan o işte. Hepsi o. Yani çok büyük korku yaşıyor insan. Yaşamıyor mu herkes yaşıyor kızım. İşte bi de yine yakalanınca temelli adam korkuyor. Bir daha yakalanıcam diye ben çok korkuyom. Bir de kalp ameliyatı var. Ondan dolayı korkuyok kızım.” (G2, E, 65, İnşaat İşçisi).

Dolayısıyla yaşlı bireylerin salgına rağmen çalışmak zorunda kalmaları ve daha fazla yüz yüz temas gerektiren işlerde çalışmalarını bu süreçte korku ve kaygıya kapılmalarına neden olmuştur. Bu nedenle bu dönemde çalışmaya devam 12 yaşlı çalışandan 10’u eğer imkânları elverseydi çalışma yaşamına ara vermek isteyeceklerini belirtmişlerdir.

Hastalık korkusundan çalışmak istemiyordum ama zor şer oraya borçlan buraya borçlan mecburdum. Ne yapabilirim başka yapacak bir şey yok, ne yapabilirim. Borçlandım. Borçlanmasam böyle kürek çekmem yani bu saate kadar. Sabah 7’de geldim akşam oldu halen daha burdayım.” (G6, E,65, Seyyar satıcı)

Çalışmak zorunda kaldıklarını belirten yaşlılar kendilerini risk altında hissettiklerini ifade etmişlerdir. Kendisini risk altında hisseden yaşlı çalışanların ise korkuyu içselleştirdikleri görülmüştür.

“Hissediyorum. Şu an da yine hissediyorum. Çünkü kimin ne olduğu belli değil. Acaba olacak mı olmayacak mı ama bazı şartlar ekmek parası için ister istemez katlanıyorsun. Kimse kimsenin umurunda değil ama hayat şartlarının yürümesi için bazı riskleri alıyoz. Şu anda riskteyiz yani, tehlikedeyiz yani. Nasıl olacağımızı bilmiyoz. Başka çaresi de yok.” (G6, E,65, Seyyar satıcı)

Yaşlıların büyük çoğunluğu özellikle çalıştıkları süre zarfında çalışma ortamından kaynaklı olarak sosyal mesafe ve hijyen kurallarının ihlal edildiği zamanların olduğunu söylemişlerdir. Bu durumda kuralların ihlal edildiği zamanlarda çevrelerindeki insanları uyardıklarını ve kalabalık ortamlardan mümkün olduğunca uzak durarak fiziksel mesafeyi korumaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir.

“Tabi tedbirlere uymazsanız her zaman risk altındasınız. Özellikle kalabalıklara girmemeye çalıştık, insanlarla fiziki mesafeyi ve sosyal mesafeyi koruduk. İnsanların yoğun olduğu yerlerden uzak durduk, maske takmaya devam ettik. Şu anda da aşılarımızın ikisini de olduk zaten. Ama yine tedbirlere uyuyoruz. Maske, mesafe ve kalabalıklara katılmama şartlarına uyuyoruz.” (G3, E, 65, Müteahhit)
“Oldu çok oldu. İkaz ettim. Git burda sabun var yıka dedim, burda su var elini yıka dedim, burda dezenfektan var dedim ikaz ettim.”(G4, E, 65, Seyyar satıcı)

Sonuç

Birçok işletme ve dükkânın kapatılmasına, birçok insanın kısa süreli çalışmasına, ücretli ya da ücretsiz izne ayrılmasına ve işten çıkarılmasına sebebiyet vererek birçok farklı grubu farklı şekillerde vuran Covid-19 pandemisinin yaşlı çalışanları diğer gruplardan daha sert bir şekilde vurduğu söylenebilir (Crawford ve Karjalainen, 2020: 5).

Araştırma bulgularına göre yaşlıları virüsten korumak amacıyla yürürlüğe konan ve diğer yaş gruplarına kıyasla daha uzun süre uygulanan sokağa çıkma yasağı ve kısıtlamaları çalışmak zorunda olan yaşlı çalışanların çalışma yaşamlarının sektöre uğramasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte büyük çoğunluğu emekli olsa da gelir yetersizliği nedeniyle çalışmak zorunda olan yaşlılardan bazılarının işini kaybetmiş, bazılarının ise uzun bir süre çalışmadıkları görülmüştür. Bu duruma neden olan faktörler arasında kısıtlamalar nedeniyle sokağa çıkamama, pandeminin işleri olumsuz etkilenmesi, pandemiyle birlikte çalışma yaşamında artan teknoloji kullanımına uyum sağlamada güçlük çekme ve artan yaşlı ayrımcılığı bulunmaktadır. Öte yandan bu süreç en çok kayıt dışı çalışan yaşlıları etkilemiş; bu yaşlılar kayıtlı çalışanlara oranda daha uzun süre çalışma yaşamına katılamamıştır. İşini kaybeden ve uzun süre evden çıkamayan yaşlıların çalışarak edindikleri ek gelir kaynaklarını da kaybederek daha da yoksullaştıkları tespit edilmiştir. Diğer yandan yaşlıların çoğu yaşadığı ekonomik zorluklar nedeniyle hastalığa yakalanma korkusu nedeniyle çalışmak istemeseler de yasakların kalktığı sürelerde çalışma hayatına geri dönmek durumunda kalmıştır. Büyük oranda yüz yüze temas gerektiren işlerde çalışan yaşlıların daha fazla Covid-19'a yakalanma riski ile karşıya kaldığı görülmüştür. Bu durum yaşlıların korku ve kaygıya kapılmalarına neden olmuştur.

Kaynakça

Crawford, R. & Karjalainen, H. (2020). The coronavirus pandemic and older workers. The Institute for Fiscal Studies

DİSK (2017). Kayıtdışı İstihdam Raporu. Ankara

DİSK-AR (2020). İşsizlik ve İstihdamın Görünümü Raporu

OECD (2020). <https://data.oecd.org/inequality/poverty-rate.htm>. Son erişim tarihi: 08.09.2021

Telek, A., Özgüzel S., Korkmaz, S. S. (2021). Türkiye’de İşgücündeki Yaşlılar ve Güvensizlik. İstanbul Politik Araştırmalar Enstitüsü.

TÜİK (2020). İstatistiklerle Yaşlılar 2020. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Elderly-Statistics-2020-37227>. Son erişim tarihi: 08.09.2021

<https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020> Son erişim tarihi: 09.09.2021

<https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/turkiyenin-1-yillik-kovid-19la-mucadele-surecinin-tedbir-karnesi/217100> Son erişim tarihi: 10.09.2021

United Nations, Issue Brief: Older Persons and Covid-19, 2020

<https://www.un.org/development/desa/ageing/news/2020/04/issue-brief-on-older-persons-and-covid-19-a-defining-moment-for-informed-inclusive-and-targeted-response/> Son erişim tarihi: 10.09.2021

UNFPA Küresel Teknik Bilgi Notu (2020). COVID-19’un Yaşlılar Açısından Sonuçları: Salgına Müdahale.

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020a). 65 Yaş ve Üstü ile Kronik Rahatsızlığı Olanlara Sokağa Çıkma Yasağı Genelgesi <https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-ustu-ile-kronik-rahatsizligi-olanlara-sokaga-cikma-yasagi-genelgesi> Son erişim tarihi: 09.09.2021

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020b). 65 yaş ve üzeri/20 yaş altı/kronik rahatsızlığı bulunan kişilerin sokağa çıkma kısıtlaması istisnası genelgesi.

<https://www.icisleri.gov.tr/65-yas-ve-uzeri20-yas-altikronik-rahatsizligi-bulunan-kisilerin-sokaga-cikma-kisitlamasi-istisnasi-genelgesi> Son erişim tarihi: 10.09.2021

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020c). 81 İl Valiliğine 18 Yaş Altı ile 65 Yaş ve Üzeri Kişilerin Sokağa Çıkma Kısıtlaması Genelgesi <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-18-yas-alti-ile-65-yas-ve-uzeri-kisilerin-sokaga-cikma-kisitlamasi-genelgesi>
son erişim tarihi: 11.09.2021

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Bilgi Notu COVID-19 ve Çalışma Yaşamı: Etkiler ve Yanıtlar 18 Mart 2020

Sağlık Sektöründeki Kadın Emeğine Toplumsal Cinsiyet ve Rollerin Yansıması

Fatmanur Barlık
Akdeniz Üniversitesi

Özet

Ataerkilliğin kadınlara sunduğu roller hem özel alanda hem de kamusal alanda etkisini göstermektedir. Toplum tarafından atfedilen bu roller nedeniyle kadınlar toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmaktadır. Günümüzde kadınlar kamusal alanda ücretli emeklerini sunarak kendilerini göstermektedir. Kadınların ücretli emeklerini sunduğu alanlardan biri sağlık sektörüdür. Sağlık sektörü kadın emeğinin yoğun olduğu feminize bir sektördür. Makalede bu sektörün femine olması 'İkili Sistemler' kuramıyla ele alınmıştır. Sektörün feminizasyonu ve sektör içerisindeki mesleki ayrışmaların nedenleri toplumsal cinsiyet ve rol temelinde açıklanarak yaşanan eşitsizliklere farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır. Çalışmada sektör içerisinde meydana gelen mesleki ayrışmaların ve feminizasyonların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretimine neden olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca sektörde kadınların sunduğu emeklerin ikamesi olmaması ve profesyonellik gerektirmesi kadınlara avantaj sağlamamaktadır. Aksine kadınların sunduğu emek toplumsal rollerinin gölgesinde kalarak ikincilleştirilmektedir. Tüm bu durumlar sağlık emekçisi kadınların yaşadığı eşitsizlikleri artırmakta ve kadınların yaşamlarına doğrudan etki etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Cinsiyet, Rol, Kadın Emeği, Sağlık Sektöründe Kadın

Giriş

Bireyler biyolojik olarak dişi/erkek olarak dünyaya gelirken 'kadınlık' ve 'erkeklik' sonradan öğrenilen toplumsal bir inşadır. Toplum tarafından inşa edilen cinsiyete yönelik davranışlar ve tutumlar toplumsal cinsiyet kavramı içerisinde incelenmektedir (Bora, 2005). Toplumsal cinsiyet beraberinde birtakım rolleri getirmektedir. Bu roller toplumun kadın/erkek bireylerden beklediği davranışlardır. Bireylere atfedilen bu roller kadınlar ve erkekler arasında farklılık göstermektedir. Toplumun kadınlardan beklediği roller hane içi üretimleri ile alakalıdır. Hane içi üretimde kadınlardan beklenen temel rollerden biri hanenin bakımını üstlenmesidir (Diekman ve Goodfriend, 2006). Toplum tarafından kadınlara verilen bu rol kapitalizm öncesi ataerkil aile sisteminden gelmektedir. Bu sistemde kadınlar hane içi bakımdan sorumlu bireyler olarak görülümekte ve üretim emeği yalnızca erkeklerin tekelinde görülümekte idi. Üretim emeğinin erkek egemen yapıda olması kadın emeğini görünmez kılmıştır. Bu durum neticesinde kadın ikincilleştirilmiş ve değersizleştirilmiştir. Kapitalist üretim sonrası aile yapısı büyük bir değişim geçirse de kadınlara hane içinde atfedilen roller halen devamlılığını sürdürmektedir. Değişen üretim süreci ile kadın özel alandan çıkmış kamusal alanda ücretli emek sunarak kendini göstermeye başlamıştır. Fakat kadının kamusal alandaki emeği hane içindeki emeğinin uzantısı olarak algılanmakta ve kadının ataerkil ailedeki rolleri ve ikincil konumu ücretli emeğine yansıtılmaktadır (Ecevit, 2006; Özbay, 2015).

Bu çalışmadaki kadın emekçiler 'İkili Sistemler Kuramı' içerisinde ele alınmıştır. Bu kuram Marksist yaklaşımların kadının üretim içindeki ücretli emeğini tam olarak tanımlayamadığı ve eksik kaldığını savunmaktadır. Aynı zamanda kadının kapitalist sistem içindeki emeğini ve konumunu anlamak için ataerkil sistemle birlikte değerlendirilmesi gerektiği görüşüne dayanmaktadır. Erkek egemen olan ataerkil sistemin kadını bağımlı kılması ve değersizleştirilmesi kapitalist üretim sürecindeki kadın emeğine de yansımaktadır (Hartmann, 2006).

Bu nedenle kapitalist sistem içerisinde erkekler daha güçlü, baskın ve yetkin görülürken kadın ikincil bir konuma sahiptir. Erkekler yüksek ücretli, yüksek statülü işlerde yer alırken kadınlar yardımcı pozisyonlarda daha düşük ücretlerle çalışmaktadır. Aynı zamanda kadının bilgisi ve profesyonelliği de göz ardı edilmektedir. Walby (1990) bu kuramla birlikte ataerkilliğin kamusal alana yansıdığı görüşünü savunmaktadır. Ataerkilliğin kamusal alana yansımaları mesleklerin cinsiyetleşmesine ve ayrışmasına neden olmuştur (Walby, 1990; akt: Berktaş, 2015). Günümüzde kadın emeğinin kendini gösterdiği sektörlerden biri sağlık sektörüdür. Profesyonel hizmet sunan ve emeğinin ikamesi olmayan sağlık emekçisi kadınlar bu çalışmanın ana damarını oluşturmaktadır. Bahsi geçen kuramdan yola çıkarak sağlık sektöründeki kadın emeği ve bu sektörde kadınların hangi konumlarda yer aldığı irdelenmiştir. Aynı zamanda sağlık sektöründe kadınların kendini göstermesi toplumsal cinsiyet eşitliğinin müjdesi mi yoksa toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretimi mi sorularına yanıt aranmıştır.

Bölüm 1

1.1 Toplumsal Cinsiyet ve Roller

Feminist kuramcılara göre cinsiyet kavramı anatomik ve biyolojik farklılıkları yansıtmak için kullanılırken toplumsal cinsiyet kavramı kültürün inşa ettiği kadınlığı ve erkekliği yansıtmak için kullanılmaktadır. Bu görüş anatomik olarak farklılaşan bedenleri kültürel yasaların edilgen alıcıları haline getirmektedir. Kadın ya da erkek olmak kültürel bir mecburiyetten ortaya çıkmaktadır. Beauvoir'ın (1949) 'İkinci Cins' kitabında dile getirdiği 'kişi kadın doğmaz kadın olur' açıklaması kadınlığın ya da erkekliğin doğuştan gelen anatomik farklılığa göre kazanılmadığını sonradan inşa edildiğini ortaya koymaktadır (Beauvoir, 1949'dan akt. Butler, 2005). Bir bedenle doğan insanın cinsiyeti biyolojik farklılıklara göre değil, toplumun direttiği kimliklere göre şekillenmektedir. Dış olarak doğan bir insan, kadınlığı içinde bulunduğu ırka, dine, kültüre kısacası sosyal çevresine göre sonradan öğrenmektedir (Butler, 2005: 43-70).

Kadın ve erkek toplumsal normlardan hareketle cinsiyet kimliklerini yansıtmaya eğilimindedirler. Bireyler kimliklerini toplum tarafından sunulan cinsiyet temelli rolleri yerine getirerek yansıtmaktadır. Literatürde bu durum sosyal rol ile açıklanmaktadır. Sosyal rol, toplumun kadın ve erkekte beklediği davranışların tanımlamasıdır. Her iki cinsiyetten beklenen davranışlar ve faaliyetler zamanla stereotipik bir hal almakta ve sosyal rollerin doğmasına neden olmaktadır (Diekman ve Eagly, 2000). Toplum tarafından 'kadın' olarak atfedilen bir kişi "kadınlığa" uygun toplumsal rollerini yerine getirme durumunda kalmaktadır. Eğer kadınlar erkeklere atfedilen rolleri yapma eğiliminde bulunursa bu durum toplum tarafından tipik sayılmaktadır. Toplum tarafından dayatılan roller bireyler için önem taşımaktadır. Çünkü bireyler doğuştan itibaren toplumsal rollere olan inançlarla büyütülmektedir. Kadınların inandırıldığı rollerden biri bakım vermektir. Bu nedenle kadınlar bakım temelli rolleri işgal etmektedir (Diekman ve Goodfriend, 2006). Kadınlar toplum tarafından hane içi bireylere, yaşlılara, çocuklara, hasta ve engellilere bakım vermekle yükümlü kişiler olarak görülmektedir. Örneğin yaşlı bakımına dair yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular bakım verenin kadın olduğunu göstermektedir. Brewer'ın (2001) gerçekleştirdiği araştırmada görüşmecilerden birinin "*Annem hastalandığında erkek kardeşlerim benim bakmamı umuyordu. Çünkü ailenin tek kız çocuğu bendim. Bu beklenti geleneksel bir tutum*" ifadesi toplumun kadınlardan beklentisini yansıtmaktadır (Brewer, 2001). Türkiye'de de yine yaşlı bakımına yönelik yapılan bir araştırmada bakım verenlerin çoğunlukla kadın olduğu ve bakımın kadınsallaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Holdsworth, 2018). Kadınlar toplumsal cinsiyet kimliklerine göre bakım veren rolündedir. Toplumun kadından beklentisi bu rolü üstlenmesidir. Toplumsal cinsiyet temelinde bireylerden beklenen roller aynı zamanda birtakım eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir.

1.2 Kadın Emeği

Geleneksel olarak kadınlık yaş, eğitim seviyesi, sınıf vs. değişkenlerinden bağımsız ev ve ev içi rolleri üzerinden tanımlanmaktadır. Kadının içinde bulunduğu yaş, kültür, sınıf, eğitim gibi değişkenler kadınları farklılaştırırsa da ev içi emeği tüm kadınları anlamak adına kilit rol oynamaktadır.

Kadının hane içindeki rolleri tüm kadınlar için ortak bir deneyimdir. Özellikle hane içindeki bakım işleri kadınların tekelinde olan ve çoğunlukla görünmeyen bir emeği barındırmaktadır (Bora, 2005). Erkeklerin hane dışı kadınların hane içindeki işleri yürütmesi, kadını ikincil bir konuma sürüklemiş ve kadın emeği değersizleştirilmiştir (Ecevit, 2006). Kadının ikincilleştirilmesi ikinci dalga feminizmin temel konusu olmuştur. İkinci dalga feministlere göre kadının toplumda ikincil konumda yer alması ailede başlamaktadır. Bu eşitsizliğin kaldırılması için ailedeki ataerkil rejimin değişmesi gerektiği savunulmuştur (Bora, 2005). Ailedeki ataerkil rejim, kapitalist rejimin öncesine dayanmaktadır. Kapitalist rejim öncesi ailenin en temel işlevi üretimi sağlamaktı. Bu nedenle aile içindeki iş bölümleri belirli bir hiyerarşiyi meydana getirmiştir. Ortaya çıkan hiyerarşinin üst basamakları yaşlılar ve erkekler tarafından paylaşılırken kadınlar alt basamaklarda yer almakta idi. Aile içindeki bu düzen ataerkil sistemi yansıtmaktadır. Üst düzeyde bulunanlar alttaki emeklerin sahibidir. Bu nedenle emek erkek egemen bir hal alırken kadınlar ikincilleştirilmiştir. Fakat kapitalist üretimle birlikte ücretli emeğe geçiş yaşanmış ve bireyler emeklerini aile dışı kamusal alanlarda satmaya başlamıştır. Aile en büyük dönüşümünü üretim sürecinin farklılaşmasıyla yaşamıştır. Günümüzde aile kurumları kapitalist üretim süreci öncesinden farklı olsa da hala o döneme ait izleri taşımaktadır (Özbay, 2015). Bu izlerden biri de kadın emeğinin ikincil konumda görülmesidir. Kapitalist üretim sürecinden sonra kadının "ikili emeği" ortaya çıkmıştır. Kadın hem aile içi bakımla yükümlüdür hem de aile dışına çıkarak ücretli emeğini sunmaktadır. Sunulan bu ikili emek kadının toplumsal konumunu belirleyici niteliktedir. Kadın ev içi emeğini somut olarak ücretli emeğini ise sermayeyle doğru orantılı olarak ev dışında gerçekleştirmektedir. Kadının hane dışı üretimdeki konumunun belirleyicisi çoğunlukla aile içinde gerçekleştirdiği yeniden üretimidir. Bu nedenle kadının kamusal alandaki emeği hane içi emeğinden soyutlanarak incelenemez (Ecevit, 2006).

1.3 Sağlık Sektöründe İnsan Emeği

Bireylerin sahip olduğu en büyük zenginliklerden biri sağlıktır. İnsanların yaşam kaliteleri ve memnuniyetleri sağlıkla doğrudan ilişkilidir. Dünya Sağlık Örgütü sağlığı 'biyolojik, tinsel ve sosyal anlamda iyi olma hali' olarak tanımlamaktadır. Toplumlar için toplumu oluşturan bireylerin sağlıklı olması çok önemlidir. İçerisinde sağlıklı bireyler barındıran toplumlar siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda gelişebilmekte ve istenen refah düzeyine ulaşabilmektedir. Fakat her insan her zaman 'sağlıklı' tanımına uymamaktadır. Bu nedenle sağlığı bozulan bireyleri sağaltacak imkanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Sağlık sektörü, bireylerin ve toplumların sağlıklarını korumaya ve sağaltma ihtiyacını karşılamaya yönelik oluşmuş bir yapıdır (WHO, 2012). Sağlık temel bir insan hakkıdır. Bu nedenle sağlık sektörü sağlıkla ilgili ortaya çıkacak her ihtiyaca cevap verebilir nitelikte olmalıdır. Sağlık sektörü sağlığa doğrudan ya da dolaylı etki edecek tüm mal ve hizmetleri üretmek/tüketmekle görevli, içinde çeşitli kişi, kurum, kuruluş, ürün, statü vb. barındıran farklı sistemlerden meydana gelen karmaşık bir kavramdır (Sargutan, 2005). Sargutan'a (2005) göre 'sağlık sektörlerinin ve sistemlerinin varlık sebebi olan sağlık hizmetlerinin dört temel unsuru' bulunmaktadır. Bu unsurlar insangücü, yardımcı unsurlar, arz ve talep düzenleri, yönetim yapıları olarak sıralanmaktadır (Sargutan, 2005). Sağlık sektörünün önemli kaynaklarından birisi insan emeğidir.

Sağlık sektöründe işgücünü oluşturan bileşenler oldukça geniş ve karmaşıktır. Bu nedenle sağlık sektöründeki işgücünü mesleki gruplara ayırmak kolaylık sağlamaktadır. Soyer'e (2010) göre sağlık işgücü:

- Profesyoneller
- Yardımcı Profesyoneller
- Büro Elemanları
- Hizmet Elemanları
- Nitelik Gerektirmeyen İşler
- Yönetici-müdür-kanun yapıcı
- Sanatkar-operatör olarak mesleki gruplara ayrılmıştır(Soyer, 2010).

Ayrıca sektördeki işgücünün tıbbi hizmet verenler ve diğer hizmetleri sunanlar olarak ikiye ayrıldığı da görülmektedir (Belek, 2001). Literatür incelendiğinde sağlık sektöründeki işgücüne yönelik çalışmalarda işgücü, profesyonellik ve uzmanlık gerektiren, tedaviyi ve bakımı sağlayan, tıbbi hizmet verenler üzerinden ele alınmıştır. Aynı zamanda bu grup için "sağlık emekçileri" kavramı da kullanılmaktadır. Sağlık emekçilerini hekimler, diş hekimleri, hemşireler, ebeler, diğer sağlık personelleri (diyetisyen, radyolog, fizyoterapi vd.) oluşturmaktadır. Sağlık emekçilerinin sektördeki diğer işgücünden ayıran özellikleri; farklı uzmanlık alanlarına sahip olmak, kişilerle/hastalarla sürekli yüz yüze iletişim halinde olmak, uzun bir eğitim sürecinden geçmiş olmak, ikamesi olmayan emeğe sahip olmaktır (TTB, 2008; Hamzaoğlu, 2015).

Çeşitli mesleklere sahip sağlık emekçilerinin organize hareket etmeleri ve iş birliği içerisinde olmaları gerekmektedir. Fakat pratikte bu meslekler her zaman uyumlu çalışmamaktadır. Sağlık alanında meslekler çatışması, mesleklerin cinsiyetleştirilmesi, meslek içinde ve dışında ayrışmaların yaşanması sıkça rastlanan problemlerdir (Soyer, 2010; Hamzaoğlu, 2015).

BÖLÜM 2

2.1 Toplumsal Cinsiyete Göre Mesleki Ayrışma

Sosyoekonomik gelişim ve refah için işgücünün niteliği ve niceliği önem arz etmektedir. Fakat buna rağmen mevcut işgücü kapasitesi doğru ve yeterli bir şekilde değerlendirilememektedir. Mevcut kapasitenin değerlendirilememesinin nedenlerinden biri işgücü içerisinde bölünmeler ve dışlanmaların meydana gelmesidir. İşgücü içerisinde gerçekleşen bölünmeler ve dışlanmalar çoğu zaman toplumsal cinsiyet temellidir. Parlaktuna'ya (2010) göre yapılan çalışmalar ve sunulan istatistikler işgücünde kadınların daha dezavantajlı grup olduğunu gözler önüne sermektedir. Bu durum sosyoekonomik işleyişe zarar verdiği kadar işgücüne dahil olan kadınlara da çeşitli yönlerden (ekonomik, sosyal, psikolojik vs.) zarar vermektedir. Aynı zamanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin derinleşmesine ve yeniden üretilmesine neden olmaktadır (Parlaktuna, 2010).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ekonomi alanındaki yansımaları 'Feminist İktisat Yaklaşımı'nın doğmasına neden olmuştur. Feminist İktisat Yaklaşımı, ekonomi ve işgücü piyasalarının toplumsal değer ve önyargıların etkisi altında kaldığını ve bu nedenle ekonominin eril bir yapıda geliştiğini sürmektedir. Eril yapıda olan ekonomik sistemin içinde kadınların ayrımcılığa ve eşitsizliğe uğraması kaçınılmazdır. Ataerkil sisteme dayanan ekonomi modelleri kadını toplumda ve ailede olduğu gibi ekonomide de ikincil konuma sürüklemektedir. Bu nedenle ekonomi ve işgücü piyasalarında eril yapıyla oluşmuş tek bir model kullanmak yerine cinsiyetten bağımsız, herkesin ihtiyaçlarına cevap verebilecek yöntemlerin geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Ferber ve Nelson, 1993). Anaakım ekonomi modelindeki davranışlar erkek deneyimlerini yansıtmaktadır. Bu erkek deneyimleri rasyonalite, kendi çıkarlarını gözetken, fayda ve kar maksimizasyonunu ön plana alan ve benmerkeziyetçiliği savunan deneyimler olmaktadır. Oysa kadınlık deneyimleri duygusallığa dayandırılmaktadır. Kadın emeği toplumda kabul görmüş diğil özelliklerinden dolayı duygusal emek olarak tanımlanmaktadır. Kadının rolü olarak görülen eş/anne/kız evlat/gelin karakterleri beraberinde kadına hane işi bakım sorumluluğunu yüklemiştir. Fakat kadının bu bakımı verirken ortaya koyduğu emek karşılıksızdır. Maddi bir beklenti olmadan sunulan bu emek aynı zamanda içinde sevgi/aşk/ilgi gibi duyguları da barındırmaktadır. Bu nedenle kadın, emeğini özel alandan kamusal alana taşıyıp ücretli emek sunsa da bu algıların gölgesinden kurtulamamış, sabır, ilgi, iletişim vs. gibi özelliklere ihtiyaç duyan sektörlerde kadın emeği yoğunlaşmıştır (Özkaplan, 2009). Ekonomik, sosyal, kültürel ve tarihsel faktörler hem iş kapsamını hem de iş şekillerini belirlemektedir. Aynı zamanda bu faktörler kadınların önünde doğrudan ya da dolaylı engeller oluşturmaktadır. Sosyokültürel normlar ve roller kadınların hem çalışma tercihlerini hem de çalışma alanlarının seçimini etkilemektedir. Örneğin: işgücüne katılmış bir kadından geleneksel rolüne bağlı olarak hem iyi bir anne hem iyi bir eş olup evin bakımını üstlenmesi beklenmektedir. Bu normlar nedeniyle kadınların ya iş yaşamından çekilmesi beklenir ya da iş yaşamında bir erkeğe göre çok daha başarılı olsa da kariyer gelişimi engellenir.

Aynı zamanda kadının iş yaşamındaki emeği, ev içi emeğinin bir uzantısı olarak görölmekte ve kadın ikincil, yardımcı pozisyonlara sürüklenmektedir. Kadınlar çalışma alanlarının seçimini de sosyokültürel normların etkisi altında yapmakta ve toplum tarafından kadınların belirli çalışma alanlarını ve belirli pozisyonları tercih etmeleri beklenmektedir (Anker, Melkas ve Korten, 2003: 1-3).

Anker (2003) kadınlara yönelik toplum rollerin mesleki ayrımcılığa etkisini şu şekilde özetlemiştir:

Tablo 1: Toplumsal Roller ve Mesleki Ayrımcılığa Etkileri

Kadınlara Yönelik Toplumsal Roller	Mesleki Etkisi	Ayrılmaya Neden Olur.	Kadınlara Etkilenmiş Tipik Meslek Örnekleri	Yorum
Pozitif Şefkatli, sevecen ve merhametli olmak	Kadınlann bakım gerektiren işlere yönelmesine neden olur.		Hemşire, doktor, ebe, sosyal çalışmacı, öğretmen vb.	Kadınlar genellikle çocuk, yaşlı, hasta vs. bakımı ile ilgilenir. Bu durum toplumsal cinsiyete dayalı öğrenilmiş rollerdir.
Hane ile ilgili öğrenilmiş becerilere sahip olmak	Hane ile ilgili temizlik, çamaşır, bulaşık, dikiş vs. işler kadınlar tarafından yapıldığı için bu işlerde deneyim sahibi olduğu düşünülür.		Temizlikçi, hizmetçi, kuaför, aşçı vb.	Bu işler hem toplum tarafından kolay görülen hem de kadınların hane içinde deneyimleyerek öğrendiği düşünülen işlerdir.
Daha fazla ince el-motor becerisine sahip olmak	Kadın el ve parmaklarının daha küçük, esnek ve becerikli olduğu düşünülür.		Dokumacı, terzi vb.	Ev işlerine benzerdir ve kolay öğrenilen işlerdir.
Diğerleri Emir almaya daha uygun olmak	Çalışma koşullarının stresli olduğu, iletişim gerektiren, yardımcı pozisyonlara ihtiyacı olan sektörlerce kadınlar uygun görülür. Aynı zamanda informal işlerde de kadınlar tercih edilir.		Düşük ücretli, vasıfsız, bilgi-beceri gerektirmeyen işler	Burada da öğrenilmiş cinsiyet rollerinin etkisini görmek mümkündür.
Daha fazla uysal ve sakin olmak				
Sendikalar, gruplara, örgütlere fazla üye olmamak				
Negatif Başkalarını yönetme becerilerine sahip olmamak	Başkaları üzerinde denetim ve yönetim gerektiren işlerde kadınlar tercih edilmez.		Yönetici pozisyonları, yasama görevlileri vb.	Bu durum daha çok mesleklerde dikey ayrım için geçerlidir. Kadınlar daha çok yardımcı pozisyonlarda görülür.
Daha az kas gücüne sahip olmak	Kadınlann kas gücü gerektiren işlerden diskalifiye olmasına neden olur.		İnşaat işçisi, madenci vb.	Kadın ve erkeklerin farklı fiziksel güçlere sahip olmasına dayanır.

Kaynak: (Anker, 1998).

İşgücü piyasalarında toplumsal cinsiyet temelli ortaya çıkan bu ayrımcılık mesleklerin 'kadın işi' ve 'erkek işi' olarak bölünmesine yol açmaktadır. Bu bölünme literatürde "yatay ayrışma" olarak tanımlanmaktadır. Erkeklerin yoğunlukta olduğu mesleklere kadınların katılması oldukça zordur. Eşit niteliklere sahip olan bir kadın ve bir erkek iş başvurusunda eşit koşullara sahip değildir. Toplumsal normlar nedeniyle erkekler kadınlara göre iş başvurularında daha avantajlı konumdadır. Oysaki kadınların yoğunlukta olduğu meslekleri erkekler çok fazla tercih etmemektedir. Çünkü kadınların tekelinde olan meslekler, düşük ücretli, niteliksiz ve ikincil olarak görülmektedir. Bu durum iş hayatında kadın ve erkek arasında yatay ayrışmaya neden olmaktadır. Aynı meslekte olan kadın ve erkek arasında ise dikey ayrışma söz konusudur. Dikey ayrışma ile kadınların meslekteki kariyer gelişimi engellenir, erkeklerden üst pozisyonlarda yer almalarına çoğu zaman tahammül edilmez. Cam tavan olarak da bahsi geçen bu ayrışma, kadın ve erkek aynı meslekte ve nitelikte olsa dahi, kadının ikincil ve yardımcı konumlara sürüklenmesine neden olur (Özkaplan, 2009; Ecevit, 2015).

2.2 Mesleki Feminizasyon

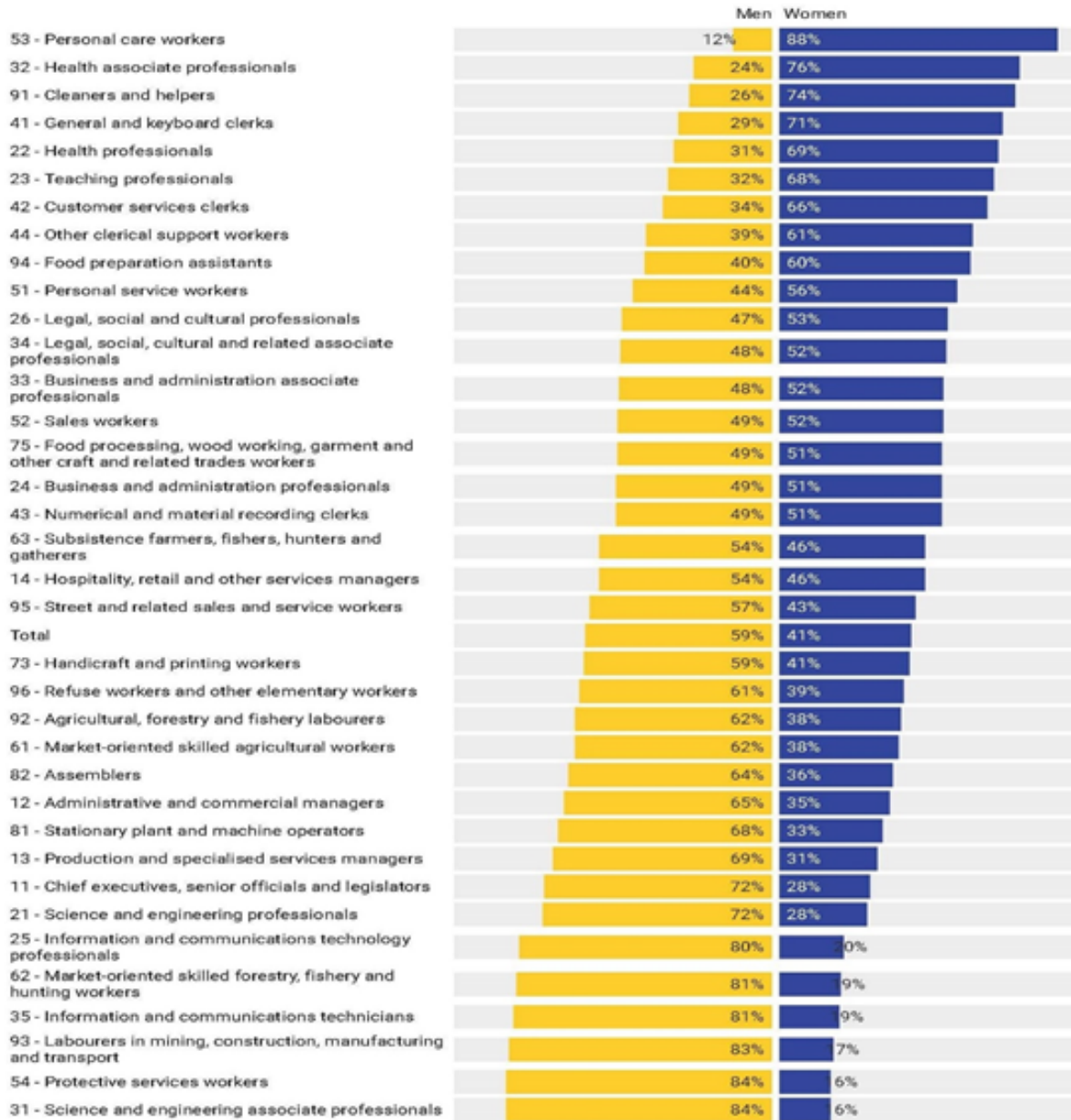
İşgücü piyasasında kadınların yoğun olarak istihdam edildiği işleri Howe (1977) "pembe yakalı işler" olarak tanımlamıştır. Pembe yakalı işler/meslekler toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sunuyor gibi görünse de temelinde daha farklı sorunlar yaratmaktadır. Bu mesleklerde kadınların erkeklerle rekabet olanağı azalmaktadır. Ayrıca pembe yakalı işler çalışma koşullarının zorluğu ve düşük ücreti yüzünden erkekler tarafından tercih edilmemektedir. Kadınlar ise pembe yakalı işlerde istihdam edilme olasılığının yüksek olması sebebiyle koşullara ve ücretlere rağmen bu mesleklerde yoğunlaşmaktadır (Howe, 1977). Literatürde pembe yakalı işler tanımının daha kapsamlı değerlendirilmesi 'mesleki feminizasyon' kavramı içerisinde yapılmaktadır.

Feminizasyon kadınların çoğunlukta olduğu alanları cinsiyetleştirmek için kullanılan bir kavramdır.

Belirli meslek gruplarına kadın talebinin artması ve bu mesleklerde kadın emeğinin yoğunlaşması mesleki feminizasyon olarak tanımlanmaktadır (Chepkemei vd., 2013).

ILO (International Labour Organization) 'Cinsiyete Göre Meslekler (Occupations by Gender)' hakkında bir grafik oluşturmuştur. Grafikte yer alan bilgileri 121 farklı ülkeden (Çin ve Hindistan hariç) veri toplayarak elde etmiştir. ILO'nun hazırlamış olduğu grafik dünya çapındaki mesleki ayrımcılık ve feminizasyonu çok net göstermektedir. ILO'nun 2020 yılında yayınlamış olduğu grafiğe Grafik 1'de yer verilmiştir:

Grafik 1: Cinsiyete Göre Meslekler (%), 2020

Kaynak: (ILO, 2020).

Görsel 1' de yer alan grafiğe göre dünya çapında kadınların en yoğun olduğu işgücü sahası kişisel bakım hizmetleridir. Aynı zamanda sağlık alanında bakım verenler, sağlık profesyonelleri, ev hizmetlileri, temizlikçiler ve öğretmenler kadınların baskın olduğu meslek gruplarıdır. Fakat inşaat, makine, elektrik işleri, sürücülük, silahlı kuvvetler, bilim ve mühendislik alanlarında kadın istihdam oranları çok düşüktür. Bazı meslek gruplarının kadın işi ve erkek işi olarak cinsiyetleştirildiği çok net görülmektedir. Cinsiyetleştirilen alanlardan biri de sağlık sektörüdür. Grafiğe bakıldığında profesyonel sağlık hizmetleri çalışanlarının (doktor, hemşire, ebe, eczacı vd.) 3/4'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Sağlık bakımı sunucularının da büyük bir çoğunluğu kadınlardır. Öyle ise dünya çapında sağlık sektörünün feminen bir yapısı olduğunu söylemek mümkündür.

Bölüm 3

Sağlık Sektöründe Kadın Emeği

Dünya çapında kadınların işgücüne kolaylıkla dahil olduğu az sayıdaki alanlardan biri sağlık sektörüdür. Sağlık sektöründe işgücünün çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Bu durum küresel sağlık araştırmaları tarafından belgelenmiştir (Shannon vd., 2019).

3.1 Sağlık Alanında Kadın Emeğine Tarihsel Bakış

Kadınların sağlık alanındaki deneyim ve becerileri Antik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Antik Çağ'dan günümüze kadar olan süreçte farklı şekil ve biçimlerde olsa da kadının bakım verme ve iyileştirme rolü açık bir şekilde görülmektedir. 19. yy öncesi yalnızca erkekler sağlık alanında eğitim alarak profesyonelleşme imkanına sahipti. Bu nedenle tedavi hizmetleri erkekler tarafından yürütülüyordu. Buna rağmen halk arasında çoğunlukla tedaviyi nesilden nesile aktarılan fitoterapi bilgileri ile "Şifacı Kadınlar" yapmakta idi. Hatta öyle ki Avrupa'da bir dönem şifacı kadınların çokluğu kilise tarafından bir tehdit olarak algılandı. Çünkü tedavi gücü yalnızca Tanrı'ya ve erkeklere ait olmalıydı.

Bu nedenle şifacı kadınlara yönelik 'Cadı Avı' başlatılarak bu kadınlar yok edilmeye çalışıldı. O dönemlerde kadınlara sağlık alanında uygun görülen tek meslek ebelikti. Fakat doğumla ilgili çeşitli aletler üretildikçe teknik becerilere ihtiyaç arttı. Bu nedenle ebelik hakkı erkeklere geçti (Bourdillon, 1988).

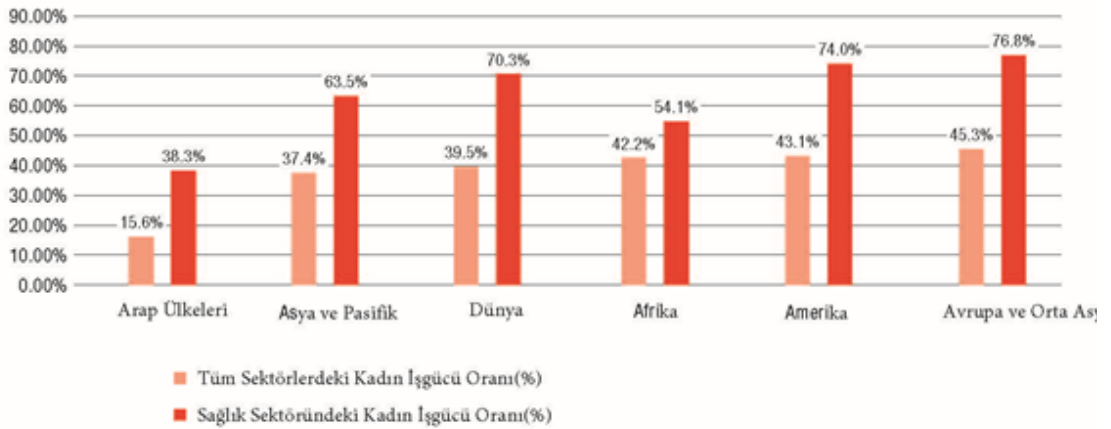
19. yy'a gelindiğinde ilk dalga feminizm hareketleri başladı. Feminizm hareketleri kadınların sağlık alanına resmi olarak giriş yapmasına olanak sağladı. Fakat yine de sağlık alanındaki kadın başarıları sistem tarafından gölgelenmekte idi. Buna rağmen İngiltere'de Elizabeth Garrett Anderson, Sophia Jex Blake dahil olmak üzere öncü ve kararlı kadınlar tarafından kadınların yer alacağı ilk tıp fakültesi kuruldu. Aynı zamanda Jex Blake tarafından kadınlar ve çocuklar için "Edinburgh Hastanesi ve Dispanseri" kuruldu (Achterberg, 1991).

20. yy'da kadınlara yönelik artan tıp fakülteleri ile sağlık alanında kadın işgücü artmaya başlamıştır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında önemli derecede işgücü kıtlığı ortaya çıkmıştır. İşgücüne katılım sağlayan erkeklerin cephelere gitmesi ile işgücü açığı ortaya çıkmıştır. Haliyle bu durum sağlık sektörüne de yansımıştır. Hem erkeklerin savaşa gitmesi hem de savaş sırasında tıbbi yardımlara muhtaç olunması sebebiyle kadınların resmi olarak sağlık sektörüne girişleri kolaylaştırılmıştır. Fakat savaş sonrası eve dönen erkekler kadın işgücünün yerine geçmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde de benzer bir durum yaşansa da bu sefer kadınlar yerlerini erkeklere teslim etmemiş ve elde ettikleri işe sahip çıkmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar olan süreçte önemli ölçüde toplumsal değişim ve dönüşümler yaşanmış ve toplumsal cinsiyet farkındalığı artmıştır. Bu sebeple cinsiyet eşitliği politikaları uygulanarak kadınların işgücü oranı artırılmak istenmiştir (Riska ve Wegar, 1993). Yaşanan kadın işgücü artışlarının en çok yansıdığı alanlardan biri ise sağlık sektörü olmuştur. Günümüzde sağlık sektörü erkeklerden daha çok kadın işgücünü barındıran ve bu nedenle feminenleşen bir alandır (ILO, 2020).

3.2 Günümüzde Sağlık Sektöründe Kadın Emeğinin Görünümü

Sağlık işgücünün yapısını ve dinamiğini anlamak adına dünya çapında (104 ülke) yapılan son araştırmalara göre; sağlık işgücünün yaklaşık %70'ini kadınlar oluşturmaktadır. . 2000 yılından günümüze kadar olan süreçte yüksek ücretli sağlık mesleklerinde kadınların artışı söz konusudur (Boniol vd., 2019).

Grafik 2: Tüm Sektörler ve Sağlık Sektöründe Kadın İşgücü Oranları (%), 2013

Kaynak: (ILO, 2017).

Verilen grafik incelendiğinde dünyanın tüm bölgelerindeki sektörlerde kadın işgücü oranı erkeklerden daha azdır. Fakat Arap Ülkeleri hariç tüm bölgelerde, sağlık sektörü, kadın işgücünün erkek işgücüne göre daha fazla olduğu bir alandır. Özellikle Avrupa ve Orta Asya bölgesi kadın istihdamının en yüksek olduğu ve aynı zamanda sağlık sektöründe de kadın işgücünün en fazla olduğu bölgedir. Arap ülkelerinde ise genel olarak kadın işgücünün azınlıkta ve ekonominin eril bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

3.3 Kadınların Sağlık Sektörüne Katılımında Toplumsal Cinsiyetin ve Rollerin İzleri

Genel olarak bakıldığında sağlık çalışanlarının çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. Fakat sağlık sektörünün feminizasyonu kadınların ücretli çalışma yaşamına katılımında toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Sektörün feminenleşmesi derinlerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin izlerini taşımaktadır.

Çocukluk döneminde öğrenilen sosyal roller ve bu rollere ilişkin yapılan etiketlemeler bireylerin kariyer seçimini doğrudan etkileyen bir faktördür. Özellikle toplumsal cinsiyet normları çocukluktan itibaren bireylerin ilgi alanlarını belirleyerek meslek seçimine etki eder (WHO, 2019). "Erkekler doktor, kadınlar hemşiredir. Gerçekten doğru mu?" sorusundan yola çıkılarak bir araştırma yapılmıştır. Araştırma, sağlık meslekleri ve kariyerlerine ilişkin toplumsal normların etkisini anlamak adına ilkökul çağındaki çocuklarla gerçekleştirilmiştir. Çocukların büyük bir çoğunluğu cerrahları erkek ve hemşireleri kadın olarak resmetmiştir. Alınan yanıtlar toplumsal cinsiyet ayrımının çocukluktan başladığını ve ileriki yıllarda meslek seçiminin bu durumun etkisi altında kalınarak yapıldığını göstermektedir. Çünkü istatistiklere bakıldığında cerrahların çoğunluğu erkeklerden, hemşirelerin çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Bu durum çocuklukta öğrenilen erkeklerin güçlü ve kaslı olduğu için cerrahlıkta, kadınlar bakım verdiği için hemşirelikte daha iyi olduğu düşüncesinin yansımasıdır (Aldrich, 2017). Sağlık sektörü içerisindeki kadın konumlandırmaları hem sektörün feminizasyonu açıklamakta hem de sektördeki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yansımalarını göstermektedir.

Avrupa ülkelerindeki tüm sağlık çalışanlarının %13'ünü doktorlar, %31'ini hemşire ve ebeler, %28'ini formal bakım verenler (hasta, yaşlı ve engelli bireylere profesyonel bakım hizmeti sunanlar) ve %28'ini diğer sağlık personelleri (diyetisyen, fizyoterapist vd.) oluşturmaktadır. Tüm sağlık çalışanlarının yarısından fazlası hemşire, ebe ve formal bakım verenlerden oluşmaktadır (Eurostat, 2020). Dünya geneline bakıldığında sağlık sektöründeki mesleki dağılım Avrupa ile benzerlik göstermektedir.

Kadınların hemşire, ebe ve formal bakım mesleklerinde yoğunlaştıkları bilinmektedir (WHO, 2019). Bu durum sağlık sektörünün neden kadın yoğun bir sektör haline geldiğinin bir ipucudur. Aynı zamanda mesleki ayrımcılığın ve dikey ayrışmanın da önemli bir yansımasıdır. Sağlık alanındaki mesleki ayrımcılık ülkelere, kültürlere, gelir düzeylerine vs. değişiklik gösterse de kadınlar düşük ücretli ve yardımcı pozisyonlarda çoğunluk göstermektedir. Shannon ve arkadaşları (2019) sağlık sektöründeki profesyonellik, kas gücü, teknik beceri, rasyonalite ve yönetim gerektiren işlerde (cerrah, başhekim, diş hekimliği vb.) erkeklerin baskın olduğunu; yarı profesyonel görünen (ebelik gibi), duygusallık gerektiren ve ev içindeki bakım rolünün uzantısı olarak görülen (formal bakıcı, hemşirelik gibi) işlerde kadınların baskın olduğunu söylemektedir (Shannon vd., 2019).

Medikal hiyerarşinin üst basamakları çoğunlukla erkeklerden oluşmaktadır. Çünkü toplumsal normlar nedeniyle erkeklerin eğitime erişim şansının daha yüksek olması, yüksek statüye ve yüksek gelire yakıştırılması erkekleri kadınlardan daha üst konuma taşımaktadır (WHO, 2019). Yaşanan bu mesleki ayrımcılık ve dikey ayrışma çocukluktan itibaren öğrenilen toplumsal normların birer çıktısıdır. Hekimler arasında kadınların, hemşirelerin arasında erkeklerin sayısı artsa da hala mesleklerarası dikey ayrımcılık devam etmektedir. Hemşireler çoğu zaman hekimlerin yardımcıları olarak görülmektedir. Hekimliğin erkek baskın bir meslek olması toplum tarafından yüksek statülü, yönetsel, beceri ve uzmanlık isteyen bir meslek olarak görülürken hemşirelik, ebelik vd. daha düşük statülü, yalnızca bakım veren, yardımcı rolü üstlenen bir meslek olarak görülmektedir. Aynı zamanda hekimlik mesleği uzmanlık alanlarına göre incelendiğinde; cerrahi girişim gerektiren uzmanlık dallarında erkeklerin baskın olması yatay ayrışmaya örnek teşkil etmektedir (WHO, 2019).

Dünya'da kadınların bir saatlik çalışma ücreti ortalama 77 sente denk gelirken erkekler için bu ücret 1 dolara yükselmektedir. Bu durum; kadınlar erkeklerden 70 sene daha fazla çalışırsa aradaki ücret farkını kapatacağı anlamına gelmektedir. Sağlık sektöründe ücret eşitsizliği hakkında çok geniş çalışma yapılmamış olsa da genel durumla benzerlik göstermektedir.

Sağlık sektöründe kadınlar erkeklerden çok daha az ücret kazanmaktadır. Bu durumun sebepleri arasında erkeklerin daha üst konumda yer almaları ve daha yüksek ücretli statülerde çalışmaları gösterilmektedir (Boniol vd., 2019; WHO, 2019). Sektör içerisindeki cinsiyete dayalı ücret farkı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir diğer göstergesidir.

3.4 Türkiye’de Sağlık Sektörüne Kadın Katılımı

Son elde edilen verilere göre Türkiye’de istihdam edilen kadın oranı %29,6’dır. Avrupa ülkelerinde ise bu oran %62,7’ye çıkmaktadır. Türkiye kadın istihdamında Avrupa ülkelerinin çok gerisinde kalmakla birlikte OECD ülkeleri arasında da en son sırada yer almaktadır (OECD, 2020). Ayrıca ekonomik faaliyete göre istihdam oranları incelendiğinde kadınların en çok istihdam edildiği alan hizmet sektörleridir (TÜİK, 2021). Türkiye’de çalışan işgücünün %5,3’ü sağlık hizmetlerinde ve sosyal hizmetlerde istihdam edilmektedir. Erkeklerin bu alanda istihdam oranı %2.5 iken kadınlarda %11.4’e çıkmaktadır (ILOSTAT, 2019).

Türkiye’de de diğer dünya ülkelerine benzer bir şekilde kadınların en çok istihdam edildiği alanlardan biri sağlık sektörüdür. Sağlık emekçilerinin çoğunluğu kadınlardan oluşmaktadır. Sağlık sektöründe tıbbi hizmet veren profesyoneller arasında en çok hizmet veren meslek grubu hemşireler ve ebelerdir (Başara vd., 2021). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de hemşirelik ve ebelik geleneksel ‘kadın işi’ olarak algılanmaktadır. Bu nedenle kadınlar, hekimler ve diğer sağlık emekçileri arasında artışta olsa da en çok hemşirelik ve ebelik mesleğinde yoğunlaşmaktadır (Urhan ve Etiler, 2011). Sağlık sektöründeki meslek dallarının çoğunluğunu hemşire ve ebelerin oluşturması ise sektörün feminizasyonunu beraberinde getirmektedir. Fakat bu durum sektördeki kadınlara avantaj sağlamamakta ve diğer sektörlerde olduğu gibi kadınlar toplumsal cinsiyet rollerinin gölgesinde kalmaya devam etmektedir. Türkiye’de genelde kadınlar meslek seçimlerini ve meslek süreçlerini hane içindeki rollerine göre planlamaktadır.

Kadınların başlıca görevi "hane içi üretimin ve bakımın devamlılığını sağlamak" olarak algılandığı için kadınlar hane dışı ücretli emeklerini ikinci plana atmaktadır. Hemşirelik ve ebelik meslekleri kadının ev içi bakım rolünün devamı olarak görülürken hekimler arasında da kadınların uzmanlık alanları bu duruma göre şekillenmektedir. Kadın hekimler ev içi üretimlerini aksatmayacak uzmanlık alanlarını tercih etmektedirler (Nalbantoğlu, 2011). Ayrıca kadın hekimlerin cerrahi alanını fazla tercih etmedikleri de görülmektedir. Bu durumun temel sebebi toplumsal normlardır. Yapılan bir araştırmada erkek bir hekim kadınların cerrahi alanda uzmanlaşmasını doğru bulmadığını şu cümle ile açıklamaktadır: "*bir saat evvel insanı kesip uzuvlarını çıkarmış olan bir kadın sonra eve gidip nasıl yemek yapar?*" (Mardin, 2000; akt: Urhan ve Etiler, 2011). Kadınlara biçilen roller haneden bağımsız düşünülemez. Kadınların kariyerleri, başarıları toplumsal cinsiyet rollerinin gölgesinde kalıp, değersizleştirilmektedir. Bu durumun bir diğer çıktısı da sağlık sektöründe görülen ücret eşitsizliğidir. Tıbbi hizmet veren kadınlar ya daha düşük statü ve yardımcı pozisyonlarda görüldüğü için ya da aynı mesleği paylaşırsa dahi emeği yetersiz görüldüğü için erkeklerden daha az kazanmaktadır (Urhan ve Etiler, 2011).

Sağlık-Sen'in (2013) gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre sağlık emekçisi kadınların %79,3'ü Türkiye'de, %43,6'sı çalıştığı alanda cinsiyet ayrımcılığına uğradığını düşünmektedir. Bu nedenle kadınlar kendilerini erkeklere göre daha dezavantajlı olarak görmektedir. Aynı zamanda cinsiyet ayrımcılığının ekonomik yoksulluğu da beraberinde getirdiğini ifade etmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre kadınların hem özel alanda hem de kamusal alanda bakım veren rolünde görülmesi, emeğinin ve profesyonelliğinin değersizleştirilmesi kadınları ekonomik, sosyal ve psikolojik anlamda yormaktadır (Ready, 2013).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de sağlık emekçisi olan kadınların profesyonellikleri, mesleki bilgi ve becerileri toplumsal cinsiyet rollerinden bağımsız olarak düşünülemez.

Sonuç

Dünyada ve Türkiye’de kadınların belli bir eğitim döneminden geçerek meslek sahibi olduğu ve çalışma yaşamına girişinin daha kolay olduğu alanlardan biri sağlık sektörüdür. Bu nedenle sağlık sektörü kadın emeği yoğun bir sektör olmaktadır. Fakat sektörün feminizasyonu çalışma yaşamında kadınları daha avantajlı bir konuma getirmemektedir. Aksine toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve ataerkil sistemin getirdiği sosyal rolleri perçinlemektedir. Sektör içerisinde mesleki ayrışma net bir şekilde görülmektedir. Hemşirelik, ebelik ve formal bakımı gerektiren meslekler "kadın işi" olarak etiketlenmektedir. Bu mesleklerin bakımla yakından ilgili olması kadının hane içi rolünden kaynaklanmaktadır. Hane içinde bakım veren kadınlar devletin ve kamu kuruluşlarının yetersiz olduğu bu alanda tampon mekanizma olarak göreve çağırılmaktadır. Kadınlar ücretli emeklerini profesyonel olarak sunsa da hem özel alanda hem de kamusal alanda bakım veren olarak etiketlenmek kadınların yüklerini ağırlaştırmaktadır. Aynı mesleğe sahip kadınlar ve erkekler arasında da statü farkı oluşmaktadır. Kadınlar erkeklerden daha yetersiz görülmektedir. Özellikle hekimlik mesleğinin uzmanlık alanlarında kadınların yoğunlaştığı dallar daha basit olarak nitelendirilmektedir. Cerrahi girişim gerektiren alanlar "erkek işi" olarak görülürken yüzeysel tedaviyi gerektiren alanlar "kadın işi" olarak etiketlenmektedir.

Sektör içerisinde kurulan medikal hiyerarşinin üst basamaklarını çoğunlukla erkekler oluşturmaktadır. Bu durum sektör içerisinde kadınların ayrımcılığa uğradığının bir kanıtıdır. Erkeklerin üst pozisyonlarda yer alması cinsiyete dayalı ücret farkını ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu bileşenler derlendiğinde ataerkilliğin sektör içerisindeki etkisi açıkça görülmektedir. Özellikle sektörde bakım gerektiren işlerde kadınların yoğunlaşması toplumsal rollerin gölgesinden kurtulamadığını göstermektedir. Kadınların çalışma yaşamının her alanında eşitsizliğe uğradığı açıkça bilinen bir gerçektir. Fakat sağlık sektörünün emek yoğun olması ve özellikli bir sektör olması kadınların uğradığı eşitsizliğin etkilerini artırmaktadır. Hem sektöre girişte hem de sektör içerisinde kadın emeği toplumsal rollerinin gölgesinde kalmaktadır. Kadınların hane içi rollerini bırakamamaları ve ücretli emeğinin de hane içi rollerinin uzantısı olarak algılanması kadınları ekonomik, sosyal ve psikolojik anlamda yormaktadır.

Kaynakça

- Achterberg, J. (1991) *Woman as Healer: A Comprehensive Survey From Prehistoric Times to the Present day*. London: Rider.
- Aldrich, D. (2017) *Men are doctors and women are nurses. Right? Of course not, but is this what primary school kids really think?*, NHS: Health Careers. Available at: <https://www.healthcareers.nhs.uk/news/men-are-doctors-and-women-are-nurses-right-course-not-what-primary-school-kids-really-think> (Erişim: 11 Nisan 2021).
- Anker, R. (1998) "Gender and jobs: Sex segregation of occupations in the world". Genevre: International Labour Organization.
- Anker, R., Melkas, H. ve Korten, A. (2003) *Gender-based occupational segregation in the 1990's*.
- Başara, B. B. vd. (2021) *Sağlık İstatistikleri Yıllığı, 2019*. Ankara.
- Beauvoir, S. De (1949) *Le deuxième sexe*. Gallimard.
- Belek, İ. (2001) *Sosyal Devletin Çöküşü ve Sağlığın Ekonomi Politikası*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- Berktaş, F. (2015) "Feminist Teoride Açılımlar", içinde Ecevit, Y. ve Karkıner, N. (ed.) *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Eskişehir: TC. Anadolu Üniversitesi, ss. 2-23.
- Boniol, M. vd. (2019) *Gender equity in the health workforce: Analysis of 104 countries*. Geneva.
- Bora, A. (2005) *Kadınların Sınıfı*. Editör T. Güney. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdillon, H. (1988) *Women as Healers; A History of Women and Medicine*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brewer, L. (2001) "Gender socialization and the cultural construction of elder caregivers", *Journal of Aging Studies*, 15, ss. 217-235.
- Butler, J. (2005) *Cinsiyet Belası*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Chepkemei, A. vd. (2013) "Feminization of the Workplace and its Effect on the Performance: A Case of Mobile Telephony in Kenya", *International Journal of Business and Commerce*, 2, ss. 59-64.
- Diekman, A. B. ve Eagly, A. H. (2000) "Stereotypes as Dynamic Constructs: Women and Men of the Past, Present, and Future", *Personality and Social Psychology Bulletin*: SAGE, 26, ss. 1171-1188.

Diekman, A. B. ve Goodfriend, W. (2006) "Rolling With The Changes: A Role Congruity Perspective On Gender Norms", *Psychology of Women Quarterly*, 30, ss. 369-383.

Ecevit, Y. (2006) Üretim ve Yeniden-Üretim Sürecinde Ücretli Kadın Emeği, Halkevleri. Available at: <http://www.halkevleri.org.tr/diger/uretim-ve-yeniden-uretim-surecinde-ucetli-kadin-emeği> (Erişim: 19 Nisan 2021).

Ecevit, Y. (2015) "Emek", içinde Ecevit, Y. ve Karkıner, N. (ed.) *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. Eskişehir, ss. 24-47.

Eurostat (2020) Majority Of Health Jobs Held by Women, European Statistical System. Available at: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/DDN-20200409-2> (Erişim: 11 Nisan 2021).

Ferber, M. A. ve Nelson, J. A. (1993) *Beyond Economic Man: Feminist Theory and Economics*. Chicago and London: University of Chicago Press.

Hamzaoğlu, O. (2015) "Türkiye'de Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinde Neler Oluyor? Anlayabilmek İçin", içinde 19. Pratisyen Hekimlik Kongresi. İstanbul.

Hartmann, H. (2006) *Marxizm ve Feminizmin Mutsuz Evliliği*. Agora Kitapçılık.

Holdsworth, J. K. (2018) "Daha İyi Bir Yarın? Yaşlı Bakımda Ailelerin Karşılaştıkları Zorluklar ve İhtiyaçları", içinde Arun, Ö. (ed.) *Yaşlanmayı Aşmak*. Ankara: Phoenix Yayınları, ss. 73-87.

Howe, L. K. (1977) *Pink Collar Workers: Inside the World of Women's Work*. New York: Putnam.

ILO (2017) *Improving employment and working conditions in health services*. Geneva.

ILO (2020) *These Occupations Are Dominated By Women*, International Labour Organization. Available at: <https://ilostat.ilo.org/these-occupations-are-dominated-by-women/> (Erişim: 07 Nisan 2021).

ILOSTAT (2019) *Employment Distribution by Economic Activity(by sex)*, International Labour Organization. Available at: https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer40/?lang=en&segment=indicator&id=EMP_TEMP_SEX_ECO_DT_A (Erişim: 12 Nisan 2021).

Mardin, B. N. (2000) *Sağlık Sektöründe Kadın*. Ankara: Kadının Statüsü Ve Sorunları.

- Nalbantoğlu, D. (2011) "Sağlıkta Dönüşüm Politikalarının Kadın Sağlık Çalışanlarının Çalışma Biçimlerine Etkisi Birinci Basamak ve Kadın Hekimle", içinde Sağlıkta Kadın Emeği Sempozyumu. Denizli: TTB Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Kolu, ss. 19-26.
- OECD (2020) Employment Rate, Organisation for Economic Co-operation and Development. Available at: <https://data.oecd.org/emp/employment-rate.htm#indicator-chart> (Erişim: 15 Nisan 2021).
- Özbay, F. (2015) Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus. Editör K. Ünüvar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özkaplan, N. (2009) "Duygusal Emek: Kadın İşi/Erkek İşi", Çalışma Ve Toplum, 2, ss. 15-24.
- Parlaktuna, İ. (2010) "Türkiye'de Cinsiyete Dayalı Mesleki Ayrımcılığın Analizi", Ege Akademik Bakış, 4, ss. 1217-1230.
- Ready, F. N. D. (2013) Sağlıkta Kadın Çalışan Ve Sorunları Araştırması.
- Riska, E. ve Wegar, K. (1993) Gender, Work and Medicine: Women and the Medical Division of Labour. Sage.
- Sargutan, A. E. (2005) "Sağlık Sektörü ve Sağlık Sistemlerinin Yapısı", Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 3, ss. 400-28.
- Shannon, G. vd. (2019) Feminisation of the health workforce and wage conditions of health professions: an exploratory analysis, Human Resources for Health.
- Soyer, A. (2010) Türkiye'de Sağlık İşgücü, BİANET. Available at: <https://bianet.org/bianet/bianet/122636-turkiyede-saglik-ismucu> (Erişim: 08 Nisan 2021).
- TTB (2008) Füsün Sayek TTB Raporları 2008: Sağlık Emek-Gücü: Sayılar ve Gerçekler. Ankara.
- TÜİK (2021) İşgücü İstatistikleri Ocak 2021, Türkiye İstatistik Kurumu. Available at: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-Ocak-2021-37486> (Erişim: 15 Nisan 2021).

Urhan, B. ve Etiler, N. (2011) "Sağlık Sektöründe Kadın Emeğinin Toplumsal Cinsiyet Açısından Analizi", *Çalışma Ve Toplum*, 2, ss. 191-216.

Walby, S. (1990) *Theorizing Patriarchy*. Cambridge: Basil Blackwell.

WHO (2012) *Research and Development to Meet Health Needs in Developing Countries: Strengthening Global Financing and Coordination*. Geneva.

WHO (2019) *Delivered By Women, Led By Men: A Gender And Equity Analysis Of The Global Health And Social Workforce*. Geneva.

Pandemi Sürecinde Çanakkale’de Yaşlılara Yönelik Hizmetler

Melek Yılmaz

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Selver Özözen Kahraman

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Özet

Türkiye’de 21. yüzyılın ilk çeyreğinde insan ömrünü uzatan gelişmelerle birlikte yaşlanma kavramı da yaygınlaşmıştır. Yüksek doğum ve yüksek ölüm oranlarının yaşandığı önceki yüzyılların aksine günümüzde tüm ülkelerin demografik yapıları değişime uğramıştır. Doğurganlık ve ölümlülük hızlarının düşmesi sonucunda tüm ülkelerde nüfusun hem ortalama yaşı hem ömür beklentisi yükselmiştir. Türkiye’de yaşlı nüfus oranı (%9,5), batı ülkeleri kadar olmasa da artma eğilimindedir. Türkiye ortalamasının üstünde yaşlı nüfusa sahip illerden biri olan Çanakkale (%15), hem yaşlılar için en yaşanılabilir kentlerden biri hem de yaşlı nüfusun en yoğun olduğu illerden birisidir.

Bu çalışmada Çanakkale kentinde pandemi sürecinde yerel yönetimler tarafından yaşlı nüfusun temel ihtiyaçlarına yönelik ne tür hizmetler geliştirildiğini ve bu hizmetlerin kapsayıcılık durumunu ortaya koyarak eksiklikleri belirlemek ve alınması gereken tedbirlerin neler olduğu konusunda önerilerde bulunmak hedeflenmektedir. Çalışmanın verilerini mülakat tekniği ile toplanan nitel veriler ve ilgili kuruluşların faaliyetleri ile ilgili dokümanlar oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Çanakkale Belediyesi, Altın Yıllar Yaşam Merkezi ve Huzurevi ile irtibat kurularak pandemi sürecinde Çanakkale’deki 65 yaş üstü nüfusa yönelik ulaşım hizmetleri, evde sağlık hizmetleri, yalnız ve yoksul yaşlılara yönelik maddi ve sosyal hizmetler verildiği saptanmıştır.

Çanakkale Belediyesi tarafından 2013 yılında hayata geçirilen “Evde Destek ve Bakım Hizmeti” ile pandemi sürecinde de kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan yaşlıların tüm kişisel bakımları (saç-sakal tıraşı) ve ev temizlikleri yapılarak yaşam kaliteleri yükseltilmektedir. 2015 yılında 65 yaş üstü bireyler için kurulan Altın Yıllar Yaşam Merkezi'nin ise Covid-19 süreci boyunca sürekli olarak bilgilendirici videolar yayımladığı ve yaşlı bireyler için bu sürece özel 7/24 destek hattı oluşturduğu belirlenmiştir. Ancak bu hizmetlerin tüm yaşlıları kapsayacak ölçüde olması oldukça önemlidir. Ayrıca pandemi sürecinde ilerlemiş yaşta olup temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken bireylere evde bakım hizmetlerinin sağlanamadığı görülmektedir. Pandemide özellikle yaşlılara uygulanan yasaklar nedeniyle ulaşım araçlarını kullanamamaları, alışverişlerini ve günlük ihtiyaçlarını karşılamada sıkıntı çekmeleri ve hizmetlerin yetersizliği ön plandadır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Pandemi, Hizmetler, Çanakkale

Abstract

In Turkey, in the first quarter of the 21st century, the concept of aging has become widespread with the developments that prolong human life. Contrary to previous centuries when high birth and death rates were experienced, the demographic structures of all countries have changed today. As a result of the decrease in fertility and mortality rates, both the average age and life expectancy of the population have increased in all countries. The proportion of the elderly population (9.5%) in Turkey tends to increase, although not as much as in western countries. Çanakkale (15%), which is one of the provinces with an elderly population above Turkey's average, is both one of the most livable cities for the elderly and one of the provinces with the highest elderly population.

In this study, it is aimed to identify the deficiencies and make suggestions about the measures to be taken by revealing what kind of services were developed by the local governments for the basic needs of the elderly population during the pandemic process in the city of Çanakkale and the inclusiveness of these services. The data of the study consists of the qualitative data collected by the interview technique and the documents related to the activities of the relevant organizations. For this purpose, firstly, Çanakkale Municipality, Golden Years Life Center and Nursing Home were contacted and transportation services, home health services, financial and social services for lonely and poor elderly people were determined during the pandemic process in Çanakkale.

With the "Home Support and Care Service" implemented by Çanakkale Municipality in 2013, all personal care (hair-beard shaving) and house cleaning of the elderly who could not meet their own needs during the pandemic process is increased their quality of life. It has been determined that the Golden Years Life Center, which was established in 2015 for individuals over the age of 65, continuously publishes informative videos throughout the Covid-19 process and creates a special 24/7 support line for elderly individuals. However, it is very important that these services are to cover all the elderly.

In addition, it is seen that home care services cannot be provided to individuals of advanced age who have difficulty in meeting their basic needs during the pandemic process. In the pandemic, the inability to use transportation vehicles, the difficulties in meeting their shopping and daily needs, and the inadequacy of services, especially due to the bans applied to the elderly, are at the forefront.

Keywords: Agedness, Pandemic, Services, Çanakkale

Giriş

Küresel boyutta yaşanan gelişmelerle birlikte nüfusun yaş yapısı yıllar içinde değişime uğramıştır. Özellikle 1950'li yıllardan sonra dünyada dikkat çekmeye başlayan yaşlılık kavramı, günümüzün en popüler konularından biri haline gelmiştir. Avrupa ülkeleri başta olmak üzere hemen hemen tüm dünya ülkeleri farklı zamanlarda da olsa yaşlanma sürecini deneyimlemektedir. Dünya genelinde yaşlı nüfus oranı istikrarlı bir şekilde artmakla birlikte 2020 yılında toplam nüfusa oranı %9,5 seviyelerine ulaşmıştır. Bu kadar yüksek oranda yaşlı nüfusun varlığı ciddi önlemler almayı da gerektirmektedir.

Yaşlılık kavramını tanımlayacak olursak fiziksel, ruhsal ve sosyo-ekonomik etkileri açısından geri dönülmesi mümkün olmayan bir dönemi ifade etmektedir (Taşkesen, 2017: 1). "Yaşlanma" olarak ortaya çıkan bu demografik dönüşüm, günümüzde tüm toplumların karşı karşıya olduğu uluslararası bir olgudur. Dünya nüfusu, 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra "demografik yaşlanma" süreci olarak kabul edilen doğum ve ölüm oranlarının hızla düşmeye başladığı bir döneme girmiştir (Tufan, 2007). Bu düşüşlerle birlikte yaşlı nüfus oranı hızla artmaya başlamıştır. Dünyada yaşlı nüfusun artış hızı (%2,1), genel nüfus artış hızından (%1,2) daha fazladır. Dünya nüfusu son 100 yıl içinde (1950-2050) 4 kat artarken, yaşlı nüfusun 10 kat artacak olması dikkatle altının çizilmesi gereken önemli bir noktadır (Kinsella ve ark 2009).

Yaşlı nüfusun genel nüfus içerisindeki oranının artmasında birçok faktör etkilidir. En önemlileri olarak karşımıza teknolojik ve sosyal gelişmelerle birlikte ölüm oranlarının azalması, ölüm oranlarındaki düşüşe doğumlardaki azalışın da eşlik etmeye başlaması ve ortalama yaşam sürelerinin uzaması çıkmaktadır (Üçok, 2018).

Son yıllarda Türkiye nüfusunda da yaşlanma eğilimi gözlenmekte ve ülkenin ulusal yaş yapısında ciddi değişimler yaşanmaktadır (Eryurt, 2014). Türkiye'de özellikle 2000'li yıllara girildikten sonra değişen ve gelişen dünya ile yaşlanma ve kentleşme kavramı daha çok gündeme gelmeye başlamıştır.

Yüksek doğum ve yüksek ölüm oranlarının yaşandığı önceki yüzyılların aksine gelişen tarihsel süreçte nüfus özellikleri yapı bakımından değişime uğramıştır. Doğurganlık seviyesindeki düşüş ve ölüm oranlarının iyileştirilmesi sonucunda nüfusun genel yapısı gün geçtikçe yaşlanma eğilimine girmektedir.

Küresel nüfus yaşlanmasına paralel olarak Türkiye’de dünyadaki demografik gelişmelerle aynı aşamalardan geçmektedir. Ancak bu demografik dönüşüm diğer ülkelerle eş zamanlı yaşanmadığı gibi ülkemizde yaşlı nüfus yüksek bir hız ile artış göstermektedir. 2020 yılı itibariyle Türkiye yaşlı nüfus oranı (%9,5) Dünya ile aynı ortalama değere sahiptir.

Ülkemizde yaşlı nüfus oranının artmasında 20. yüzyılın ortasında dünya genelinde görülen doğurganlık hızının düşmesi etkili olmuştur. Toplam doğurganlık hızı (TDH) kadın başına düşen çocuk sayısını ifade etmektedir. Ülkemizde de yıllar içerisinde TDH’nın sürekli düşme eğiliminde olduğu gözlenmektedir. Özellikle 2017 yılında bu oran nüfusun kendini yenileme düzeyi olarak kabul edilen 2,10 seviyesinin altına düşmüştür. TÜİK verilerine göre, 2020 yılı itibarıyla ise toplam doğurganlık hızı 1,76 seviyelerine kadar gerilemiştir.

Nüfusun yaş yapısı hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayan ortanca yaş aynı zamanda nüfusun yaşlanma sürecinde olduğuna işaret eden önemli göstergelerdendir. Türkiye İstatistik Kurumu (2020) verilerine göre ülkemizde ortanca yaş 2000 yılında 25,8 yaşken, 2010 yılında 29,2 yaşa, 2020 yılında ise 32,7 yaşa yükselmiştir. Bu rakamlar ortalama ömrün uzadığını ve ülke nüfusunun hızla yaşlandığını göstermektedir.

Yaşlı toplumlarda yaş arttıkça yaşlanma hızının daha da çok yükseldiği görülmektedir. Tüm dünyada projeksiyonlar dâhilinde 90 yıl sonunda 60 yaş üstü nüfusu üç kat artacağı öngörülürken 80 yaş üstü nüfusta bu artışın beş kat olacağı tahmin edilmektedir (Arun, 2014: 4). Türkiye’de yaş gruplarına göre yaşlı nüfus oranının dağılımı incelendiğinde yaşlı nüfusun en fazla 65-74 yaş aralığında yığıldığı görülmektedir. 85 yaş üstü nüfusun payı 2010 yılında %6 iken 2020 yılında %9’a yükselmiştir. Bu durum bize geçen on yıllık sürede ölümlerin azaldığını ve ortalama ömrün uzadığını göstermektedir.

Veri ve Yöntem

Bu çalışmada, Çanakkale kentinde pandemi sürecinde yerel yönetimler tarafından yaşlı nüfusun temel ihtiyaçlarına yönelik ne tür hizmetler geliştirildiğini ve bu hizmetlerin kapsayıcılık durumunu ortaya koyarak eksiklikleri belirlemek ve alınması gereken tedbirlerin neler olduğu konusunda önerilerde bulunmak hedeflenmektedir.

Çalışmanın verilerini mülakat tekniği ile toplanan nitel veriler ve ilgili kuruluşların faaliyetleri ile ilgili dokümanlar oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Çanakkale Belediyesi ile irtibat kurularak pandemi sürecinde 65 yaş üstü nüfusa yönelik ulaşım hizmetleri, evde sağlık hizmetleri, yalnız ve yoksul yaşlılara yönelik maddi ve sosyal hizmetler verildiği saptanmıştır. Daha sonra Çanakkale Belediyesi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Altın Yıllar Yaşam Merkezi, Çanakkale Huzurevleri, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinin yetkili kişileri ile gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda pandemi kapsamında yaptıkları hizmetler ve faaliyetler belirlenmiştir.

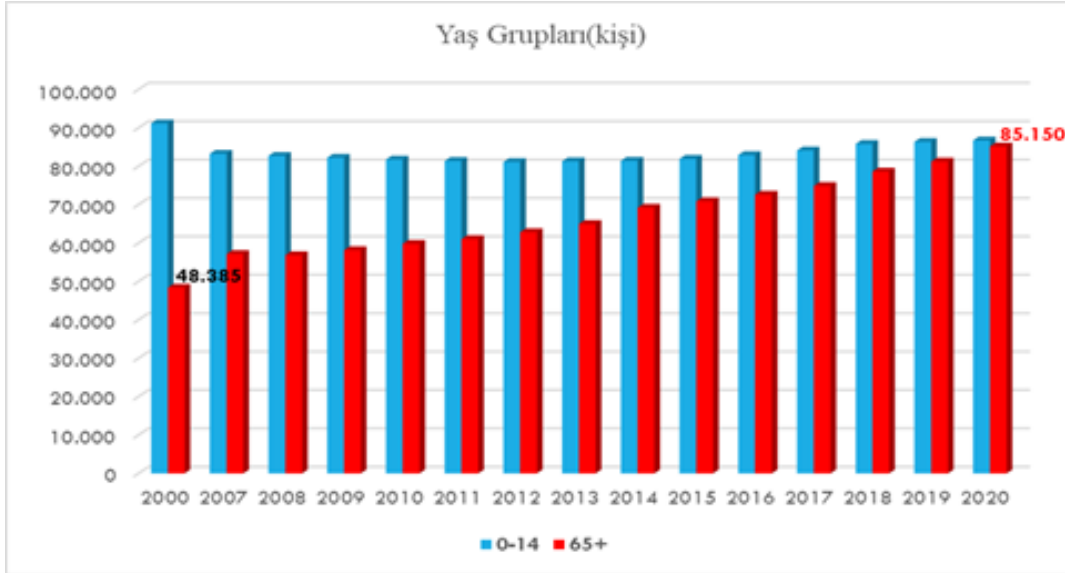
Çanakkale Merkez İlçe Belediyesi ve Altın Yıllar Yaşam Merkezi ile 5-20 Ağustos 2021 tarihleri arasından gerçekleştirilen görüşmeler önceden randevu alınarak yüz yüze, yaklaşık yarım saat kadar, izin kapsamında ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir. Huzurevleriyle ve diğer Çanakkale ilçe belediyeleriyle ise pandemi dolayısıyla telefon ve mail üzerinden görüşme gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Çanakkale'de Yaşlanma Süreci

Çanakkale'de nüfusun dağılışı, gelişimi ve demografik yapısının şekillenmesinde bulunduğu coğrafya ve konumunun etkisi yanında, tarihsel gelişmelerin de etkisi olmuştur (Özözen Kahraman, 2006:142). Nüfus açısından sayısal değişimin çok yaşanmadığı kentte gerçekleşen savaşlar ve nüfus hareketlerine bağlı olarak nüfusun niteliksel yapısında değişimler yaşanmıştır.

Türkiye’de gittikçe artan yaşlı nüfus oranı son yıllarda Çanakkale’de de çok belirgindir. 2020 yılı verilerine bakıldığında Çanakkale’de 65 yaş üstü nüfusun sayısı toplam 85 bin 150 kişidir. Yaşlı nüfusun toplam nüfus (542.157) içerisindeki oranı ise % 15,7’ye yükselmiştir. Bu oran Türkiye ortalaması olarak kabul edilen %9,5 ‘in oldukça üzerindedir. En yaşlı kentler sıralamasında ise Çanakkale Türkiye’nin en yaşlı 8. kenti arasında yer almaktadır (TÜİK, 2021). Bu kadar yüksek oranda yaşlı nüfusun varlığı büyük tedbirler almayı da gerektirmektedir. Nüfusun cinsiyet dağılımına bakıldığında genç nüfus içinde erkek nüfusun yoğunlukta olduğu görülürken 65 yaş üstü nüfusta kadınların çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir (TÜİK, 2021). Bu durum kadınların sağlık durumlarının daha iyi olması, erkeklere göre iş hayatından ve stresten uzak olmasıyla açıklanabilir. Diğer bir etken ise kadınların kırsal bölgelerde çoğunluğu oluşturması ve burada tarımsal faaliyetlerle uğraşarak doğayla iç içe olmalarıdır. Çanakkale’de yıllara göre 0-14 ve 65 yaş üstü nüfusun gelişimine bakıldığında yıllar içinde 0-14 yaş grubunun payı düşerken 65 yaş üstü nüfus kademeli olarak artış göstermiştir. 2020 yılına gelindiğinde iki yaş grubunun birbirine oldukça yaklaştığı görülmektedir. Önümüzdeki yıllarda ise 65 yaş üstü nüfusun 0-14 yaş grubunu geçeceği öngörülmektedir (Şekil.1).

Şekil 1. Çanakkale’de yıllara göre 0-14 ve 65 yaş üstü nüfusun gelişimi

Kaynak: TÜİK, 2021

Doğurganlık hızı ve oranındaki düşme eğilimi yaşanmayı etkileyen önemli dinamiklerdendir. Doğum oranlarındaki düşüşe bağlı olarak 2020 yılında toplam doğurganlık hızı Çanakkale'nin en düşük seviyesi olarak kabul edilen 1,39'a gerilemiştir. Bu rakam nüfusun kendini yenileme düzeyi olan 2,10 seviyesinin altında kalmıştır. Bu da demek oluyor ki Çanakkale nüfusu hızla azalma eğilimine girmektedir. Çanakkale yıllık nüfus artış hızı 2020 yılında %-1,12 oranıyla düşüş göstermiştir. Ancak bu düşüşte yeni coronavirus salgınının büyük bir etkisi olduğu tahmin edilmektedir.

Çanakkale'nin yıllara göre yaşlı nüfus miktarına bakıldığında 2000 yılında 48 bin 385 kişi 65 yaş ve üstünde olup bu sayının toplam nüfusa oranı %10,4'tür. Geçen 20 yıllık sürede bu sayı 85 bin 150 kişiye çıkarken toplam nüfustaki oranı %15,7'ye ulaşmıştır (Şekil.2).

Yıl	65+ Nüfus	65+ Oran
2000	48.385	10,4
2007	57.144	12
2008	56.836	12
2009	58.144	12,2
2010	59.807	12,2
2011	61.031	12,5
2012	62.824	12,7
2013	64.973	12,9
2014	69.205	13,5
2015	70.887	13,8
2016	72.589	14
2017	74.865	14,1
2018	78.609	14,5
2019	81.231	15
2020	85.150	15,7

Şekil 2. Çanakkale'nin yıllara göre yaşlı nüfus miktarı (2000-2020)

Kaynak: TÜİK, 2000-2020

Nüfusun yaşlanma sürecini ortaya koyan göstergelerden bir diğeri Yaşlanma İndeksi'dir. Yaşlanma İndeksi, 0-14 yaş grubunda yer alan her 100 kişiye düşen 65 yaş üstü nüfusu temsil etmektedir. Bu indeks değerlerinin yükselmesi nüfusun yaşlanmakta olduğunu göstermektedir. Aşağıdaki şekilde il ve ülke geneli kıyaslamalı verilen indeks değerlerine bakıldığında Çanakkale'deki yaşlanma indeksinin Türkiye'nin iki katından fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda Çanakkale'nin hızla yaşlandığı anlamına gelmektedir (Şekil.3).

Yıl	Yaşlanma İndeksi %	
	Çanakkale	Türkiye
2000	71,1	28,1
2007	93,7	37,9
2008	95,4	39,7
2009	99,1	39,4
2010	103,3	41,4
2011	106,7	42,6
2012	110,5	45,8
2013	113,8	45,8
2014	120,7	48
2015	123,5	50,8
2016	125,8	52,8
2017	127	53,9
2018	130,7	55,6
2019	133,8	57,8
2020	138,4	60,4

Şekil 3. Çanakkale'nin yıllara göre yaşlanma indeksi (2000-2020)

Kaynak: ADNKS Sonuçlarından hesaplanmıştır.

$$YE = (60 \text{ ve üzeri nüfus} : 15 \text{ yaş altı nüfus}) \times 100$$

Nüfusun yaşlanma sürecinin ortaya koyan bir diğer gösterge Potansiyel Destek Oranı'dır. Genç nüfus ile yaşlı nüfus arasındaki ilişkiyi inceleyerek nüfusun yaşlanma durumunu analiz eden bir parametredir. 65 yaş üstü nüfusa düşen 15-64 yaş grubu faal nüfusu temsil etmektedir. Yaşlanma indeksinin tam tersi olarak

potansiyel destek oranının 0'a yaklaşması yaşanan bir nüfusa doğru gidildiğini göstermektedir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere Çanakkale'nin Potansiyel Destek Oranı Türkiye'ye göre oldukça düşük seviyelerdedir (Şekil.4).

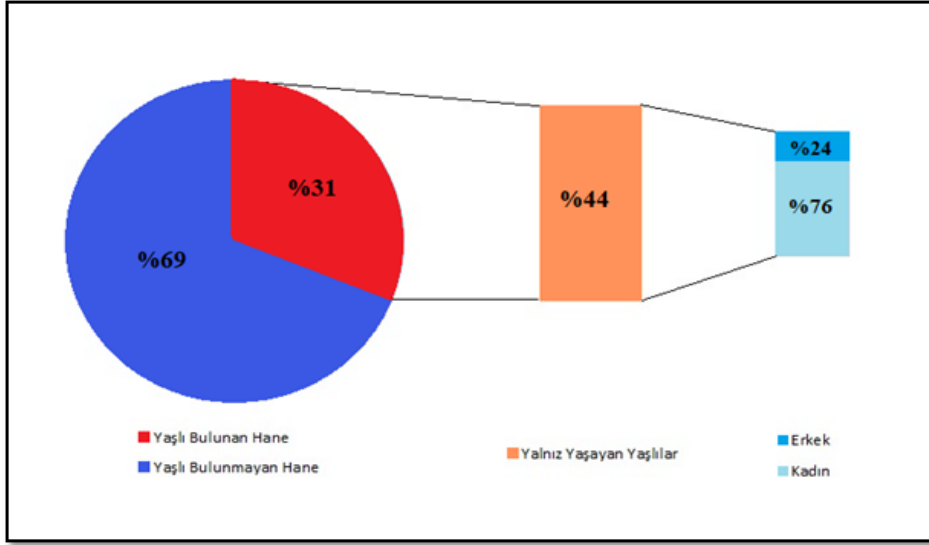
Yıl	Potansiyel Destek Oranı %	
	Çanakkale	Türkiye
2000	6,7	11,3
2007	5,8	9,4
2008	5,8	9,7
2009	5,8	9,5
2010	5,8	9,2
2011	5,6	9,1
2012	5,5	8,9
2013	5,4	8,8
2014	5,2	8,5
2015	5	8,2
2016	5	8,1
2017	4,9	7,9
2018	4,7	7,7
2019	4,6	7,4
2020	4,3	7,1

Şekil 4. Çanakkale'nin yıllara göre potansiyel destek oranı (2000-2020)

Kaynak: ADNKS Sonuçlarından hesaplanmıştır.

PDO= (15-64 yaş grubu:65 yaş ve üzeri nüfus)

Şekil 9'da içerisinde en az bir yaşlı fert bulunan hane oranının %31 olduğu görülmektedir. Bu hanelerin %44'ünü yalnız yaşayan yaşlılar oluşturmaktadır. Bu da demek oluyor ki yaşlı nüfusun neredeyse yarısı yalnız yaşamaktadır. Yalnız yaşayan yaşlı nüfusun ise %24'ü erkeklerden %76'sı kadınlar oluşturmaktadır. Yalnız yaşayan kadın nüfusun oranının bu kadar yüksek olmasında 65 yaş üstü nüfusun içerisinde kadınların çoğunluğu oluşturması büyük bir etkidir (Şekil.5).

Şekil 5. Çanakkale’de hanehalkı tipine göre yaşlı nüfus oranı, 2020

Kaynak: TÜİK, 2021

3.2.Pandemi (Covid-19)

Covid-19, 21. yüzyılın ilk küresel salgını olarak ortaya çıkmıştır. Arslan’ın da (2020) bahsettiği gibi koronavirüs, tüm dünyada hayatı durma noktasına getiren, toplumu sosyo-ekonomik ve demografik bakımdan derinden etkileyerek ciddi bir tehdit altına alan olaydır (Arslan, 2020: 16-23).

Yeni koronavirüs Çin’de başlayıp tüm dünyayı sardığı gibi Türkiye’yi de kısa sürede etkisi altına almıştır. Özellikle toplumun dezavantajlı gruplarından olan yaşlıların hem mevcut altta yatan kronik hastalıklarının bulunması hem de bağışıklık sistemlerinin zayıf olması nedeniyle bu hastalığı daha ağır yaşadıkları ve ölüm risklerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Pandemi süreci ülkelerin hizmet ve sağlık altyapısının bu sorunla baş etmede yeterliliğini gözler önüne sermesi açısından oldukça önemlidir.

Covid-19'a bağlı ölümlerin en fazla yoğunlaştığı yaş gruplarına bakıldığında Avrupa'da ölümlerin %95'ten fazlasının 60 yaş ve üzerinde olduğu, ABD'de de %80'inin 65 yaş ve üstü yetişkinlerden oluştuğu, Çin'de ise ölümlerin yaklaşık %80'inin 60 yaş ve üzeri bireyler arasında meydana geldiği belirlenmiştir. 65 yaş ve üstünde yoğunlaşan ölümler salgının belirli bir kitleyi daha fazla hedef aldığı göstermiştir (UN, 2020).

3.3.Pandemide Çanakkale Merkez İlçede Yaşlılara Yönelik Hizmetler

Çanakkale Belediyesi ile yapılan görüşmeler sonucunda yaşlı bireyler için gerçekleştirilen faaliyetlerin çoğunun pandemi öncesinde de uygulanmakta olduğu belirlenmiştir. Görüşmede 2013 yılında hayata geçirilen Evde Destek ve Bakım Hizmeti ile pandemi sürecinde de kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan yaşlıların tüm kişisel bakımlarının (saç-sakal tıraşı) ve ev temizliklerinin yapılarak yaşam kalitelerinin yükseltilmeye çalışıldığı belirtilmiştir.

Pandemi sürecinde uygulamaya geçen faaliyetlerden biri; sokağa çıkması kısıtlanan 65 yaş ve üzeri kentlilere yönelik hizmet veren mobil su yükleme aracı ve mobil vezne hizmeti verilmeye başlamasıdır. Çanakkale Belediyesi'yle yapılan görüşmede su faturalarını ödemekte güçlük çeken vatandaşlar için askıda fatura kampanyasının başlatıldığı belirtilmiştir. Bu hizmetten faydalanabilmek için mahalle muhtarlıkları ya da belediye hizmet binalarındaki iletişim masalarına başvurmaları veya verilen numarayı arayarak çağrı merkezi ile iletişime geçmeleri istenmektedir.

Çanakkale il genelinde covid teşhisi konulan yaşlı bireylerin alışverişlerinin yapılması, ekonomik durumu yetersiz olan bireylerin belediyeye müracaatları ile erzak paketi yardımıyla faydalanabilmesi sağlanmıştır. Ancak 65 yaş ve üstü bireylerin çalışma hayatının elinden alınıp zorunlu olarak eve kapatılması ekonomik ve psikolojik yönden birçok kayba yol açmaktadır. Yiyecek ihtiyacına ek olarak barınma ve diğer gereklilikler de mevcuttur.

Yalnız yaşayıp yemek yapamayan yaşlılar için günde 1 kez sıcak yemek dağıtım hizmeti uygulanmaktadır.

Bu yemeklerin kalitesi ve sağlık sorunu olan yaşlılara uygunluğu oldukça önemlidir. Ulaşım konusunda özellikle 65 yaş üstü nüfusa getirilen kısıtlamalar ile "Çanakkale'de bireylerin özel hastane randevularına ulaşımlarının sağlanması" pandemi sürecinde hayata geçirilen faaliyetler kapsamındadır (Şekil.6).

Sosyal Destek Hizmet Adı	Hizmet Sayısı
HALK KART	7.251
Günlük Sıcak Yemek	97.127 öğün
Ramazan Ayı Sıcak Yemek	7.000 kişi
Erzak Paketi	5.947 kişi
Asker Ailesi Mali Destek /Ayni Destek alan kişi sayısı	54/107
Çamaşır Merkezi	342
Ev Temizliği	953
Berber Hizmeti	166
Sosyal Market	1.016

Şekil 6. Pandemi sürecinde gerçekleştirilen sosyal destek hizmetleri

Kaynak: Çanakkale belediyesi faaliyet raporu, 2020

3.4. Pandemide Çanakkale'nin Diğer İlçelerinde Yaşlılara Yönelik Hizmetler

- Biga Belediyesi yapılan görüşmede günde 1 kez sıcak yemek yardımı, alışveriş-ilaç temini ve ulaşım için sadece ambulans ile hastaneye nakil hizmetleri olduğu belirlenmiştir.
- Çan Belediyesi yaşlı bireylere erzak ve kömür yardımı, alışverişlerinin yapılması ve ulaşım hizmetleri sağladıklarını belirtmiştir.
- Gelibolu Belediyesi sadece erzak yardımı ve ulaşım için araç sağladıklarını, diğer hizmetlerin hıfzısıhha kurumları tarafından gerçekleştirildiğini ifade etmiştir.
- Ayvacık Belediyesi ise yaşlı bireylere günde 2 kez sıcak yemek hizmeti, alışverişlerinin ve ilaçlarının temini, evde temizlik hizmeti ve faturalarının ödenmesini sağlamaktadır.

- Ezine Belediyesi, Çanakkale Valiliğinin kurmuş olduğu Vefa Sosyal Destek Grubu kapsamında, 65 yaş üstü bireylere temel gıda ve sağlık hizmeti vermektedir.
- Bayramiç Belediyesi, pandemi sürecinde oluşturulan "Ömre Vefa projesiyle 65 yaş üstü nüfusa evde bakım hizmeti uygulanmakta, gıda bankası adı altında yaşlılara ücretsiz market" sağlanmıştır.
- Lapseki Belediyesi 65 yaş üstü nüfusa günde 1 kez sıcak yemek dağıtımı, erzak yardımı ve yaşlı bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaktadır.
- Eceabat Belediyesi ile gerçekleştirilen görüşmede 65 yaş üstü nüfusa "Erzak yardımı, alışverişlerinin yapılması ve özel hastane hizmeti" uygulandığı tespit edilmiştir.
- Yenice Belediyesi günde 2 kez sıcak yemek dağıtımı, erzak yardımı, alışverişlerinin yapılması ve haftada bir kez ev temizliği hizmeti uygulanmaktadır.
- Gökçeada Belediyesi yapılan görüşmede günde iki kez sıcak yemek dağıtımı, gıda yardımı ve yaşlı misafirhanesi (ücretsiz, 9 kişilik) hizmetinin bulunduğunu belirtmiştir.
- Bozcaada Belediyesi'nde ise Çanakkale Valiliğinin kurmuş olduğu Vefa Sosyal Destek Grubu'nun (gıda yardımı ve sağlık tedavisi) hizmetleri mevcuttur.

Altın Yıllar Yaşam Merkezi

Altın Yıllar Yaşam Merkezi'nin çalışmaları; 2013 yılında temelleri atılan proje ile başladı. Güney Marmara Kalkınma Ajansı'nın da desteğiyle Altın Yıllar Yaşam Merkezi Projesi'nin altyapısı oluşturuldu ve geçici olarak kullanılan binada atölyelerde sosyal ve kültürel pek çok hizmet verilmeye başlandı. 6 aylık proje sürecinden sonra Çanakkale Belediyesi'nin finansörlüğünde çalışmalarına devam eden Altın Yıllar Yaşam Merkezi 2015 yılı Ekim ayında yeni binası ile kentteki tüm yaşlı nüfusun ihtiyaçlarına hitap edecek şekilde tasarlanarak kullanıma açıldı.

Altın Yıllar Yaşam Merkezi'nde sosyal, kültürel, fiziksel, bilişsel ve psikolojik aktivitelerini gerçekleştirebilecekleri alanlar oluşturulduğu ve bu aktivitelerin uzman personeller eşliğinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir.

Yapılan görüşmeler sonucunda 65 yaş üstü bireyler için kurulan Altın Yıllar Yaşam Merkezi'nde pandemi öncesi 650 yaşlı bireyin hizmet aldığı belirlenmiştir. Ancak pandemi sürecinde merkezin faaliyetlerine ara vermiş olduğu tespit edilmiştir. Merkez ile yapılan görüşmelerde Covid-19 süreci boyunca yaşlılar için sürekli olarak bilgilendirici videolar yayımlandığı ve yaşlı bireyler için bu sürece özel 7/24 destek hattı oluşturulduğu belirlenmiştir. Pandemi süresince merkez üyelerinin talepleriyle psikolog, sosyolog, fizyoterapist, hemşire ve merkez eğitmenlerinden oluşan gruplarla birlikte yaşlı bireyler birebir aranarak ilgilenilmiş, yaklaşık 8 bin kişiye uzaktan destek sağlanmıştır. Ancak bu hizmetler sadece Altın Yıllar Yaşam Merkezi'ne ve belediyeye kent kart talebinde bulunup numarası kayıtlı olan yaşlıları kapsayacak ölçüdedir.

3.6.Çanakkale Huzurevleri

- Çanakkale Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Çanakkale ilinin merkez ilçesinde bulunmaktadır. 2016 yılında yaşlı nüfusun hizmetine açılmıştır. Toplam kapasitesi 114 kişilik olan huzurevi merkez ilçenin devlete ait tek yaşlı bakım merkezidir.
- Çanakkale Merkez ilçede bulunan Çakader Danis Acar Huzurevi, 104 kişilik kapasiteye sahip olup sadece engelli ve rehabilitasyon hizmetine ihtiyaç duyan yaşlı bireylere hitap etmektedir. Bu huzurevi yarı özel olarak 2003 yılında faaliyetlerine başlamıştır.
- Çanakkale ili Biga ilçesinde bulunan Biga Sağlık ve Eğitim Vakfı (Bisev) Biga Huzurevi 2003 yılında açılmıştır. Özel vakıf kurumuna ait olan huzurevi, sağlıklı 55 yaş üstü bireylere hizmet vermektedir. Toplamda 82 kişilik kapasiteye sahiptir.

- Çanakkale ili Ayvacık ilçesinde bulunan Çanakkale Hamiyet Ferudun Sözen Huzurevi 2009 yılında açılmıştır. Devlete ait olan kurum, 60 yaş üstü sağlıklı bireylere hizmet vermektedir. Toplam 40 kişilik kapasiteye sahiptir.
- Çanakkale'nin Gelibolu ilçesinde özel bakıma muhtaç engelli ve alzheimer hastalar için açılan Gelibolu Özel Bakım Merkezi, toplam 105 kişilik kapasiteye sahiptir. Gelibolu Özel Bakım Merkezi'nde hastalar ücretsiz kalırken, bu hastaların ücretleri devlet tarafından ödenmektedir.

Huzurevleri ve bakım merkezleriyle yapılan görüşmelerde pandemi sürecinin başlangıcından Haziran 2021 tarihine kadar olan 14 aylık süre boyunca, yaşlı bireylerin dışarıya çıkışına ve dışarıdan ziyaretlere izin verilmediği belirlenmiştir. Ayrıca kurumdaki yaşlı bireyler arasındaki görüşmelerin de virüs buluşma riskinden dolayı kısıtlandığı ve bireylerin kişisel alışverişlerinin dışarıdan sipariş vermeleri aracılığıyla temin edildiği tespit edilmiştir.

Çanakkale'de Yaşlı Bireylere Sunulan Hizmetlerde Eksiklikler

Hükümet, salgının yayılım hızını düşürmek ve insanlar arasında sosyal mesafeyi korumak için ilk olarak en riskli yaş grubu olarak görülen 65 yaş ve üstü kişilere sokağa çıkma yasağı uygulaması başlattı. Varışlı ve Gültekin'in (2020) belirttiği gibi özellikle yalnız yaşayan yaşlı bireyler bu süreci daha sancılı geçirmektedir. Pandemi sürecinde tek başına yaşayan yaşlı bireylerin sosyal ve fiziki mesafeden kaynaklı olarak pek çok ihtiyaçlarını karşılayamamaları, başka bireylere zorunlu olarak muhtaç duruma gelmeleri onları hem psikolojik hem de sosyal yönden etkileyerek çevresel desteğe muhtaç hale getirmektedir (Varışlı ve Gültekin, 2020: 1231).

Pandemi sürecinde Çanakkale'de merkez dışındaki tüm ilçelerde de yaşlı bireylerin sadece temel ihtiyaçlarının karşılandığı belirlenmiştir. Bu süreçte psikolojik desteğe özellikle ihtiyaç duyan yaşlılar için hiçbir faaliyet bulunmamaktadır. Ayrıca yaşlılar için özel olarak tasarlanmış sosyalleşebilecekleri sessiz sakin mekânların ve doğal yaşam alanlarının yetersizliği gözlenmektedir.

Pandemi sürecinde yaşlılara uygulanan yasaklarla birlikte özellikle Çanakkale ilçelerinde ilerlemiş yaşta olup yalnız yaşayan, temel ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken tüm bireylere evde bakım hizmetlerinin tam anlamıyla sağlanamadığı görülmektedir. Günde bir kez yemek hizmetinin yetersiz olması, kahvaltı ve akşam yemeği olarak uygulanması ve diyabet hastası gibi kişilere özel yemek sunulması yaşlı bireyler için daha faydalı olacaktır. Ayrıca belediyenin ulaşım araçları sadece hastane randevuları için kullanılmakta olup yasaklarla birlikte yaşlı bireylerin günlük ihtiyaçlarını karşılamada sıkıntı çekmelerine yol açmaktadır.

Pandemi sürecinde hayata geçirilen faaliyetlerin daha çok Çanakkale merkez ilçede hâkim olduğu görülmektedir. Kırsal kesimlerde dâhil bütün yaşlı bireylerin sağlık hizmetlerine erişiminin kolaylaştırılması, huzurevlerinin ve Altın Yıllar Yaşam Merkezi gibi kurumların bu bölgelerde de açılması ve evde sağlık hizmetlerinin ilçelerdeki tüm yaşlılar için erişilebilir kılınması gerekmektedir.

Çanakkale Belediyesi ve Altın Yıllar Yaşam Merkezi'nde yaşlılara yönelik yapılan online faaliyetlerden evinde bilgisayar ve interneti olmayan yaşlıların faydalanamaması, ayrıca evinden çıkamayan yaşlı bireylere yönelik tüm ilçelerde bireysel aktivite çalışmalarının eksikliği görülmektedir.

Çanakkale Belediyesi kapsamında başlatılan çoğu hizmetten, tanıtım ve bilgilendirme yetersizliğinden dolayı yaşlı nüfusun haberi olamamaktadır. Yaşlı bireyleri ilgilendiren yerel hizmet uygulamaları ile ilgili ilçelerdeki tüm yaşlı nüfusun detaylı olarak bilgilendirilmesi gerekmektedir.

Yaşlanmaya bağlı olarak hem ekonomik durum düşmekte hem de artan yaşam süresi ile ileri yaşlı nüfusun bakım ihtiyacı artmaktadır. Geleneksel geniş aileden modern çekirdek aileye yaşanan dönüşümle birlikte huzurevlerine olan talep artmaktadır. Ancak Çanakkale'deki huzurevlerine kabul edilen yaşlı kapasitesinin hem yetersiz kalması hem de maddi durumu yerinde olup kendi bakımını yapabilen yaşlıların kabul edilmesi nedeniyle her yaşlıya hitap etmemektedir.

Çalışkan'ın (2008) bahsettiği gibi kentleşme ile nüfus özellikleri ve mevcut konut durumu birbiriyle bağlantılı kavramlar olduğu için yakından takip edilmesi gereken konulardır. Demografik yapıda gözlenen nüfus değişimi, cinsiyet dağılımı ve aile yapısı konut ihtiyacını son derece etkilemektedir (Çalışkan, 2008:234).

Bu duruma bağlı olarak Çanakkale’de yalnız yaşayan yaşlı birey sayısı gün geçtikçe artmakta ancak konut talebi bu oranda karşılanamamaktadır.

anakkale’de huzurevleriyle yapılan görüşmeler sonucunda yaşlı bireylerin temel ihtiyaının karşılandığı ancak psikolojik anlamda destek sağlayacak hiçbir faaliyetin bulunmadığı tespit edilmiştir. Pandemi sürecinden en fazla etkilenen bu yaş grubunun ruhsal durumunu destekleyecek birtakım aktivitelere öncülük edilmelidir. Ayrıca Çanakkale’de yalnız yaşayan ya da huzurevlerinde kalan salgına yakalanma riski taşıyan tüm yaşlı kişilerin özellikle altta yatan sağlık sorunları olup olmadığı önceden tespit edilmemektedir. Bu bireylerin mümkün olduğunca erken belirlenip ilgilenildiğinden emin olunmalıdır. Uzun süreli bakım tesislerinde kapalı ortamda yaşayan yaşlı yetişkinlerin sürekli test edilmesine, izlenmesine ve kısa sürede tedavi edilmesine öncelik verilmelidir.

Sonuç ve neriler

Sonuç olarak yapılan görüşmelerin bütünü göz önüne alındığında Çanakkale Belediyesi’nin yaşlılara yönelik faaliyetlerinin çoğunun pandemi öncesinde başladığı tespit edilmiştir. Pandemi süreciyle birlikte daha çok yaşlı bireylerin temel ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Ancak bu süreçte özellikle psikolojik desteğe de ihtiyaç duyan tüm yaşlılar için bireysel aktivite çalışmalarına öncelik verilmesi gerekmektedir. Bu duruma bağlı olarak yaşlı bireylere psikolojik destek sağlanmalı ve sosyalleşebilecekleri sessiz sakin meknlar, doğal yaşam alanları özel olarak tasarlanmalıdır.

Aile yapısında yaşanan dönüşümle birlikte Çanakkale’de yalnız yaşayan yaşlı bireylerin sayısı da artmıştır. anakkale’deki huzurevlerine kabul edilen yaşlı kapasitesinin hem yetersiz kalması hem de maddi durumu yerinde olup kendi bakımını yapabilen yaşlıların kabul edilmesi nedeniyle her yaşlıya hitap edememektedir. Bu duruma bağlı olarak özellikle pandemi sürecinde yaşlılar için evde bakım hizmetlerinin önemi daha da artmıştır.

Çanakkale merkez dışındaki ilçelerde evde yaşlı bakımının yeterli ölçüde sağlanamadığı görülmektedir. Yaşlı bakımının bu aşamada idari yöneticiler tarafından garanti altına alınması şarttır. Özellikle Çanakkale ilçelerinde bakıma muhtaç yaşlı bireyler için daha fazla rehabilitasyon, yaşlı bakım ve uygulama merkezlerinin geliştirilmesi gerekmektedir.

Normalleşme süreciyle birlikte risk grubu olarak görülen yaşlı nüfus üzerindeki kısıtlamaların kalkmasıyla beraber toplumda yaşlı nüfusun görünürlüğü artmaktadır. Bu duruma bağlı olarak belediye hizmetleri ve banka gibi kalabalık kurumlarda yaşlıların daha az bulunması için işlemlerini hızlandırmak amacıyla yaşlılara özel gişe hizmetleri sağlanabilir.

Çanakkale'de salgına yakalanma riski taşıyan tüm yaşlı kişilerin özellikle altta yatan sağlık sorunları olan ve yalnız yaşayanların mümkün olduğunca erken belirlenip ilgilenildiğinden emin olunmalıdır. Acil durum planlarının ve stratejilerinin sadece ülkemizdeki yaşlıları değil, yaşlı mültecilerin, göçmenlerin ve yerinden edilmiş kişilerin karşılaştığı yüksek riskleri de ele alması, sağlık tedavisine ve bakımına erişimlerinin sağlanması önemlidir.

Notlar

Bu bildiri yazarın: "Çanakkale'de Yaşlı Nüfusun Mekânsal Analizi/ Spatial Analysis of the Elderly Population in Çanakkale" tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

- Arslan, İ. ve Karagül, S. (2020). "Küresel Bir Tehdit (COVID-19 Salgını) ve Değişime Yolculuk" Sosyal Bilimler Dergisi, sayı: 10, s: 1-36.
- Arun, Ö. (2014). "Que Vadisi Türkiye, 2050'ye Doğru Yaşlanan Türkiye'yi Bekleyen Riskler". Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 32, (s. 1-12).
- Çalışkan, V. ve Sarış, F. (2008). "Çanakkale Şehrinde Üniversite ve Konut İlişkisi". Doğu Coğrafya Dergisi. 13 (20).
- Çanakkale Yaşlılık Atlası, (2013), "Çanakkale Kent Merkezinde Yaşayan 65 Yaş ve Üzeri Kişilerin Sosyo-Kültürel, Demografik, Ekonomik Özellikleri ile Sağlık Durumları ve Yaşam Kalitesi", Hazırlayanlar: Uluocak, Ş., vd., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güney Marmara Kalkınma Ajansı, Çanakkale.
- Eryurt, M.A. (2014). Türkiye'de Yaşlı Nüfus ve Yaşlılık Dönemiyle İlgili Yaşam Tercihleri. Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler içinde (88-109). İstanbul: TC Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Kahraman, Ö. S. (2006). "Çanakkale'de Demografik Geçiş Dönemleri, Nüfus Hareketleri ve Gelecek Projeksiyonlar". Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, issn= (2148-0877)
- Kinsella K., Wan H., Bureau UC. (2009), International population reports, an aging world: 2008, 01 Ocak 2016, <http://www.census.gov/prod/2009pubs/p95-09-1.pdf>, p.7-17.
- Taşkesen, C. (2017). Kırsal ve Kentsel Alanlarda Yaşlanma, Yaşlılık ve Yaşlılar: Denizli İli Örneği. Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Isparta.
- Tufan, İ. (2007). Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu 2007. Gero Yayın, Ankara.
- Üçok, A. (2018). Yaşlılık Olgusuna Yaşlıların Bakış Açısı ile Sosyolojik Bir Yaklaşım -Gaziantep'te Kamu ve Özel Huzurevleri Örnekleri. Doktora Tezi. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Varışlı, B. ve Gültekin, T. (2020). "Yaşlı ayrımcılığının pandemi hali: COVID-19 sürecinde kuşaklararası etkileşimin dönüşümü". Turkish Studies, 15(4), s.1227-1237

İnternet Kaynakları

Çanakkale Belediyesi, 2020-2024 Yılı Stratejik Planı. (www.canakkale.bel.tr).

TÜİK 2021, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi, 65 Yaş ve Üzeri Bireylerin, Çanakkale İl/İlçe Nüfus Verileri.

UN (2020). <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-05/Policy-Brief-The-Impact-of-COVID-19-on-Older-Persons>

Pandemi Süreciyle Birlikte Yaşlılarda Sosyal İzolasyonun Toplumsal Tezahürü

Yaser Erdoğan
Selçuk Üniversitesi

Özet

Covid-19 salgını ile tüm dünyada artan panik ile çeşitli önlemler ile hastalığın yayılması engellenmeye çalışılmıştır. Bu süreçte başta yaşlı bireyler olmak üzere toplumun tüm kesimleri salgının etkisinde kalmış ve hayatlarını ciddi ölçüde etkilemiştir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemine başvurulmuş ve yaşlılarda sosyal izolasyon ve toplumsal yansımaları ele alınacaktır. Bu araştırmada nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan *fenomenoloji* deseni çerçevesinde yaşlı bireylerin salgın sürecinde yaşadığı sağlık, ekonomik ve psikolojik sorunlarla birlikte toplumsal algı ve gündelik hayat pratiği irdelenecektir. Fenomenolojik sosyoloji, gerçekliğe duyularımızla ulaşılacağını söyler. Fenomenolojik sosyoloji bireylerin toplumsal dünya konusunda duyu verilerinin anlamlandırıldıkları deneyimler ve toplumsal fenomen olarak nasıl kategorize edildiklerini analiz eder (Waters, 2008: 58-59). Bu çalışmada yaşlı bireylerin gündelik hayat içerisinde yaşadıkları sorunlara ek olarak ne gibi değişikliklerin eklendiği ve toplumun yaşlılığa ve yaşlı bireylere yönelik algısı analiz edilecektir. Salgın sürecinde yaş olgusunun sıkça dile getirilmesi beraberinde yaş ayrımcılığını da getirmiştir. Toplumsal yaşamda 20 yaş altı ve 65 yaş üstü söylemi salgın sürecinde sıkça kullanılmış ve hafızalara kazınmıştır. Dolayısıyla bu tür söylemler beraberinde toplumsal algının ve bakışın da değişimine, aynı zamanda yaşlı bireylerin de sağlık sorunu haricinde bazı sorunlarla yüzleşmesine neden olmuştur. Bu çalışmada yaşlı bireylerin salgın süreciyle birlikte yaşadığı sorunlar ve toplumsal yansımalar irdelenerek alan literatürüne katkı yapılması düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Sosyal İzolasyon, Toplumsal Algı, Yaş Ayrımcılığı

Abstract

Along with the increasing panic all over the world with the Covid-19 epidemic, various measures have been tried to prevent the spread of the disease. In this process, all segments of the society, especially the elderly, were affected by the epidemic and seriously affected their lives. In this research, social isolation and its social reflections in the elderly will be discussed by applying qualitative research method. In this research, within the framework of the phenomenology pattern within the tradition of qualitative research, the health, economic and psychological problems experienced by elderly individuals during the epidemic will be examined through social perception and daily life practice. Phenomenological sociology says that reality is reached through our senses. Phenomenological sociology analyzes how individuals are categorized as experiences and social phenomena in which sense data about the social world are made sense (Waters, 2008: 58-59). In this study, what kind of changes are added in addition to the problems experienced by the elderly in their daily life and the perception of the society towards old age and elderly individuals will be analyzed. The fact that the age phenomenon is frequently mentioned during the epidemic has brought along age discrimination. The discourse of under 20 years old and over 65 years old in social life has been used frequently during the epidemic process and has been engraved in the memories. Therefore, such discourses have led to a change in social perception and perspective, as well as the elderly individuals to face some problems other than health problems. In this study, it is thought to contribute to the field literature by examining the problems and social reflections experienced by elderly individuals with the epidemic process.

Keywords: Aging, Social Isolation, Social Perception, Age Discrimination

Giriş

Tüm dünya ülkelerinde nüfustaki yaşlanma oranı gittikçe artmakta ve yaşlılığın tanımlanmasında da değişikliğe gidilmektedir. Yaşlılık ve yaşlanma çalışmalarına bakıldığında, ülkelerin farklı yaş aralığında yaşlılığı tanımladığı ve yaşlanma sürecinin de bireyler bazında değişebildiği ifade edilmektedir. Kurtkapan'ın (2018: 11) da belirttiği gibi yaşlılık ve yaşlanma kavramları özellikle gündelik hayat içerisinde birbiriyle aynı anlamda kullanılmaktadır. Fakat "yaşlanma", bir zaman sürecini, "yaşlılık" ise belirli bir yaştan sonra başladığı kabul edilen bir dönemi ifade etmektedir. Aynı zamanda yaşlılık algısı da yaşanan toplumsal çevrede sosyal ve kültürel faktörlerin etkisiyle de farklı şekillerde algılanmakta ve tanımlanmaktadır. Bu tanımlamadaki farklılıkların yanı sıra özellikle günümüz modern dünyasında teknoloji ve tıp alanında kaydedilen ilerlemelerle birlikte hem yaşlı nüfus oranında ciddi bir artış görülmekte hem de yaşlılığın farklı boyutlarıyla ele alınması ve incelenmesi gerektiği düşüncesinde de artış görülmektedir. Yaşlılık özellikle modernleşme, kentleşme ve beraberinde aile yapılarındaki değişiklikler ile hem yaşlı nüfusun artmasına hem de yaşlılığın bir sorun olarak algılanmasına yol açmıştır. Ülkelerce artan yaşlı nüfusun ve buna paralel olarak azalan doğum oranlarının ülkelerin gelişimi ve ilerlemesi adına önemli sorunlara yol açacağı aşikârdır. Ülkelerce çeşitli politikalarla doğum oranlarının ve iş gücünün artırılmasına yönelik politikalar yapılmaktadır.

Yaşlılık toplumsal yaşamın son evresi olarak görülmesinin yanı sıra diğer yaşam evrelerinde olduğu gibi kendine has karakteristik özellikleri içerisinde barındırmaktadır. Yaşlılık yaşam döngüsünde yaşanan tüm anılar, tecrübeler, bilgi ve birikimlerin harmanlanıp yoğurulduğu bir döneme tekabül etmektedir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerin çoğuna katkı yapan veya değişimlere şahitlik eden yaşlı kişiler, toplumsal tecrübelerin, örf ve adetlerin ve birçok toplumsal kazanımların elde edilmesine tanıklık eden kişiler olarak değerlendirilebilir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve gelişimler yaşlı bireylerden bağımsız düşünülemez. Dolayısıyla toplumsal yaşamın önemli bir parçasını oluşturan yaşlılık, üzerinde durulması ve toplumsal katılımın sağlanması gereken bir döneme tekabül eder.

Yaşlılığın tanımlanması ve anlamlandırılması toplumsal yapılara göre değişiklik gösterir. Yaşlılık kimi toplumlarda bilge ve ata olarak tanımlanırken kimi toplumlarda sıradan, bakıma muhtaç ve yalnız kişiler olarak tanımlanabilmektedir. Toplumsal yapılarda meydana gelen değişim ve gelişimler yaşlılığa yönelik algının da değişmesine yol açar. İlkel toplumlardan günümüze kadar geçen sürede yaşlılık farklı toplumlarda farklı şekillerde algılanmış ve ifade edilmiştir. Toplumsal farklılıklar ve toplumsal değişimler yaşlılığın algılanmasındaki en temel belirleyici faktörlerdir. Dolayısıyla toplumsal yapıda meydana gelen değişimle birlikte yaşlılığın kutsal ve bilge olarak tanımlandığı bir toplumda, yaşlılık ihtiyar ve hastalıklı olarak tanımlanabilmektedir.

Aralık 2019'da meydana gelen Covid-19 salgını ile bütün dünya sarsılırken salgından en çok etkilenen ileri yaş grubundaki kişiler olmuştur. Gündelik hayat ve işleyişin altüst olduğu bu salgın sürecinde panik ve tedirginlik toplumun üzerini adeta kaplamıştır. Bu korku hali içerisinde ülkelerce temas yoluyla bulaşan koronavirüsün yayılımının durdurulması amacıyla çeşitli tedbir ve önlemler alınmıştır. Sosyal mesafe, sosyal izolasyon ve karantina uygulamaları hayatın birer parçası haline gelmiş ve toplumsal yaşantıdaki alışkanlıkların askıya alınmasına yol açmıştır. Bağışıklık sistemlerinin zayıflığı ve vücut dirençlerinin yetersizliği nedeniyle salgından en çok etkilenen kişiler yaşlı bireyler olmuştur. Salgın sürecinde zorunlu izolasyona tabi tutulan yaşlı bireyler toplumsal yaşantıdan soyutlanmış ve salgından korunması sağlanmaya çalışılmıştır. Aile üyeleri, arkadaş ve çevresinden uzak kalan yaşlı bireylerin sosyal yaşantıdan izole edilmeleri psiko-sosyal sorunlar yaşamasına neden olmuştur. Bu makalede de yaşlı bireylerin pandemi süreciyle birlikte yaşadığı birtakım sorunlar irdelenerek pandeminin yaşlılığa yönelik toplumsal algıları ve yansımaları üzerinde durulacaktır.

2. Yaşlılığın Toplumsal Görünümleri Üzerine

Toplumsal yapı dinamik bir yapıya sahiptir ve sürekli değişim hali içerisinde. İlkel toplumdan modern ve modern sonrası topluma kadar toplumsal yapı sürekli değişim içerisinde olmuştur. Bunun en önemli örneği aile yapısında meydana gelen değişimlerdir.

Geniş aileden çekirdek aileye geçiş, kadının aile ve toplumsal hayattaki konumunun değişimi, yaşlı nüfusun artması ve doğum oranlarının azalması gibi aile yapısındaki değişimlerden söz edilebilir. Teknolojik ilerlemeler, sağlık alanındaki gelişimler, yaşam kalite ve standartlarının artması gibi birtakım faktörler söz konusu aile yapısındaki ve birçok toplumsal, siyasi ve ekonomik değişimlerin temel nedenleri olmuştur. Toplumsal değişim tüm dünya ülkelerinde sürekli varlığını korumaya devam etmekte ve bu değişimler ileri, geri veya sabit yönde gerçekleşmektedir.

Toplumsal değişimin gerçekleştiği en önemli alanlardan biri de demografik yapıdır. Aile yapısında meydana gelen değişimler ve faktörler dikkate alındığında tüm dünyada doğum oranları azalmakta ve yaşlı nüfus oranlarında ciddi artışlar görülmektedir. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler nazarında bu yaşlı nüfus yoğunluğunun önemli oranda artmasının yanı sıra ülkelerin geleceği noktasında tedirginlik yaratmaktadır. Doğum oranlarının azalması ve yaşlı nüfusun artmasına bağlı olarak çalışan nüfusun da düşmesi ve ülkelerin özellikle sosyo-ekonomik sorunlarla yüzleşmesine neden olacaktır. Bu anlamda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler çeşitli politikalarla demografik nüfus dengesini korumaya yönelik politikalar yapmaya çalışmaktadır. Yaşlılık oranlarının artmasıyla ortaya çıkan tedirginlik yaşlılığın üzerinde durulması gereken ciddi bir konu haline almıştır.

Yaşlılığın toplumsal görünümü toplumsal ve dönemsel farklılıklara göre değişir ve anlamlandırılır. İlkel toplumlardan günümüz modern dünyasına kadar yaşlılık farklı şekillerde algılanmış ve tanımlanmıştır. Günümüzde de yaşanan pek çok toplumsal değişime bağlı olarak yaşlılık algısı farklılık göstermektedir. Nüfusun hızla yaşlanması, teknolojik gelişmeler, yaşlıların üretken olamamaları, sağlık ve ekonomik sorunlar gibi faktörler özellikle gençlerin yaşlı kişilere yönelik ayrımcı tutum ve eylemlerde bulunmalarına neden olmaktadır (Kurtkapan, 2019: 222). Kuşaklararası farklılık ile ortaya çıkan ayrımcı söylemler ve tutumlar toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle yaşlı bireylerin üretmeyen, ekonomik yük, sağlık sorunları olan, yeniliğe açık olmayan gibi söylemler yaşlılığa ilişkin ayrımcılık, dışlanma ve ötekileştirme sorunlarının varlığına işaret etmektedir.

Yaşlılık; çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemlerinde olduğu gibi kendine has karakteristik özellikler taşır. Fizyolojik bir süreç olarak ele alınan yaşlılık olgusu biyolojik, psikolojik ve sosyal değişkenlerden etkilenen bir yaşam evresidir (Türkan ve Sezer, 2017: 38). Yaşlılık toplumsal varlığın bir parçasıdır ve toplumdan ayrı tutulamaz. Dolayısıyla yaşlılık aile içerisinde yaşanan sorunlardan toplumsal yapıda meydana gelen değişimlere kadar çeşitli faktörlerden etkilenen bir yaşam evresidir. Bu anlamda yaşlılığın toplumsal kazanımı ve başarılı yaşlanma süreci gerçekleştirilmesi gereken elzem bir durumdur. Yaşlılık sürecinde başarılı yaşlanma ve yaşam kalitesinin artması özellikle aile ilişkilerinin güçlü olması ve sosyal çevre desteğinin fazla olması ile ilişkili olmaktadır (Baran, 2008: 93). Bu anlamda yaşlılık sürecinde olumsuz önyargıların (bakıma muhtaç, hasta, iş göremeyen vb.) ortadan kalkıp aile ve sosyal çevre tarafından yaşlılara sosyal ve psikolojik destek sağlanması gerekmektedir. Böylelikle yaşlı bireylerin yaşam doyumlarının artırılması ile başarılı yaşlanmalarına katkı sunulmalıdır.

3.Pandemi Sürecinin Toplumsal Yansımaları

Aralık 2019'da tüm dünyada etkisini gösteren Covid-19 salgını ile insanların yaşam seyri ciddi ölçüde değişime uğramıştır. Dünyanın sarsıldığı bu salgın süreci ile siyaset, ekonomi, teknolojik gelişmeler ve toplumsal yaşam da Covid-19 salgınına göre şekillenmek zorunda kalmıştır. Bütün dünyada bu salgın süreciyle baş edip en az hasarla çıkma arayışları sürerken bilim, teknoloji ve sağlık alanları bu salgın sürecinden kurtulmanın sorumluluğunu üstlenmiştir. Toplumsal hayat ise çözüm arayışlarının akıbetine göre şekillenmiş, eski alışkanlıklar ve düzenler askıya alınmıştır. Dolayısıyla pandemi süreci sadece sağlık alanında değil, bütün sektörler ve kurumlar üzerinde etkisini ciddi bir şekilde göstermiştir.

Tuna pandemi koşullarını Ulrich Beck'in *Risk Toplumu* ve Micheal Foucault'un Hapishanenin Doğuşu eserindeki *panaptikon* metaforları üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Buna göre aşının bulunup tedavi edici ilacın bulunmaması ve salgının iki ve üçüncü dalga diye adlandırılan aşamaya geçilip bundan sonraki sürecin seyrinin kestirilememesi Ulrich Beck'in ifade ettiği risk ve bu riskin yarattığı öngörülemezlik durumunun ifadesidir.

Bir diğerk pandeminin toplumsal yansımalarını ifade edecek en önemli kavramlardan bir tanesi de kapatılmışlık duygusudur. Pandemi sürecinde önce 65 yaş üstü ve 20 yaş altı gençler daha sonra toplumun tamamına yönelik zorunlu izolasyon süreci kapatılmışlık durumunun ifadesidir. Foucault'un *panaptikon* (sekizgen cezaevi) metaforu bu kapatılmışlık duygusunu ifade etmede önemli bir yere sahiptir. Tüm mahkumların içinde bulunduğu ve gözetlendiği veya izlenmekte olduğu izlenimi verilerek psikolojik baskının uygulandığı panaptikonda kapatılmışlık duygusunun bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Panaptikon ve kapatılmışlık duygusu pandemi süreciyle birlikte metafor olmaktan çıkıp bir gerçekliğe dönüşmüştür (Tuna, 2021: 324-326). Pandemi sürecinde birey ve toplum bir gözetlenme ve belirsizlik hali içerisine girmiştir. Tüm dünya ülkelerinde salgının tedavisinin bulunup bir an önce normal hayat sürecine geçilmesi için mücadele verilirken aynı zamanda karamsarlık ve belirsizlik durumu da toplumsal yaşamı olumsuz bir şekilde etkilemiştir.

Pandemi sürecinin toplumsal etkilerinin en belirgin tezahürü sosyal izolasyon olarak karşımıza çıkmıştır. Koronavirüsün temas yoluyla bulaşması bireylerin sosyal yaşamlarını ciddi bir şekilde etkilemiş ve "sosyal mesafe" ve "sosyal izolasyon" gibi kavramlar sosyal yaşamın temel belirleyici kuralları haline gelmiştir. Bu süreçte toplu ulaşım yerleri, alışveriş merkezleri, sinema salonları, ibadet yerleri, hastaneler gibi birçok alan ve kurumlarda sosyal mesafe ve kısıtlamalar zorunlu hale gelmiştir. Pandemi süreci sadece sosyal yaşamı değil aynı zamanda eğitim, ekonomi ve iş hayatını da etkilemiştir. Özellikle eğitim ve iş dünyası uzaktan erişim yoluyla sürdürülmeye çalışılmış ve insanların buna uyum sağlaması bu süreçte daha çok hızlanmıştır. Fiziksel mesafe ve sosyal izolasyon bu sürecin üstesinden gelmenin temel kuralı haline gelirken toplumsal yaşamda alışılmadık bir zorunluluk hali ortaya çıkmıştır. Bu durum insanların gündelik hayatını olumsuz etkilemiş, bazen panik ve kaygı bazen de depresyon eğilimlerinin artmasına neden olmuştur. Sosyal izolasyon birey ve toplum arasında temas yoksunluğunu zorunlu kılmış ve bu da salgının yayılmasının engellenmesi amacıyla ülkelerce temel ilke haline getirilmiştir.

Salgından en çok etkilenen ve savunmasız grup olarak nitelendirilen 65 yaş ve üzeri bireyler olmuştur. Fakat salgının ilerleyen dönemlerinde salgının genç bireylerde de yayılması, sosyal izolasyonun genç bireyler ve toplumun tamamı için de geçerli hale gelmiştir (İnce ve Yılmaz, 2021: 164). Toplumsal yaşamın her alanını saran ve toplumun bütün üyeleri için tehdit savuran koronavirüs salgını ile sağlık, ekonomi, eğitim, ticaret ve sosyal yaşam ciddi yaralar almış, tüm bu alanlar değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Pandemi süreci ile eğitim, çalışma hayatı, sosyal hayat ve alışverişler uzaktan veya sanal bir şekilde gerçekleşmiş ve toplum bu "yeni" yaşam biçimine adapte olmaya çalışmıştır (Hotar, Omay, Bayrak, Kuruüzüm ve Ünal, 2020: 217). Bu yeni yaşam biçimi toplumun her kesimi için mümkün olmamakla birlikte toplumsal bunalım ve eşitsizlik gibi birtakım sorunlara neden olmuştur. İş yaşamındaki küçülme, daralma veya kapatılma ve sanal çalışma şekli işsizlik oranını ve beraberinde ekonomik sorunları da getirmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde imkânların yetersizliği nedeniyle birçok öğrenci bu süreçte eğitim noktasında geri kalmıştır. Koronavirüs daha çok yaşlı bireyler ve kronik hastaların ölümüne yol açmıştır. Yaşlı bireyler ve tek başına yaşayan yaşlılar açısından gerek ekonomi gerek sağlık gerekse sosyal hayat açısından izolasyon sürecinde yaşlı bireyler daha çok izole edilmişlerdir. Çeşitli kuruluşlarca sosyal desteklerle ve yardımlarla yaşlıların daha az etkilenmesine çalışılsa da yaşlı bireyler açısından pandemi süreci çok ağır izler bırakmıştır. Yine aynı şekilde genç bireyler ve toplumun kesimleri de dâhil olmak üzere gündelik hayatın çoğunluğu dijital platformlar ve sosyal medya üzerinden gerçekleşmiştir. Sosyalleşme ve sosyal ilişkiler pandemiyle birlikte daha çok sanal ortamlara taşınmıştır. Pandemi sürecinden en çok etkilenen kurumlardan bir tanesi de aile kurumudur. Aile ilişkileri ve roller salgın süreciyle birlikte tekrar gözden geçirilmiş, iş yükü ve çocukların bakımı gibi bazı roller paylaştırılmıştır. Pandemi süreciyle yapılan birçok araştırmalarda olduğu gibi aile içi şiddet, boşanmalar ve sorunlar artmıştır. Evlenmek isteyen bireyler yine aynı şekilde pandemiyle birlikte ertelemek zorunda kalmıştır.

Pandemi süreci toplumsal bir olgu olmakla birlikte toplum ve bireyler üzerinde ciddi etkileri olmuştur. Salgınla insanlar normalden daha farklı davranışlar sergiler panik ve stres hali içerisinde olurlar. Bu da salgın sürecinde belirsizlik ve kriz halinin toplum ve bireyler üzerindeki psikososyal etkileri olarak karşımıza çıkar. Salgın süreci gibi etkilerinin tahmin edilmesi güç olan risk durumlarında bireylerin umut ve güven duyguları da zedelenir (Karataş, 2020: 6). Bireyler risk ortamında stres, kaygı ve panik bir ruh haline bürünmesiyle psikolojik olarak bir çöküşe doğru giderler. Bir travma hali olarak pandemi süreci bireylerin ve toplumun sosyal, psikolojik ve ekonomik sorunlarla karşılaşmasına neden olur. Bu travma halinin pandemiden sonra hemen düzelmesi mümkün olmamakla birlikte çeşitli toplumsal ve bireysel değişimlerle toplumsal yaşantıya adapte olunmaya çalışılır. Pandeminin etkileriyle şekillenen toplumsal yaşamın hükümet ve ilgili kuruluşlarca düzenlenmesi ve yeni normal süreci uyum sağlanması için çaba gösterilmesi gerekmektedir. Toplumsal dayanışma ve ülkelerce iş birliği yoluyla pandemi süreci ve pandemi sonrası için mücadele edilmesi bu travmanın son bulmasını sağlayacaktır.

Pandemi Sürecinde Sosyal İzolasyon, Yaşlılık ve “Yaş” Ayrımcılığı

Covid-19 salgını yaşlı bireyler üzerinde daha çok etkili olması sebebiyle salgının ortaya çıkışından bu yana yaşlı kişilerin daha çok tedbir alması ve toplumsal yaşantıdan izole edilmeleri gerektiği düşüncesi hâkimdir. Yaşlı bireylerin savunmasız ve dezavantajlı grup arasında yer alması ve yaşın ilerlemesine bağlı olarak sağlık sorunları ve vücut direncinin az olması tüm dünya ülkelerinde yaşlı bireylerin salgın sürecinde üzerine düşülen gruplar arasında yer almasına neden olmuştur. Salgının ilerleyen süreçlerinde bulaşma hızının artması ve toplumun bütün üyelerinde yayılım göstermesi tedirginliği daha çok artırmıştır. Çeşitli tedbirlerle salgının hızının kesilmesi sağlanmaya çalışılsa da risk durumu varlığını sürekli korumuştur. Koronavirüsün bulaşıcı ve özellikle yaşlı bireyler için daha ölümcül bir hastalık olması toplumsal yapıda panik, tedirginlik ve psiko-sosyal sorunlara neden olmuştur.

Bulaşma riskinin varlığı toplumsal ruh sağlığını ve davranışlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Toplumsal yapı salgın sürecine göre şekillenmiş, birey ve toplumun bütün yaşam biçimi, duyguları, tutumları, davranışları ve algıları da salgının etkisi altında gerçekleşmiştir. Sosyal izolasyon ile özellikle yaşlı bireylerde fiziksel aktiviteler azalmış ve sedanter davranışlar daha da artmıştır. Sedanter yaşam tarzı ve fiziksel aktivitelerin azalması salgınla daha çok artmış ve bu da çeşitli hastalıklara da yol açmıştır (Özdemir, 2020: 25-26). Pandemiyle birlikte sokağa çıkma yasağı gibi çeşitli kısıtlamalar getirilmiş zorunlu izolasyon ile insanların özellikle de yaşlı bireylerin fiziksel temas yoluyla salgının bulaşma hızı ve etkisi azaltılmaya çalışılmıştır. Zorunlu izolasyon süreciyle birlikte zaten fiziksel aktiviteleri az olan yaşlı bireylerin hareket etme süreleri azalmış ve bununla birlikte psikolojik sorunlarla da karşılaşmışlardır.

Salgın sürecinde toplumsal yaşam sosyal izolasyon ilkesi etrafında şekillenmiştir. Koronavirüsün bulaşma riskini azaltmak için ülkelerce sosyal izolasyon ve karantina uygulaması toplumsal hayatın içerisine sokulmuştur. Sosyal izolasyon ile salgının temas yoluyla bulaşmasının engellenmesi amaçlanmıştır. Salgında zorunlu bir hal alan sosyal izolasyon mağdur sınıfların en başında gelen yaşlıları bu süreçte oldukça etkilemiştir. Bunun nedenleri arasında teknolojiyi kullanma konusunda yetersiz kalmaları, aynı şekilde okuma-yazma oranlarının düşük oluşu ve bazı yaşlıların tek başına yaşamlarını sürdürmesi yer almaktadır (Aydos, 2020: 17). Bu gibi durumlar, sosyal hayatta zorunlu kapanış halinde yaşlı kesimin genç kesime göre daha zor adapte olmasına neden olmaktadır. Teknolojinin artan önemi karşısında teknolojiye ayak uydurma konusunda geri kalan yaşlı nüfusun evlerine kapanmaları halinde sosyal aktivelerindeki kısıtlanmalar daha fazla olmuştur. Sosyal izolasyon sürecinde alınan tedbirler karşısında yaşlı nüfusun aksine genç kesim, daha fazla sosyal ağlar ve teknoloji kullanımına yönelerek bu süreçten daha az etkilenmiştir. Sosyal bir varlık olan insanın birbiriyle olan etkileşimi ve iletişimi kaçınılmaz bir gerçekliktir. Pandemi sürecinde her ne kadar alınan tedbirler başta salgından en çok etkilenen yaşlı nüfus olmak üzere toplumu korumak ve salgını durdurmak adına alınsa da getirilen kısıtlamalar gündelik yaşamdaki sosyal etkileşimi ve yüz yüze iletişimi etkilemiştir.

Salgının giderek riskli bir hal alması sonucu alınan ilk önlemler yaşlı nüfusa yönelik olmuştur. Salgınla mücadelede başta yaşlılara yönelik olmak üzere giderek yaşlara göre alınan tedbirler, ilk kez Butler'in (1969) kullandığı yaşa dayalı ayrımcılığı ifade eden "yaşçılık (yaşa dayalı ayrımcılık)" kavramını akıllara getirmektedir. Yaşçılık, bireylerin kronolojik olarak sınıflandırılıp ayrımcı tutum içerisinde değerlendirilmesidir. Aynı zamanda Butler'in de söz ettiği yaşçılık, belli bir yaş grubundaki bireylerin birbirine olan benzerliğini ve bu belli grup içindeki çeşitliliği reddetme eğilimidir. Aslında belli bir yaş grubu içerisinde yer alan kimseler benzer bir dış görünüşe, fikir yapısına ve davranış biçimlerine sahiptir. Böylelikle bu kişiler kendi yaş grubu dışında kalan diğer ileri yaştaki bireylerden çocuklardan ve yaşları nedeniyle ayrılmakta ve bunun sonucu belli bir ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Kalıpyargı bakış açısıyla yaş gruplarına bakılarak değerlendirildiğinde ortaya bir ayrımcılık çıkacaktır. Yaşçılık kavramının içerdiği anlam ve etkisi dikkate alındığında akla ilk olarak ileri yaştaki bireylere yönelik olumlu veya olumsuz ayrımcılık gelmektedir (Akt. Demirtaş Madran, 2021: 69). Toplumsal yaşamda önemli bir etken olan yaş olgusu kişilerin kimlik ve statülerini etkilemektedir. Yaş olgusunun nitelendirdiği çocuk, genç, yetişkin ve yaşlı gibi kategorize edilen kavramlar ele alındığında aklımıza, bu grupların kendi içerisinde oluşturduğu belli bir görüntü gelmektedir. Böylelikle kişiyi içerisine dâhil olduğu grubun kazandırdığı görüntü dâhilinde anlayabilir veya anlamlandırabiliriz. Değişen mekân, zaman ve koşullar gibi faktörler içerisinde bu görüntülere yüklenen anlam da beraberinde değişikliklere uğramaktadır. Üretkenlik üzerinden yaşçılığa göz attığımızda var olan yaşam döngüsü içerisinde üretkenliğin en zayıf halkalarını çocukların ve yaşlı kesimlerin oluşturduğunu görmekteyiz. Orta yaş grubunda bulunan yetişkinler ise her iki grubun dayattığı yükleri taşımaktadır. Bu durum finansal bir yük olarak algılanan yaşlıların verimsiz olarak algılanmasına yol açmaktadır. Bununla beraber emekli olduktan sonra yaşlıların toplumda ekonomik olarak üretkenliği giderek azalmakta ve üretken toplumlar için değeri azalmaktadır (Demir, 2020: 16-17). Modern toplumlarda yaş ile gelen değişimler yalnızca fiziksel ve tıbbi değişimlerle sınırlı kalmamakla birlikte toplumsal güç ve saygınlık kaybını da beraberinde getirmektedir.

Geçmişte yaşlı bireyler bilge ve hürmet sahibi kişiler olarak görülürken günümüzde modernleşme, kentleşme ve beraberinde gelen aile yapısındaki değişimlere dayalı olarak yaşlılık olumsuz yargılarla ifade edilmektedir (Demirtaş Madran, 2021: 70). Yaşlılık kavramının neden olduğu olumsuz yargılar ile karşı karşıya olan yaşlı bireyler, Covid-19 pandemi sürecinde en dezavantajlı grup olarak görülmüştür. Yaşam döngüsünün son halkası olan yaşlılık, salgın ile daha fazla hastalık, ölüm ve risk ile ilişkilendirilerek anlamlandırılmaya başlanmıştır. Sosyal yaşamda kısıtlı olarak hareket eden yaşlı bireylere karşı salgın ile daha fazla ilişkilendirilen bu kavramlar yaşlıları fiziksel zorluğun yanı sıra ciddi psikolojik sıkıntılara da itmektedir. Salgın sonrası yaşlı bireyler sosyalleşme faaliyetlerinde ve sosyal aktivitelerde daha az yer almaya başlamışlardır. Salgın sürecinde ekonomik alandaki üretkenliğin ve sosyalleşmenin azalmasına bağlı olarak sosyal hayatta aktif olan yaşlı bireyler için bu süreç gerek psikolojik gerekse fiziksel anlamda bir savaş halini almıştır. Sosyal izolasyon nedeniyle sosyal ilişkilerin sınırlandırılması komşuluk, arkadaşlık ve aile gibi temel ilişkilerin de ortadan kalkmasıyla yaşlı bireyler daha çok yalnızlaşmıştır. Yapılan bazı araştırmalarda da belirtildiği gibi yaşlı bireylerin iş gücünün olmaması ve ekonomik yetersizlik gibi birtakım sorunlar nedeniyle yaşlı yoksulluğu da artış göstermiştir. Yaşlı bireylerin pandemiyle birlikte zorunlu sosyal izolasyonu ayrıca psiko-sosyal sorunlara da yol açmış ve kendilerinin istenmediklerini/dışlandıklarını hissetmeleri kendi içlerine kapanmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla salgın süreciyle birlikte yapılan araştırmalara göre yaşlı bireylerin yaşam doyumları azalmış, sosyalleşme süreçleri daha da güç hale gelmiş ve toplumsal aidiyet ve katılımı azalmıştır (Ercan ve Arıcı, 2020).

Sosyal izolasyon ile yaşlıların özellikle bakıma muhtaç, yalnız veya engelli yaşlı bireylerin bu süreçte daha çok yalnız bırakıldıklarını söyleyebiliriz. Örneğin huzurevlerindeki yaşlı bireylerin destek personelleriyle sınırlı temasta bulunmaları, ortak faaliyetlerin olmaması, odalarında yalnız bırakılmaları ve herhangi bir ziyaretçinin gelmemesi orada yaşayan yaşlı bireylerin yalnızlığa terk edildiğini göstermektedir. Nitekim izolasyon süreci bazı yaşlı bireylerin kendilerini yalnız ve terk edilmiş hissetmelerine ve içlerine kapanmalarına neden olmuştur.

Bu durum yaşı bireylerin sosyal olarak daha çok izole olmalarına neden olmuştur (Saygun, 2020: 39). Yaşlı bireylerin sosyalleşmesi, aktif ve başarılı yaşlanmasının önu izolasyon süreciyle kesilmiştir.Yaşlı bireylerin izolasyonu giderek bulaş riskinin azaltılmasının ardında da bazı anlamlar taşımaya başlamış ve toplumsal algı olarak da yaşlı bireylere bakış açılarında değışiklikler olmuştur. Toplu taşıma araçlara binilmesinin 20 yaş altı ve 65 yaş üstü için yasaklanmasının ardından yaşlıların toplumdan soyutlanması ve dışlanması durumu ortaya çıkmıştır. Yaşlı bireyler için bu ayrımcı tutum kendilerini yetersiz, dışlanmış ve istenmeyen biri olarak algılamasına neden olmuştur. Salgının ölümcül riskinin varlığı toplumun tedirgin ve panik olmasına yol açmış, bu da özellikle yaşlı bireylere yönelik olumsuz ön yargılarla bakılmasına sebebiyet vermiştir. Pandemiden önce yaşlılık sürecine yönelik kalıplaşmış olumsuz ön yargıların varlığı pandemiyle birlikte daha çok artmıştır. Genel olarak yaşlılara yönelik hasta, bakıma muhtaç ve yoksul gibi olumsuz nitelendirmelere salgınla birlikte hastalık taşıyan ve riskli kişiler de eklenmiştir. Bu kalıp yargılarla birlikte Covid-19'un ortaya çıkmasının ardından bazı ülkelerde yaşlı bireylerin günah keçisi olarak seçildiği ve bu sürecin bedelini yaşlıların ödemesi gerektiği şeklinde düşünceler ortaya atılmıştır. Hatta yaşlı bireylerin tasfiyesi ile bazı ekonomik kazanımlarının olabileceği düşüncesi bile dile getirilmiştir (Segal, 2020: 13). Bu tür söylemler yaş ayrımcılığının apaçık bir göstergesidir. Yaşlıların dezavantajlı grupta yer almaları, bakıma muhtaç, yoksul ve aciz bir konumda görülmesi ve bütün yaşlı bireylerin aynı kategoride değerlendirilmeleri yaş ayrımcılığını artırmaya devam eder ve bu da yaşlı bireylerin toplumsal yaşantıdan soyutlanmalarına neden olur. Ayrımcı söylemlerle yaşlıların sosyalizasyon süreçleri ve toplumsal katılımları da güç hale gelecektir. Yaşlı bireylerin yaşam tecrübeleri, bilgi ve birikimlerinden faydalanılarak toplumsal yaşama kazandırılıp aktif ve başarılı bir yaşlılık süreci geçirilmesi sağlanmalıdır. Bu nedenle özellikle pandemi süreciyle yaşlılara yönelik artan dışlayıcı ve ayrıştırıcı söylem ve eylemlerin önünün kesilmesi mutlak bir zorunluluk halidir. Binark (2020: 172-173) dijital eşitsizliğin her türlü eşitsizliğin yeni bir tezahürü olduğunu ve özellikle yaşlı bireylerin olumsuz ve eksik yönleri üzerinden yapılan söylemlerin eşitsizliği aşmak yerine yaşlı bireylerin ayrımcı bir tutumla yorumlanmasına yol açtığını belirtmektedir.

Bunun yerine yaşlı bireylerin deneyimlerinden ve tecrübelerinden faydalanılarak çeşitli kuruluşlarca olumlu yönlerinin görünür kılınması gerekmektedir. Teknolojinin olumlu yönleriyle yaşlı bireylerin sosyalleşmeleri neticesinde toplumsal katılımlarının sağlanacağını belirten Alan Duben'in de dediği gibi kapsayıcı kamu politikalarıyla eşitsizlikleri ortadan kaldırmak mümkündür. Özellikle pandemi sürecinde artan ayrıştırmacı söylemlerin ve tutumların çeşitli politikalarca önüne geçilip ortadan kaldırılması gerekmektedir. Yaşlı bireylerin toplumsal yaşam içerisine dâhil edilmesiyle olumsuz algı, tutum ve davranışların da önüne geçilmesiyle toplumsal ilerlemeler ve toplumsal eşitlik sağlanmış olacaktır.

Sonuç

Yaşlılık, tüm yaş evrelerinde olduğu gibi kendi içerisinde farklı karakteristik özellikler gösteren bir yaşam evresidir. Yaşlılığın tek tiplendirilerek anlaşılması veya anlamlandırılması doğru değildir. Toplumsal yaşam seyri içerisinde toplumsal yapıda meydana gelen değişimlerle birlikte her yaşta olduğu gibi yaşlı bireylerin de etkilenmesi söz konusudur. Kuşaklararası farklılık tüm dünyada evrenselliğini koruyan dinamik bir olgudur. Sözelimi modernleşme, kentleşme, göç, savaş, ekonomik kriz, salgın ve teknolojik gelişmelerin her biri toplumsal yapıda önemli değişikliklere yol açar. Aralık 2019'da meydana gelen ve tüm dünyada etkisini gösteren Covid-19 pandemisi de tüm dünya ülkelerince ekonomik, siyasi, ticaret ve toplumsal yapılarda başta olmak üzere her alanda etkisini göstermiştir. Bu koronavirüs salgınının en çok etkilediği yaş grubu olarak yaşlı bireyler açısından ciddi sorunlara ve ölümlere yol açmasıyla tüm dünyayı panik ve korku sarmıştır. Temas yoluyla bulaşan bu salgın herkesin önce kendi sağlığı daha sonra bütün toplumun sağlığı için ekonomik, sosyal ve çalışma hayatlarından feragat etmelerine neden olmuştur. Ülkelerce çeşitli kısıtlama ve yasaklarla sosyal izolasyonun sağlanıp salgının yayılması engellenmeye çalışılmıştır.

Koronavirüs en çok yaşlı bireyler üzerinde etkili olmuş ve bu nedenle sosyal izolasyon ve sokağa çıkma yasakları gibi çeşitli kısıtlamalar daha çok yaşlı bireyler üzerinde uygulanmıştır. Yaşlı bireylerin bağışıklık sisteminin ve dirençlerinin zayıf olması nedeniyle ilk olarak kısıtlamalar yaşlı bireyler için geçerli olmuştur. Yaşlı bireylerin böyle ölümcül bir risk taşıyan hastalık karşısında en büyük tehlike arz etmesi veya o şekilde lanse edilmesi toplumsal algının da yaşlı bireylerin riskli kişiler olarak algılanmasına yol açmıştır. Sosyal izolasyon ile yaşlı bireylerin aileleriyle, akraba ve arkadaşlarıyla herhangi bir temas ve görüşme sağlamadan kendi başlarına bırakılmaları psikolojik çöküş, yalnızlık ve içlerine kapanma gibi birtakım sorunlar yaşamalarına neden olmuştur. En hassas yaş evrelerinden biri olan yaşlılık sürecinde sosyal izolasyon, yaşlı bireylerin sosyalizasyon ve toplumsal katılım süreçlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Toplumsal algı olarak yaşlı bireylerin pandemi sürecinde riskli grup olarak algılanması yaşlılığın toplumsal gruplar arasında ayrışmasına ve ayrımcılığa maruz bırakılmasına neden olmuştur. Koronavirüsün en çok yaşlı bireyler üzerinde etkili olması yaşlı bireylerin hastalıklı kişiler olarak damgalanmasını gerektirmez. Yaşlı bireylerin sağlıklarının korunması adına alınan tedbirler toplumun da sağlığı için elzem bir durumdur fakat yaşlılara yönelik olumsuz algıların oluşması toplumsal uyum ve dayanışmayı güçleştirmektedir.

Yaşlılık toplumsal bir gerçeklik olmasının yanı sıra toplumun her bir üyesini ilgilendiren ve kabul etmesi gereken bir tecrübeler evresidir. Yaşlılık gerek pandemi öncesi gerekse pandemi sonrası istenmeyen, hastalıklı, bakıma muhtaç, yalnız, fiziksel aktivitelerin yoksunluğu, bunaklık gibi olumsuz özelliklerle nitelendirmek ne yaşlı bireyler ne de toplumun diğer grupları için faydalı bir tasnif olmayacaktır. Yaşlılık yaşam döngüsünde en çok tecrübe ve birikimin olduğu ve aynı zamanda toplumsal ilerlemelere yön verilebilecek bir evredir. Gerek teknolojik ilerlemeler gerekse çeşitli politikalarca yaşlı bireylerin toplumsal katılım, aktif yaşam ve yaşam doyumunun artırılması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Aydos, T. R. (2020). COVID-19 Pandemisi Sürecinde Yaşlı Bireylerde Reçeteleme ve Tedaviye Erişim/Uyum Sorunları, Editörler: Y. G. Kutsal ve D. Aslan, Covid-19 Pandemi Sürecinde İleri Yaş Grubuna Yaklaşım, (s.12-20), Ankara: Türk Geriatri Derneği
- Baran, A. G. (2008). Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi, Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 2(1): 86-97
- Binark, M. (2020). Eşitsizliklerin Yeniden Tezahürü: Dijital Eşitsizlikler ve Yaşlı Bireyler, Editör: Ş. Öztürk, Hasta Bir Dünyada Yaşlanmak, (s. 165-174), İstanbul: Cogito Yapı Kredi Yayınları
- Butler, R. (1969). Age-Ism: another form of bigotry, Gerontologist, 9(4), 243-246
- Demir, A. (2020). COVID-19 Pandemi Sürecinde Sosyoloji Öğrencilerinin Yaşçılığa Karşı Tutumları, Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi, 4(2), 12-25
- Demirtaş-Madran, H. A. (2021). Ayrımcılığa Covid-19 Sürecinden Bir Bakış: Temel Kuramlar, Yaşçılık Tartışmaları ve Öneriler, Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences, 60, 63-90
- Ercan, M. ve Arıcı, A. (2020). Covid-19 Pandemi Sürecinin Yaşlılar Üzerindeki Biyo-Psiko-Sosyal Etkileri, Journal of ADEM Dergisi, 1(3), 5-22
- Hotar N, Omay RE, Bayrak S, Kuruüzüm Z, Ünal B. (2020). Pandeminin Toplumsal Yansımaları, İzmir İktisat Dergisi, 35(2), 211-220
- İnce, M. ve Yılmaz, M. (2021). COVID-19 Salgını Sürecinde Türkiye'de Değişen Toplumsal Etkileşimler Üzerine Bir Araştırma, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (11), 160-186
- Karataş, Z. (2020). COVID-19 Pandemisinin Toplumsal Etkileri, Değişim ve Güçlenme. Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, 4(1), 3-15
- Kurtkapan, H. (2018). Kentte Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları, İstanbul: Nobel Bilimsel Eserler
- Kurtkapan, H. (2019). Gençlerin Yaşlı Ayrımcılığına İlişkin Tutumları: Nevşehir Örneği, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, (9)1, 220-237

- Özdemir, O. (2020). Covid-19 Pandemisi Sürecinde İleri Yaş Grubuna Yaklaşım, Editörler: Y.G. Kutsal ve D. Aslan, Covid-19 Pandemi Sürecinde İleri Yaş Grubuna Yaklaşım, (s. 25-32), Ankara: Türk Geriatri Derneği
- Saygun, M. (2020). Pandemi Sürecinde Kurumda Yaşlanma; Riskler, Önlemler, Editörler: Y. G. Kutsal ve D. Aslan, Covid-19 Pandemi Sürecinde İleri Yaş Grubuna Yaklaşım, (s.37-50), Ankara: Türk Geriatri Derneği
- Segal, L. (2020). Toplumsal Cinsiyet, Arzu ve Yaşlanmanın Skandalları, Editör: Ş. Öztürk, Hasta Bir Dünyada Yaşlanmak, (s. 15-31), İstanbul: Cogito Yapı Kredi Yayınları
- Tuna, M. (2021). Pandeminin Sosyolojisi, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 24(2), 320-348
- Türkan, M. ve Sezer, S. (2017). Yaşlı Yoksuluğunun Yarattığı Sosyal ve Psikolojik Sorunlar: Muğla Örneği, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (4)4, 3557
- Waters, M. (2008). Modern Sosyoloji Kuramları. Ed. Cirhinlioğlu, Z. Çev. Mutlu, S. İstanbul: Gündoğan Yayınları

Şiir Nasıl Yazılır? Poetry Filmi Üzerinden Güney Kore’de Bir Kadının Yaşam Döngüsü

Mutlu Binark

Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

Bu çalışmada Lee Chang-dong’un Poetry (시) (Şiir) (2010) adlı filmi üzerinden, Güney Kore’de bir kadının yaşam döngüsü deneyimi, farklı kesişimsellikler ile birlikte okunacaktır. Filmin kahramanı Mija, eşini kaybetmiş, engelli bir dul erkeğin haftalık bakımını yaparak gelir elde eden, yalnız olan anne kızı çalışmak için büyük kente taşınmış, bakması için ona bırakılmış torunu ile yaşayan yaşlı bir kadındır. Bir gün kelimeleri anımsamadığı için doktora giden Mija, yapılan testler sonucu Alzheimer’in erken döneminde olduğunu öğrenir. Unutuşun döngüsüne yakalanmadan önce, Mija yaşamda yapmak istediği şeyi, şiir yazmayı öğrenmek ister. Böylece şiir kursuna yazılır. Burada öğretmenin kursiyerlere bir elmayı göstererek söylediği şey, “Elmayı görmek, onun özünü bilmek, onunla ilgilenmek, iletişim kurmak ve onu anlamak demektir.” Mija şiir yazmayı denerken, Alzheimer giderek ilerler. Torununun okulda bir grup arkadaşı ile yoksul bir kız öğrenciye tecavüz suçuna karışması sonucu, kız öğrenci intihar eder. Mija, bir yandan suçun örtbas edilmesi için aileye verilecek “kan parasını” bulmaya çalışırken bir yandan da nasıl şiir yazacağını dert etmektedir. Lee, Mija’nın gündelik yaşamından, evin işlerinden, sokakta yürümesinden, bakıcılığını yaptığı yaşlı dulla ilişkisinden, kursta dersi dikkatle dinlemesinden, torunu ile diyalogsuz ilişkisinden farklı kesitler sunar bize. Tüm bu kesitler, anlatının ana kahramanının şiirini tamamlanması ile yaşam döngüsünün de tamamlanacağına işaret eder.

Anlatı, Güney Kore'de yoksul ve yalnız yaşlı kadın olmanın zorluğunu, sosyal olarak toplumun kenarındaki konumunu Mija üzerinden serimler. Kuşaklararası iletişim kopukluğu da, anlatının bize gösterdiği bir diğer toplumsal ve evrensel bir sorundur. Mija, torunu ile bir türlü iletişim kuramaz. Ancak sıcak yaz gecesinde badmington oynarlarken anneanne ve torun aralarındaki iletişimsizlik kırılır. O an da polisin, Mija'nın torununu tecavüz suçundan tutuklaması ile sona erer. Anlatı, toplumu, kültürü, siyaseti ve ekonomik katılımı şekillendiren, Konfüçyanist ideolojiden beslenen heteroseksist cinsiyet rejiminin tahakkümünde Mija'nın susma edimleriyle devam eder. Şiir yazmak, kadın kahramanın yaşamının son evresinde yaptığı bir konuşmadır. Mija'nın iç sesi bize seslenirken, aslında topluma seslenmektedir. Eril tahakküme, kadınların değersizleştirilen belleklerine karşı Mija'nın şiiri siyasal ve toplumsal bir işaretlemidir. Bu nedenle, yaşam döngüsü perspektifiyle, Şiir filmini okumak gereklidir. Anlatının gösterdiği gibi, şiir yazmak, yaşamı içinde hissetmek, anlamak ve anlatmaktır. Mija'nın toplumun kenarında; o güne dek değer verilmemiş hislerinin tercümesidir şiir yazmak.

Giriş

Bu yazıda Güney Kore'de auteur sinemasının önemli temsilcilerinden Lee Chang-dong'un Poetry (시) (Şiir) (2010) adlı filmini, Konfüçyanist ideolojiden beslenen, neoliberal ekonomi politikalarıyla da mutlu birlikteliğini sürdüren heteroseksist cinsiyet rejiminde yaşlı ve yoksul kadın olma durumunu merkeze alarak okumak istiyorum.

Yönetmen yazar ve senarist Lee, Green Fish (1997), Peppermint Candy (2000), Oasis (2002), Secret Sunshine (2007), Poetry (2010), ve Burning (2018) filmleriyle tanınmaktadır. Ayrıca Roh Moh-hyun'un Başkanlığında 2003-2004 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanı olarak çalışmıştır. Bakanlığı döneminde "Creative Korea" projesini başlatmış, bu çerçevede oluşturduğu kültür politikası ile kültürel varlıkların korunması, desteklenmesi ve geliştirilmesini hedeflemiştir. Lee, bu politikasında "yaratıcılık" ve "ifade özgürlüğü" konularına önem verip, kültür endüstrilerinde yaratıcılığın geliştirilmesi için kültür yönetimi uygulamalarını yaşama geçirmiştir (Binark, 2019:107).

Bağımsız sinemanın temsilcisi olan yönetmen, Lee Myun-bak ve Park Geun-hye Başkanlıkları döneminde, 2017'ye yılına dek, sinema endüstrisinde "kara listede" yer alır, bunun sonucu olarak projelerine devlet desteği alamaz. Filmleri genel olarak kahramanların anımsama edimleri, bellekle yüzleşmeleri ve bireysel travmalar üzerinden ilerler. Ancak, bu bireysel öykülerin arka planında Kore toplumunun ve toplumsal yapıya egemen olan düşüncelerin incelikli bir eleştirisi yatar.

Güney Kore'de Konfüçyanist ideolojiden beslenen heteroseksist cinsiyet rejimi

Anlatıda kadın kahramanın içinde bulunduğu durumu anlamak için, Kore toplumunda ilişkileri ve hiyerarşileri düzenleyen Konfüçyanist ideolojinin toplumsal yaşamdaki rolünü kısaca açıklamak gerekli. Sang-yee Cheon Joseon hanedanlığı (14. ve 19.yüzyıllar arası) döneminde toplumsal ve siyasal yapıya nüfuz eden Konfüçyanist ideolojinin kadının toplumsal rolünü tanımlamadaki etkisinin günümüze değin ve halen kısmen devam ettiğini belirtir (2014: 310). Konfüçyus'un felsefe, eğitim, siyaset ve etik hakkındaki konuşmalarını ve derslerini içeren Analektler'i¹, Doğu Asya'da 2000 yıldan daha fazla kadınların ikincil toplumsal konumlarını belirlemede ve erkek egemen cinsiyet rejimini üretmede söz sahibi olmuştur. Eser, Savaşan Beylikler Dönemi'nin (M.Ö. 5 ve M.Ö. 2. yüzyıllar) akabinde yazılmış olup, Çin'de toplumsal ve siyasal istikrarı sağlamayı amaçlamaktadır (Littlejohn, 2017: 9). Konfüçyanist öğretisi yüzyıllar içinde Doğu Asya'da, hükümet, toplumsal yapı, ahlâk, değerler, eğitim, toplumsal cinsiyet rolleri üzerinde "ideal" olanın tanımlanmasında etkili olmuş, normu oluşturmuştur. Konfüçyanist öğretisi "Xiao" (孝), "Li" (礼) ve "Ren" (仁) üzerine kuruludur, "Xiao" atalara ve ebeveynlere saygı, ilgi ve sadakati öğütler. Ebeveynlere, yaşlılandıklarında cömert şekilde bakmak, baba/ata soyuna hürmet etmek bu kurucu ilkenin asli bileşenleriydi (Yolaç, 2020: 55-56).

¹Türkçe çevirisi için bakınız: Konfüçyus (2011). Analektler. (Çev. Mahmut Azad). İstanbul. Arya.

Konfüçyus'a göre ilişkilerde beş temel hiyerarşisi (wulun) esas teşkil etmektedir: hükümdar-halk, baba-oğul; koca-karı, ağabey-kardeş, arkadaş-arkadaş. Burada, arkadaş-arkadaş arasında kurulan eşitler arası ilişki haricinde, diğer tüm ilişkiler hiyerarşiktir (59).

Lauren J. Littlejohn, Analektler'in kadınlara biçilen toplumsal rolü, kamusal ve özel alanda erkek vasi ve varisin egemenliği altında tanımlandığını belirtir. Bu roller, kadınları özel alana, eve hapseder. Çin'de Konfüçyüsçü felsefenin yeniden canlandırılması olan Yeni-Konfüçyüsçü ekol, Song Hanedanlığı döneminde (960-1279) Konfüçyüsçü düşünür Zhu Xi'nin (1130-1200) Family Rituals [Aile Ritüelleri] adlı eseriyle şekillendi. Bu eser aile törenlerini ve ataları anma törenlerini erkek varis ve erkek otorite tarafından gerçekleştirilmesini düzenlemiştir (2017: 8).

Konfüçyanist ideoloji ve ardından Yeni Konfüçyanist ekolün, Kore'deki yansıması Kore toplumunda aile ilişkilerinin öncelenmesi, topluluk bağlarının güçlendirilmesi, baba soylu aile rejimi ve erkek egemen değerlerin hakimiyeti şeklinde gerçekleşmiştir. Song Hanedanlığı döneminde canlanan Yeni Konfüçyanist ekol on üçüncü yüzyılda Kore'de toplumsal, siyasal ve kültürel yaşama dahil oldu ve Yi hanedanlığının başlarında (1392-1910) Koreli yönetici seçkinler tarafından benimsendi (Moon, 2020: 49). Yeni-Konfüçyüsçülük toplumsal, siyasal ve ekonomik yaşam için kamu ve özel alana ait ilişkileri düzenleyen örgütsel bir model haline geldi. Park Boo Jin, Kore toplumunun akrabalık ilişkilerine göre düzenlendiğini açıklarken, akrabalık ilişkilerinin baba/ata soyu yoluyla örgütlendiğine dikkat çeker. Örneğin, geleneksel Kore toplumunda ev içi alanda, erkekler ve kadınlar ayrı alanları paylaştırdı ve erkek egemenler "ailede güç yapısının zirvesinde mutlak güç ve otorite" konumlarına sahipti (2001'den aktaran Yoon, 2020: 49)². Konfüçyüsçü ideolojiden beslenen "Hyeonmoyangcheo" (현모양처)³ sloganı, "bilge anne ve iyi bir eş" olmayı öğütlemekteydi (Luszcz, 2019: 11).

² Ayrıntılı tartışma için bakınız: Park, B.J. (2001). "Patriarchy in Korean Society: Substance and Appearance of Power," Korea Journal, 41(4): 48-74.

³ Bu slogan 19.yüzyılın başlarında Japonya'da yükselen milliyetçilik ile birlikte ortaya çıkmış, "ryousaikenbo" (良妻賢母) olarak ifade edilmiştir. Kadınlara iyi anne ve iyi eş olma rolü verilirken, toplumun geleceği ve yararı için kadınlar çocuk doğurma ve yetiştirmekle sorumlu tutulmuşlardır.

Konfüçyüsçü ideoloji yasal olarak da Kore toplumunu düzenlemiştir. Örneğin, Hoju (호주) sistemi, Kore Savaşı'ndan sonra Güney Kore'de erkekleri ailenin reisi (ve dolayısıyla kadınlardan daha yüksek konumda) ilan eder. Bu sistem ile kadınların aile yaşamında itaatkâr roller üstlenmeleri gereği inşa edilmiştir. Medeni Kanun'da ancak 1990'larda yapılan düzenlemeyle kadınların aile reisi olabilmesi, nikâhsız doğan çocukların yasal olarak tanınması, boşanan kadınlara vekalet ve mülk anlaşmazlıklarında eşit haklar tanınması gerçekleşmiştir (Hwang, 2018: 212).

Seungsook Moon, 1970'ler ve 1980'lerde siyasi rejime egemen olan askeri yönetimler tarafından Konfüçyanist ideolojinin gerek mavi yakalı emek gücünü denetlemede gerekse baba/ata soylu aile yapısı ile heteroseksist toplumsal cinsiyet rejimini yeniden üretmek işe koşulduğunu belirtir (2007: 122). Askeri yönetimler altında hızlı endüstrileşme ve modernleşme karşısında, Güney Kore toplumunda erkek egemenliğini üreten gelenekler, toplumsal yapının ve aile içi ilişkilerin istikrarı için, kamu yönetimi tarafından yeniden icat edilmiştir. Sarah Yoon da özellikle Güney Kore'nin 1997 Asya finans krizini aşmak için neo-liberal politikaları uygulamaya başlamasıyla, Korelilerin gündelik yaşamlarında bireyselleşmenin, rekabetin ve toplumdaki egemen normlara uymaya yönelik baskının arttığına dikkat çeker: "Kore kültüründe korunan birçok geleneksel öge, ulusal bayramlar gibi etkinlikler sırasında görünür hale gelir. Kore artık popüler kültürü, teknolojik gelişimi, yükselen zenginliği ve neredeyse evrensel Wi-Fi erişimi ile takdir edilirken, Kore kültürü hâlâ geçmişten gelen birçok erkek egemen unsuru korumaktadır" (2020: 49). Böylece, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri özel ve kamusal alanda geri çağrılan cinsiyetçi ritüeller dolayısıyla yeniden canlanmıştır. Chuseok Bayramında olsun, Kore Yeni Yılında olsun, aile içinde kadınlara (eşlere) düşen görev ve sorumluluklar, popüler kültür metinlerinde Kore kültürüne özgü otantik değerlermişçesine normalleştirilerek gibi sunulmaya başlanmıştır.⁴

⁴Medya metinlerindeki bu sunumlardan farklı bir ses, yazar Cho Nam-Joo'dan gelmektedir. Cho'nun Kim Jiyoung Born 1982 adlı romanı, günümüz Kore toplumunda kadınların iyi eş ve anne olarak toplumsal ve özel alanda yaşadıkları baskı ve stresi, kamusal yaşamdan kendilerine biçilen eş-anne rolü nedeniyle nasıl çekildiklerini dile getirmektedir. 1980'ler kuşağı kadınların benzer bir deneyim yaşadığına yazar Cho dikkat çeker. Cho, N.J. (2018). Kim Jiyoung Born 1982. (çev.) Jamie Chang, London: Simon & Schuster Ltd.

Kelly H. Chong, erkek egemen yönetimi pekiştiren Yeni-Konfüçyüsçü ideolojinin iki ilkesinin hiyerarşi kurma ve ayırım yaratmadaki rolünü vurgular. Bu iki ilke toplumda insan ilişkilerini düzenlerken, yaşlı ve genç arasındaki hiyerarşik düzeni ve erkek ile kadın arasındaki ayrımı üretmektedir. Chong, "Merkezinde yaş ve cinsiyet temelli olan bu toplum, tüm insan grupları arasında katı bir hiyerarşi tarafından yönetiliyordu ve bu hiyerarşik ilişkiye bağlı kalmanın ve onu gözlemlemenin, toplum ve evren içindeki uyumu sürdürmenin tek yolu olduğuna inanılıyordu." (2008: 58-59'dan aktaran Yoon, 2020:50) demektir. Ayrıca Martina Deuchler Yeni-Konfüçyüsçü ideolojiye temellenmiş toplumsal düzende erkekler ve kadınlar arasındaki hiyerarşik ilişkinin "kozmojik temelde onaylanmış" olarak kabul edildiğini gözlemlemiştir (1992: 231'den aktaran Yoon, 2020: 50). Chong'a göre, Yeni-Konfüçyüsçü normlar Koreli ailelerde hâlâ "şaşırtıcı derecede meşruiyete sahiptir, ancak yirminci yüzyılın sonlarından itibaren hızlanan modernleşme sürecinde, bu normlara karşı "toplumsal çelişkiler" ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, bu normlar Kore toplumunda modern değerlerle çelişki içinde var olmaya devam etmektedir (Yoon, 2020: 50). Ancak, Yoon'a göre, kadınlar ne neoliberal toplumsal yapının ne de erkek egemen toplumun kazananı değildir (62). Burada kısaca açıkladığım bu nedenlerden ötürü, Kore ve diğer Doğu Asya ülkelerindeki erkek egemenliğini inceleyen çalışmalar, kaçınılmaz olarak Konfüçyanist ve Yeni Konfüçyüsçü ideolojiyle hesaplaşır.

Ajumma'nın⁵ suskunluğunu kırması: Mija'dan Agnes's Song [Agnes'in Şarkısı]

Filmin kahramanı Mija, eşini kaybetmiş, yalnız anne olan kızının çalışmak için büyük kente taşınırken bakması için ona torunu bıraktığı, engelli bir dul erkeğin haftalık bakımını yaparak gelir elde eden yaşlı bir kadındır. Bir gün kelimeleri anımsamadığı için doktora giden Mija, yapılan testler sonucu Alzheimer'in erken döneminde olduğunu öğrenir. Unutuşun döngüsüne yakalanmadan önce, Mija yaşamda yapmak istediği şeyi, şiir yazmayı öğrenmek ister.

⁵Korece yaşlı kadınlara hitap tarzı.

Bir şiir kursuna yazılır. Burada öğretmenin kursiyerlere bir elmayı göstererek söylediği ilk şey, "Elmayı görmek, onun özünü bilmek, onunla ilgilenmek, iletişim kurmak ve onu anlamak demektir." Mija şiir yazmayı denerken, Alzheimer giderek ilerler. Torununun da okulda bir grup arkadaşı ile yoksul bir kız öğrenciye tecavüz suçuna karışması sonucu, kız öğrenci intihar eder. Mija, bir yandan suçun örtbas edilmesi için aileye verilecek "kan parasını" bulmaya çalışırken bir yandan da nasıl şiir yazacağını dert etmektedir. Lee, Mija'nın gündelik yaşamından, ev işinden, sokakta yürümesinden, bakıcılığını yaptığı yaşlı dulla ilişkisinden, kursta dersi dikkatle dinlemesinden, torunu ile diyalogsuz ilişkisine değin farklı kesitler sunar bize. Tüm bu kesitler, anlatının ana kahramanın şiirinin tamamlanması ile birlikte yaşam döngüsünün de tamamlanacağına işaret eder. Anlatı, Güney Kore'de yoksul ve yalnız yaşlı kadın olmanın zorluğunu, sosyal olarak toplumun kenarındaki yerlerini Mija üzerinden serimler.

In-gyu Oh, Güney Kore'de mevcut toplumsal sınıf ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin yaşlanma ile artmasını ele alan çalışmasında, "Bu toplumsal cinsiyet meselesiyle ilgili olarak, nüfusun yaşlanmasının sürekli olarak arttığı Güney Kore'de değişen kültürün başka bir yönü var: emeklilikten sonra yaşlılara bakma konusundaki Konfüçyüsçü yükümlülüğünü terk eden genç aile üyeleri tarafından Konfüçyüsçü refahı artık temin edemeyen yaşlılar arasındaki eşitsizlik artmaktadır." (2019: 168) demektedir. Genç kuşaklar, hiyerarşileri meşrulaştıran Konfüçyanist ideolojiyi terk ederken, çocuklarını ve torunlarını bu ideoloji temelinde yetiştiren ebeveynler, yaşlandıklarında kendilerini terk edilmiş ve ortada bırakılmış bulmaktadır. Oh şöyle diyor:

"Güney Kore'deki insanların diğer gelişmiş ülkelerden farklı bir durumu yaşa dayalı yoksulluk ayrımı yaşamalarıdır. Güney Koreli yaşlandıkça daha yoksul hale geliyor... Sorulan soru şudur: "yaşlı insanlar emekli olduktan sonra mı aniden fakirleşiyor?" Sorun ekonomi politik görünse de bu soru ile ilgili olarak, bu durumun aynı zamanda kültürel kavrayış gerektirdiğini iddia ediyorum.

Güney Kore'de büyüyen yaş yoksulluğu uçurumu, Konfüçyüsçü aile ahlâkının nasıl olduğunu ortaya koyuyor: bu tarz ahlâk hızlı gelişme ve küreselleşme dönemlerinde bükülmüş ve mutasyona uğramıştır. Eski kuşaklar, çocuklarını desteklemeye yönelik muhafazakâr değerleri hala korurken, gençler, emekli anne babalarının tüm birikimlerini ve servetlerini uluslararası eğitimler, lüks yaşam tarzları, pahalı düğünler ve fahiş konut fiyatları için çocuklarına harcamalarına benzer şekilde- onlara destek vermeye gerek görmemektedir." (Oh, 2019: 170).

Oh'ya göre, emeklilikten sonra deneyimlenen yoksulluk, Güney Kore'de kültürel açıdan görülen önemli bir eşitsizliktir. OECD ülkeleri arasında, yaşlı yoksulluğunun en yüksek olduğu ülke Güney Kore'dir (2019: 176). Hatta, Oh, "eski Konfüçyüsçü devlet genç seçmenlerin oyları kadar yaşlanan nüfusların oylarıyla ilgilenmemektedir." saptamasını yapar (177). Oh, emeklilik yaşında Koreli yaşlıların çalışmak zorunda kalmasını da şu şekilde açıklar: "... yaşlılar ve emekliler için sosyal güvenlik ağındaki devlet harcamaları basitçe genişlemiyor, bu nedenle yaşlanan nüfus çöplerin geri dönüşümü dahil kentsel alanlarda bulabilecekleri fırsatları ne olursa olsun kapmak zorunda kalıyor. Ömür boyu devletten emekli maaşı alan şanslı azınlık, ordu ve polis hizmetlerinde, öğretmenlik ve devlet kariyerinde çalışanlardır" (177). Görüldüğü üzere, Konfüçyanist normların egemenliğinde yetişen ve yaşayan, günümüzün yaşlı kuşağı ile genç kuşaklar arasında hem norm hem de toplumsal eşitsizlik makası açılmaktadır.

Anlatının kahramanı Mija, herkesin kendisine seslendiği şekliyle "ajumma" da, her hani bir sosyal güvencesi olmayan, yoksullaşarak yaşlanan bir kadındır. Üstelik, kendisine bırakılmış torununa bakmak ve onun suçunu, toplumsal norm baskısıyla "kan parası" ile ödemek zorunda bırakılmıştır. Kendisi için bakım parasına gereksinim duyan Mija, torunun işlediği suçu para ile örtbas etme işine önce dahil olmak istemez. Toplu tecavüzün ardından intihar eden kızın cenaze törenine ve annesinin yaşadığı çiftliğe giden Mija, ailenin yası ve acısına katılır. Oğullarının tecavüz suçunu örtbas etmek isteyen babaların bir lokantada düzenledikleri toplantıda, sürekli susar, dışarıyı gözlemler.

Babalar ve onlara, kurban kızın ailesine “kan parası” verilmesi için aracılık eden öğretmen konuşmaları ödenecek parayla, her şeyin yoluna gireceği, oğlanların adlarının kirlenmeyeceği üzerinedir. Bir kadın olarak Mija, bir annenin acısının ve bir kızın toplu tecavüze uğraması sonucu intihar etmesinin toplumsal ve kültürel olarak ne kadar değersiz olduğunu bir kere daha deneyimler. Mija bu konuşmalara katlanamaz. Babaların kamusal alanda konuşması olayın unutulması üzerinedir. Mija ise Alzheimer sonucu yitip giden belleğinde, anneyi, intihar eden kızı da kayıtlamak ve anımsamak ister. Ancak, yine de torunu için kendi payına düşen parayı bulmaya çabalar. Bu parayı, bakımını üstlendiği felçli yaşlı erkekte borç alır. Bu borç alma sırasında, Mija yine çok az konuşur, yaşlı erkeği cinsel olarak tatmin ederek gerekli parayı temin eder. Yoksul ve yaşlı bir kadın olması Mija’yı en kırılganlardan ve çaresiz toplumsal kesimlerden yapmaktadır. Anlatı, kuşaklararası iletişim kopukluğunu da bize gösterir. Mija, torunu ile bir türlü iletişim kuramaz, ne zaman ki sıcak yaz gecesinde birlikte badminton oynamaya değin. O an da polisin, Mija’nın torununu tecavüz suçundan tutuklaması ile kırılır.

Sonuç Yerine

Anlatı, toplumu, kültürü, siyaseti ve ekonomik katılımı şekillendiren, Konfüçyanist ideolojiden beslenen heteroseksist cinsiyet rejiminin tahakkümünde Mija’nın susma edimleriyle devam eder. Şiir yazmak, kadın kahramanın yaşamının son evresinde yaptığı bir konuşmadır. Mija’nın kendisi için yaptığı tek olumlu şey, şiir kursuna gitmesidir. Mija nasıl şiir yazılacağını sokaklarda, nehir kenarında yürürken iç sesinde arar, defterine sürekli aklına gelen çağrışımları yazar. Kursun sonunda, eğitmen Mija’nın şiirini, *Agnes’in Şarkısını*, Mija orada olmamasına rağmen kursa katılanlar içinde tek şiir yazan O olduğu için okur. Bu sahnede, eğitmenin sesinden Mija’nın sesine geçişle, artık Mija’nın sesiyle şiiri dinleriz. Artık Mija’nın kendisini görmeyiz, yalnızca onun sesini duyarız. Mija’nın sesiyle devam eden şiir, bir noktada intihar eden kızın sesine geçer.

Agnes'in Şarkısı'nda her iki özne de artık bu dünyada yokken, seslerini/sözlerini duyarız. Mija'nın sesi ve kurban kızın sesi birbirine bağlanır Agnes'in Şarkısı'nda. Mija şiiriyle bize seslenirken, aslında topluma seslenmektedir. Şiir hem kendisi hem de intihar eden kız öğrenci bir vedalaşmadır. Kamera, hareket halinde sokağı, otobüs duraklarını, derslikleri takip ederek, intiharın gerçekleştiği Kara Nehir'de sabitlenir. Anlatının sonunda intihar eden kız öğrenci dönüp, bize/seyirciye bakar. Yaşlı olsun çocuk olsun, anlatı, eril tahakküme, kadınların değersizleştirilen belleklerine karşı Mija'nın belleği üzerinden siyasal ve toplumsal bir işaretlemedir.

Anlatının gösterdiği gibi, şiir yazmak, yaşamı içinde hissetmek, anlamak ve anlatmaktır. Mija'nın toplumun kenarında, o güne dek değer verilmemiş hislerinin tercümesidir şiir yazmak. Üstelik, Mija'nın şiiri, toplumsal ve kollektif belleğe dahil edilmeyen olayların, suskun kırılğan grupların hislerine tercüme olur. Filmin sonundaki *Agnes'in Şarkısı* şiiri, hem Mija'nın hem de intihar eden kız öğrencinin, erkek egemen rejimde suskunluklarını kırar ve özne olarak bizimle/toplumla doğrudan konuşurlar. Bu konuşma toplumdaki erkek egemen ilişkileri sorgulamak, ekonomik ve toplumsal eşitsizlikleri değiştirmek için seyirciye yapılmış bir çağrıdır.

Kaynakça

- Binark, M. (2019). Kültürel Diplomasi ve Kore Dalgası "Hallyu": Güney Kore'de Sinema Endüstrisi, K-Dramalar ve K-pop. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Cheon, S.Y. (2014). "Family and Gender", *Essentials of Korean Culture*, (Der.) Homin Sohn, Sang Yee Cheon, Hee-Jeong Jeong, Seoul: Korea University Press. 309-329.
- Cho, N.J. (2018). *Kim Jiyong Born 1982*. (çev.) Jamie Chang, London: Simon & Schuster Ltd.
- Hwang, K.M. (2018). *Kore Tarihi*. (Çev. Ayşe Su Doğru). İstanbul: Feylesof.
- Moon, S.S. (2007). "Women and Civil Society in South Korea", *Korean Society: Civil Society, Democracy and the State*, (Der.) Charles K. Armstrong, London: Routledge. 121-143.
- Littlejohn, L. J. (2017). "Confucianism: How Analects Promoted Patriarchy and Influenced the Subordination of Women in East Asia", *Young Historians Conference*. 9. <http://pdxscholar.library.pdx.edu/younghistorians/2017/oralpres/9>.
- Luszcz, M. (2019). "The Name is Miss Representation: Female Invisibility and Its Roots in Poland and South Korea", *The University of San Fransisco Master's Projects and Capstones*. 906. <https://repository.usfca.edu/capstone/906>
- Oh, I.G. (2019). "Top Heavy: Globalization and Inequality in South Korea", *Culture and Empathy*, 2(3): 164-191. DOI: 10.32860/26356619/2019/2.3.0003.
- Yolaç, S.C. (2020). *Herkes için Çin Tarihi*. İstanbul: E Yayınları.
- Yoon, S. (2020). "Between Patriarchy and Neoliberalism: Cho Namju's 82-nyönsaeng Kim Chiyöng", *ACTA KOREANA*, 23(1): 45-64, doi: 10.18399/acta.2020.23.1.003.

YAŞLILIK ÇALIŞMALARI DERGİSİ
JOURNAL OF AGING STUDIES

senex

ISSN 2602-4268

5 (1) • 2021

Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi 2021 yılı YAZ sayısı yayınlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için;
www.senexjournal.org.tr
www.dergipark.gov.tr/senex

Notlar

www.senexkongre.org.tr

PANDEMI & YAŞLANMA

karantina

kapatılma

kriz

Editör

Özgür Arun

YAŞLANMA ÇALIŞMALARI DERNEĞİ YAYINLARI

www.senex.org.tr

@SenexDernek

530 2017 242

9 786057 165015